

Norm & form

Att förstå makt och rum ur ett genusperspektiv,
från kritisk analys till strategi.

To understand power and space through a gender perspective,
from analyse to strategy.

Sara Fast, Sofi Nilsson
Examensarbete vid Chalmers Arkitektur
Masterprogram Design for Sustainable Development

CHALMERS

Norm & Form

Att förstå makt och rum ur ett genusperspektiv, från kritisk analys till strategi.

SARA FAST & SOFI NILSSON

©SARA FAST & SOFI NILSSON, 2013

Examinator: Lena Falkheden

Handledare: Björn Malbert

Presentationsdatum: 2013-05-31

Examensarbete 2013

Masterprogram Design for Sustainable Development

Institutionen för arkitektur

Chalmers Tekniska Högskola

SE-412 96 Göteborg

Sverige

Telefon + 46(0)31-772 1000

“If we could build anew our cities, neighborhoods, workplaces, and dwellings in ways that fostered relationships of equality and environmental wholeness, what would they be like? And how can we imagine such a radically different landscape while we live in a society that is not yet liberated?”

Leslie Kanes Weisman

Abstract

Our cities as we know them consist of many components. The city's built structure are bricks and stones but in this master thesis we argue that it also consists of ideals and values and can be seen as a representation of the people that throughout history has had the power to build, and therefore also affects the way we inhabit them.

The aim with this master thesis is to understand power and space through a gender perspective. That means that it aims to reveal more or less hidden power relationships in the built environment and how they relate to norms and structural injustice. The ambition has been to use the gender science to analyse city space and get an understanding for how the aim for equality can reach a spatial form.

This is investigated through four themes where there are points of intersection between how urban spaces are perceived through a gender perspective. They are private/public, time/space, home/identity and movement/form. A critical analyse of urban spaces is then transformed into strategies. They can be seen as comments or alternative ways of understanding how women's traditional experiences of city space often are disregarded today and could be recognized in the future. The strategies are visualized in a city analyse of the central part of Handen, Haninge.

“To create, one must first question everything.” - Eileen Gray

Innehåll

7	Innehåll
9	Förord
10	Inledning
12	Syfte och frågeställningar
13	Metod
17	Gemensam värdegrund
18	Begrepp
21	Läsanvisning
23	1. Kontext
24	1.1 Jämställdhet - en förutsättning för social hållbarhet
28	1.2 Ur ett intersektionellt perspektiv
30	1.3 Kan arkitektur verkligen förändra någonting?
33	2. Jämställdhet
34	2.1 Genus och genussystemet
38	2.2 Arkitekterna och jämställdheten
42	2.3 Jämställdhetsargument
44	2.4 Erfarenheter eller behov
47	3. Rum
48	3.1 Jämställdhet och makten över rummet
55	3.2 Arkitektur som utmanar normer
63	4. Skärningspunkter
64	4.1 Introduktion
66	4.2 Privat /publik
74	4.3 Tid/rum
84	4.4 Hem/identitet
94	4.5 Rörelse/form
104	5. Reflektioner
108	English summary
112	Källor

Sara Fast

Kandidatexamen i Fysisk Planering från Blekinge Tekniska Högskola. Har tidigare studerat Estetik vid Uppsala Universitet och började på masterprogrammet Design for Sustainable Development för att få utökad kunskap om hur hållbarhetsperspektivet kan implementeras i faktiska stadsbyggnadsprojekt.

Sofi Nilsson

Teknologie kandidatexamen med huvudområdet Byggnadsteknik inriktning Byggnadsutformning med arkitektur från Jönköpings Tekniska Högskola (2007). Arbetade som byggnadsingenjör mellan kandidat och masterutbildningen på arkitektkontor (2007-2011). Började på masterprogrammet Design for Sustainable Development för att få kunskap om hur man kan arbeta med hållbar utveckling i tidiga skeden.

Förord

Intresset för jämställdhetsarbetets olika uttryck har funnits med oss båda under en lång tid. Denna nyfikenhet ledde till insikter och fick till följd att vi gemensamt och stegvis fick upp ögonen för hur arbetet för jämställdhet också kan knytas an rent rumsligt.

Efter att ha fått upp ögonen för frågan började fler saker falla på plats, och det här examensarbetet att ta form. Vi insåg att kopplingen mellan genus och den byggda miljön är ett ämne som är relativt färskt och inte helt har hittat sin plats på någon av de skolor där vi tidigare studerat. Eftersom vi har erfarenhet från olika utbildningar och delar av branchen och båda upplevde samma sak började vi förstå att okunskapen om genusfrågorna på dessa utbildningar var ett faktum.

Vi upplevde hur detta ämne engagerar och fortfarande ibland provocerar samt hur det frekvent omges av många åsikter men med ganska lite kunskapsunderlag. Vår ambition blev då att kunna skapa denna kunskapsbas, om så bara för oss själva. Samt att se examensarbetet som ett ramverk där en diskussion om kopplingen mellan rum och genus kan äga rum på samma villkor som materialval eller trafikflöden.

Detta examensarbete genomfördes på masterprogrammet, Design for Sustainable Development, på Chalmers tekniska högskola under vårterminen 2013 och omfattade 30 poäng.

Vi vill tacka:

Lena Falkheden och Björn Malbert för bra samtal och stöd

Emma Persson på White arkitekter AB och

Maria Tyrberg på Rättviseförmedlingen för vägledning och inspiration

Samtliga deltagare i Styrelsen som har bidragit till att göra denna referensgrupp till en trygg plattform för eviga peppmaraton.

Inledning

Ett rum kan vara en yta eller ha fyra väggar. Det kan vara definierat av fysiska strukturer eller mentala, men grundläggande är att ett rum inte är någonting som bara finns till. Det är inte statiskt utan skapas genom våra handlingar och relationer. Vi är alla medskapare av rum och inte bara brukare av redan färdig struktur. Man kan alltså säga att rummet inte enbart bestäms av dess arkitektoniska utformning utan också hur det används, av vem, när och på vilket sätt.

Under de senaste åren har en diskussion blossat upp kring det svenska språket, dess sammansättning och huruvida användningen av språket kan vara neutral i samband med införandet av hen som ett nytt könsneutralt pronomen. En tanke föddes. Om språk konstrueras och rum konstrueras. Finns det fler likheter? Liksom språk är det lätt att se rum som en neutral förekomst som är naturligt given och svårare att förstå som en aktiv skapare av mänsklig identitet. Kan rummet, likt språket också vara en del i konstruktionen av vår identitet, vår könstillhörighet eller närmare bestämt, vårt genus?

En stad består av många, både skilda och kopplade rumsligheter och utgör mötesplats för många olika människor. Kvinnor och män, unga och gamla, kulturellt lika eller olika och alla upplever stadens rum i enlighet med sina socialt föreskrivna roller. Kanske är sammansättningen och blandningen av människor och möten mellan dem en av de saker som utgör själva definitionen av en stad. Kanske är samma blandning en av anledningarna till att människor i jakt på ett liv utanför sin tids norm har sökt sig till staden. Om vi utgår från att det ligger i stadens själva definition att ge vårt vardagsliv en fysisk inramning, men att vi använder och påverkas av dessa fysiska ramar på olika sätt. Kan vi läsa och förstå hur detta tar sig uttryck? När vi ser med kritisk blick på det som byggs idag och som bildar ramar-

na för vår mänskliga samvaro. Vad ser vi? Och den fråga som har kommit att bli viktigast för oss i det här arbetet: Ser alla människor samma sak? När vi ser oss omkring i staden och försöker förstå dess utformning så räknar vi människor och bilar, vi skissar rumsligheter, mellanrum och perspektiv, vi inventerar grönytor och förutspår miljökonsekvenser. Men kan våra städers rumsliga gestaltning säga någonting om vilka vi är, vilka vi förväntas vara och vem som har haft, eller har makten att bestämma det? Om rummet inte är konstant utan skapas och om det dessutom är människornas användning som konstruerar rummet. Vad vet vi egentligen om rummets komposition om vi inte samtidigt som vi skissar, räknar och förutspår också frågar oss vem som skapat rummet, vem som finansierat det, vem som byggt det, vem som använder det, hur kvinnor och män representeras, vems erfarenheter som tas tillvara, vilka ideologier som ligger bakom skapandet, vems historia som skrivs och vilket kulturarv som bevaras?

När Gunnel Forsberg, professor i kulturgeografi diskuterar hur rummet påverkar oss så gör hon det utifrån tre teman. Dessa är rum där det offentliga livet levs, rum där makten manifesteras och rum där genusordningen symboliseras.¹ Hon är en av de som vill avfärda myten om att staden och det offentliga rummet är jämställt eller planeras på ett jämställt sätt. Enligt henne skapar inte rummet i sig asymmetriska relationer mellan kvinnor och män, men det återspeglar och befäster en föreställning om hur könsrollerna förhåller sig till varandra vid det rådande planeringstillfället.² Genom att analysera stadens komponenter som maktmedel eller ur ett genusperspektiv kan vi börja förstå hur djupt integrerade frågor om rum och makt är. Vi kan dessutom börja förstå genusaspektens betydelse då genus är grundläggande för hur människor bemöts och behandlas i samhället.

1 Forsberg, Gunnel. *Den genderiserade staden*, s 10

2 Forsberg, Gunnel. *Den genderiserade staden*, s 33

Om rum och genus kan kopplas samman med hjälp av fysiska avtryck i stadsrummet så behöver vi verktyg för att synliggöra dessa och hitta konkreta sätt att diskutera och lyfta dessa avtryck. Det behöver hitta sin plats i den kritiska analysen av arkitektur, rum och stad.

Det påstås inte sällan idag att arkitekturbranchen har kommit långt i sitt jämställdhetsarbete. Inom de yrkesgrupper som omger en byggnadsprocess i Sverige idag går det att urskilja arkitektyrket som ett fält där kvinnor har funnit en väg in i en annars överväldigande mansdominerad bransch. Idag utexamineras fler kvinnor än män på de svenska arkitektskolorna men fler män äger, driver och innehar chefsroller på de svenska arkitektkontoren.³ Om det urbana rummet riskerar att bli ett uttryck för nedärvda och lagrade sociala relationer, förändras detta när fler kvinnor blir de som formar dessa miljöer? Eller är kunskapen om hur makt och genus påverkar vår uppfattning och användning av rummet en kunskapsfråga? För isåfall kan ju både män och kvinnor ha eller inte ha denna kunskap.

Risken är i vilket fall att om kunskapen om maktstrukturers påverkan på den byggda miljön och hur den i sin tur reproducerar genusnormativitet och livsstilsförväntningar fortsätter vara på samma låga nivå som idag i de rum där de mest betydande besluten fattas för dessa rum. Då är risken att arkitekter och planerare fortsätter att slentrianmässigt reproducera ideal och cementera genussystemet i den byggda miljön. Vi vill med detta arbete på ett utforskande sätt försöka lyfta komplexiteten i stadsmiljöns utformning och hur den påverkar oss på olika sätt. Allt detta för att alltid komma ihåg att ställa oss den kritiska frågan - *vem är hen vi planerar för?*

3 Sveriges Arkitekter, *Kvinnorna är flest men MÄNNEN REGERAR*

Syfte och frågeställningar

Jämställdhet är en politisk ambition som delas av många, på flera olika arenor i samhället. Ibland handlar det om kvinnors rätt till lika lön eller vikten av att ha lika stor representation i samhället som män.

Inom arkitektur kan jämställdhetsarbete innebära att lika många kvinnor som män ska finnas på ledande poster på arkitektkontoren. Det kan också handla om att synliggöra kompetens och se över på vilka värderingsgrunder jurys i de stora arkitekturtävlingarna fäller sina omdömen. Men jämställdhet inom arkitektur kan också vara att undersöka hur den byggda miljön, dess utformning och villkor kan vara ojämställda och bidra till upprätthållandet av genussystemet.

Syftet med det här arbetet är att förstå makt och rum ur ett genusperspektiv. Det innebär att synliggöra mer eller mindre dolda maktstrukturer i den byggda miljön och förstå hur de relaterar till normer och strukturell ojämställdhet. Ambitionen är att använda genusvetenskapen för att analysera rum och stad och på så sätt få förståelse för hur arbetet för jämställdhet i stadsmiljö kan få rumslik form.

Den generella frågan som ska undersökas är *Finns det maktförhållanden i den byggda miljön som kan synliggöras ur ett genusperspektiv?*

För att söka svaret på detta kommer vi att utgå från dessa underfrågor;

Påverkar genus uppfattningen om rum?

Påverkar rummet konstruktionen av genus?

Kan normkritisk analys av den byggda miljön översättas till strategisk gestaltning?

Metod

Litteraturstudie

För att orientera oss inom fältet genus och arkitektur förstod vi att vi behövde sätta oss in i en grundläggande jämställdhetstematik och började därför med en bred litteraturstudie. Från feministisk arkitekturteori via avhandlingar och forskningsrapporter om jämställdhet till Boverkets och Länsstyrelsers praxis och rekommendationer om planering för en jämställd stad.

Denna översikt gjorde att vi kunde krympa vår litteraturstudie till att främst röra publikationer från Sverige med ett någorlunda aktuellt publikationsdatum. Jämställdhet nästa! av Anita Larsson och Anne Jalakas och Ojämslälldhetens miljöer av Helén Lundqvist har blivit två stöttestenar genom arbetet. Men även artiklar arkitekturtidskrifter som Tidningen Rum och Tidskriften Arkitektur, dagstidningar och sociala medier har lett oss närmare ett sätt att förhålla oss till hur genusvetenskap och arkitektur kan mötas.

Att identifiera skärningspunkter

De teman vi har utgått ifrån, som möter varandra och bildar skärningspunkter är hämtade ur den teoretiska undersökningsprocessen och dess statistiska underlag. Skärningspunkter kan i det här arbetet förstås som punkter där sambandet mellan genus och rum exponeras. Det kan vara platser där de traditionellt kvinnliga respektive manliga erfarenheterna tas tillvara på skilda sätt. Men det kan också vara rum där människor rör sig olika beroende på deras erfarenheter och socialt föreskrivna roller.

Det finns många olika relationer i en stad. Det finns en relation mellan en förskola och en pendelstation. Både en fysisk, den faktiska vägen från pendelstationen till förskolan som man kör, går eller cyklar varje dag för att hämta och lämna sitt barn. Men det finns också en icke-

materiell relation som baserar sig på ett undersökande om för vem relationen är viktig. Är det samma partner i ett förhållande som alltid måste lämna och hämta på förskolan? Kan förskolans placering i förhållande till en pendeltågsstation ge konsekvenser på hur en familj väljer att organisera sitt vardagsliv?

Vi utgår alltså från att stadens både materiella och immateriella dynamik är intressant i relationen mellan stadens komponenter. I relationen mellan tid och rum, handlar det både om den fysiska relationen mellan hur vårt rum har ökat på bekostnad av vår tid. Vi rör oss över större rum idag men dygnet har fortfarande 24 timmar. Den ena variabeln är rörlig, den andra är konstant. Det vi då gör är att effektivisera tiden vi har. I *tid/rum* kapitlet diskuteras vad detta har för konsekvens på stadsbyggandet och i sin tur på invånarna. På samma sätt diskuteras relationerna mellan *hem/identitet, privat/publikt* samt *form/rörelse*.

Skalor

För att kunna översätta undersökningen av skärningspunkterna till en arkitektonisk kontext och ge den en rumslig gestalt införs skalelementet. Bostad, närmiljö och stad har identifierats och i samtliga skalor kan temat ge olika utslag. Skärningspunkten tid/rum i bostadsskala diskuterar exempelvis hur det obetalda hemarbetet underlättas på bostadsskala och på stadsskala diskuteras om zonerings ger någon effekt på jämställdheten i vardagslivet.

Bostaden är vårt kanske mest privata rum. Där spenderar vi olika mycket tid men många anser att bostaden är den fysiska inramning som formar vårt samliv mest.

Närmiljö är den plats där vi tar oss till och från vår bostad. Det är där vi hämtar posten, handlar mjölk och rastar hunden. För vissa är närområdet ett helt kvarter med ett torg och en hållplats, för andra är närområdet trapphuset och den genaste vägen till bilen. Därför är denna skalnivå svår att definiera storleksmässigt.

För att se nästa skalnivå zoomar vi ut till *staden* och det system av funktioner, noder och transport som den innehåller. Vad som är lokaliserat var och hur vi kommer dit är relevanta frågor att ställa på en stadsskala.

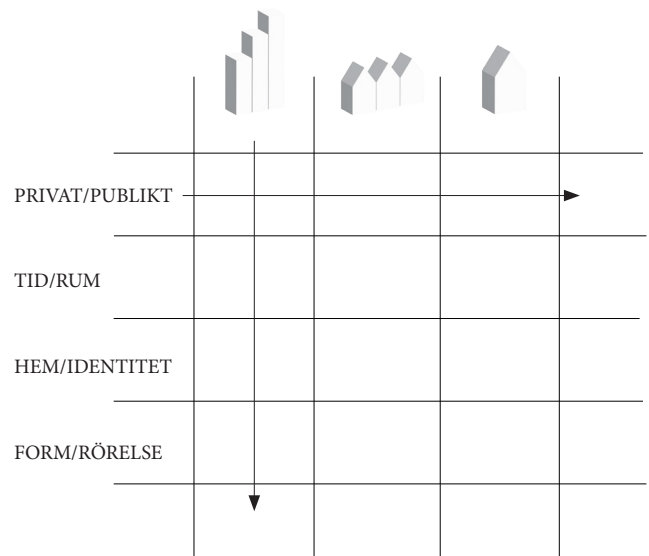
De skärningspunkter vi utgår ifrån kan ta sig olika uttryck beroende på vilken skala som är i fokus. Det är vad som gör skalsystemet användbart och en del i länken mellan teori och praktik.

Ett system

I arbetet med att visualisera länken mellan teori och gestaltning sökte vi ett system för att kunna sortera de tankar och idéer som framkommit i vår undersökande process. Detta sorterande utvecklades till en matris. Denna är att se som en generell nyckel. Nu är det utformat för att passa det kunskapsområde som vi utforskar, men skulle med vissa justeringar kunna användas i andra typer av teori/arkitektursammanhang. Vi har tagit inspiration till formen för matrisen från Göteborgs stads kunskapsmatris som de använder i projektet S2020. Vi har likt den, använt skalverktyget men utformat vår matris för att passa jämställdhetsämnet bättre.

Varje ruta i matrisen har ett innehåll som kan ges en konceptuell gestaltning, ett diagram eller ett referensprojekt. Alla rutor i matrisen har inte samma värde, vissa teman kan vara viktigare på en stadsskala och vissa på en bostadsskala.

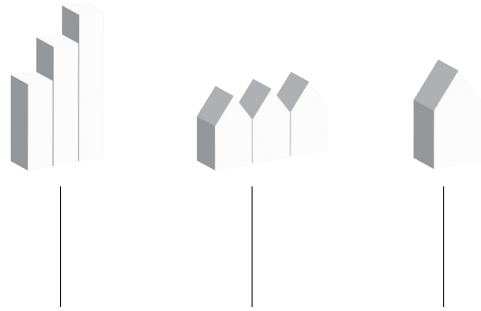

TEORI

+

SKALA

=

SKÄRNINGSPUNKTER

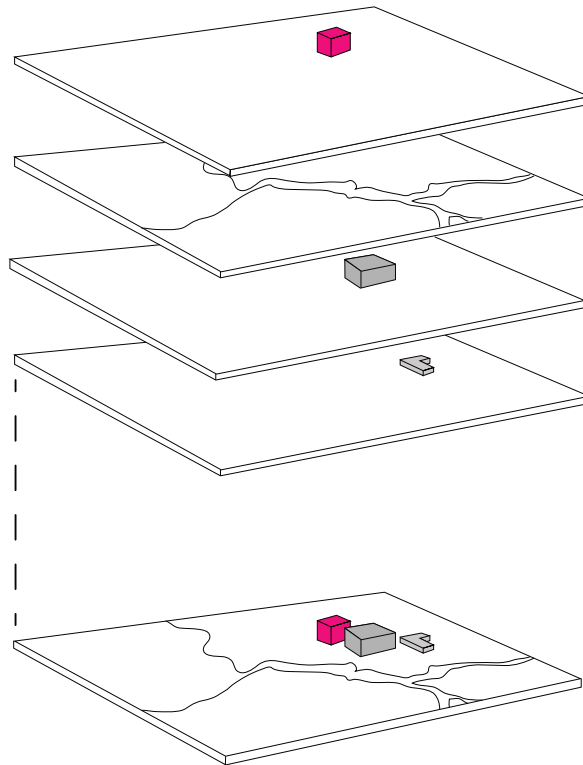
PRIVAT / PUBLIK

TID / RUM

HEM / IDENTITET

FORM / RÖRELSE

ANALYS

Gemensam värdegrund

Som ett första steg i vårt arbete har vi utarbetat en gemensam värdegrund som kan ses som ett ramverk för det fortsatta arbetet med projektet.

När vi i, det här arbetet talar om plats syftar vi på en specifik sådan som en specifik stadsdel, en park, ett torg eller en balkong. När vi använder ordet rum har det en mer allmän betydelse och en abstraktare klang. Ett rum är en miljö i vilken vi vistas men behöver inte ha en specifik plats eller definierade ramar. Kön är vårt biologiska kön, genus är det konstruerade könet. (Mer ingående förklaring finns i vår ordlista.)

Vi gör, i det här arbetet inget anspråk på att vara heltäckande utan vill hellre vara orienterande eller utforskande. Vi har fokuserat på ett antal formmässiga uttryck och branchmässiga förutsättningar som kan anses vara utslag av en ojämställdhet i samhället och som förkroppsligas i stadsmiljön.

Slutligen är det viktigt för oss att ta ställning. Vara resonerande och argumenterande. Om vi inte gjort ett avtryck i en vidare arkitekturdebatt så iallafall bland våra klasskompisar, lärare och potentiella arbetsgivare.

Vara aktuella och följ med i samhälls- och arkitekturdebatten

En hållning till arkitektur och planering som är både kritisk, konkret och visionär.

Arbetet är en inlärningsprocess för oss och det ska vara vår drivkraft.

Agera utforskande, snarare än heltäckande.

Ämnet ska behandlas på ett innovativt och framåtblickande sätt.

Öva oss på länken mellan teori/ samhällsdebatt och gestaltning.

Begrepp

För att kunna koppla samman kunskapen om hur genus bildas och vad stadens medverkan i denna process innebär måste vi först hitta ett språk att använda. Ett antal begrepp som utgör stommarna i den genusvetenskapliga tematiken vi använder oss av redovisas därför nedan. Dessa begrepp återkommer i arbetets samtliga delar och kommer att ställas i relation till hur vi använder våra urbana miljöer och vad de berättar för oss.

Genus

En människa kan definieras som en biologisk varelse av feminint eller maskulint kön. Men en människa har även ett socialt och kulturellt format kön, ett genus. Genom att bland annat uppfostras olika, bemötas olika och försöka uppfylla vissa genuspecifika förväntningar får flickor och pojkar skilda erfarenheter och övas i olika färdigheter. De skillnader som blir resultatet ses ofta som skillnader mellan kvinnor och män, till exempel vad gäller intressen och färdigheter. Genusbegreppet används för att förklara hur kvinnor blir kvinnor och män blir män i specifika kulturella sammanhang. Genusvetenskapen menar att relationen mellan män och kvinnor inte har biologiska orsaker utan konstrueras kulturellt och socialt samt att det som uppfattas som kvinnligt respektive manligt varierar över tid och rum.⁴ Genusvetenskap är ett vetenskapligt forskningsfält till skillnad från jämställdhetsarbete som är ett politiskt projekt. Men genusforskningen kan ge kunskaper som omsatta i handlingar, kan skapa en grund för en politik vars mål är ett jämställt samhälle.⁵ Genusvetenskapen analyserar vidare maktförhållanden och problematiserar den strukturella manliga överordningen och hur den yttrar sig på samhällets olika nivåer.

Genussystem

Genussystem eller genusordning betecknar de maktstrukturer som upprätthåller genusmönstret i samhället, den ordningsstruktur mellan könen som upprätthålls dels genom att kvinnor och män hålls åtskilda genom att olika uppgifter, olika platser och olika arbete kopplas till respektive kön, dels genom att mannen ses som norm för hur en människa bör vara och värderas högre än kvinnan. Enligt Hirdman är Enskilda är män inte alltid överordnade enskilda kvinnor, men den kvinnliga underordningen och den manliga överordningen finns inbyggd i samhällsstrukturen.⁶

Intersektionalitet

Genusvetenskapen har kritiserats för att ha bortsett från hur kön samverkar med andra maktstrukturer. På senare tid har forskning således alltmer fokuserat på att analysera hur genusordningen tar sig uttryck inom särbehandlade maktordningar, baserade på bland annat klass, etnicitet och sexualitet.⁷ Intersektionalitet är ett samhällsvetenskapligt begrepp som syftar till att synliggöra specifika situationer av förtryck som skapas i skärningspunkter för maktrelationer baserade på etnicitet, kön och klass. En viktig utgångspunkt för intersektionella analyser är att människors erfarenheter, identiteter och möjligheter är givna utifrån en rad olika positioner i samhället som inte kan förstås isolerade från varandra. Kvinnor är således aldrig bara kvinnor eftersom könsrelationer – lika lite som klass, etnicitet eller sexualitet – inte är tillräckliga för att förklara hur ojämlikhet uppstår och på vilket sätt makt utövas.⁸

Socialkonstruktivism

En samhällsvetenskaplig inriktning som hävdar att verklig-

4 Andersson, Birgitta. *Risiké*. s 4

5 Andersson, Birgitta. *Risiké*. s 38

6 Andersson, Birgitta. *Risiké*, s 35

7 Andersson, Birgitta. *Risiké*, s 37

8 Andersson, Birgitta. *Risiké*, s 37

heten eller aspekter av verkligheten är socialt konstruerade. Det innebär att de är produkter av mänsklig interaktion och kollektivt handlande. Konstruktivismen är primärt ett kritiskt perspektiv som ifrågasätter sociala företeelsers naturlighet eller oundviklighet. Inte sällan utgår analysen från en kritisk inställning till fenomenet i fråga. Konstruktivistiska analyser av genusrelationer motiveras exempelvis ofta av en strävan efter jämställdhet och närs av förhoppningar om att analysen skall kunna bidra till att underminera eller omstöpa de studerade relationerna.⁹

Norm

Uppbyggnaden av vad som är norm är komplext. I Svenska akademins ordlista står att norm är regelrätt, som sig bör, vanlig, genomsnitts- ordinär. Normal beskrivs som en typ eller ett exemplar som utgör rättesnöre. (Saol) Inom sociologin definieras begreppet norm som regel eller föreskrift om hur någon bör handla och att sociala normer, eller bara normer, kan förstås som allmänt delade men många gånger underförstådda regler och förväntningar på beteende som gäller inom en mindre social gemenskap eller i samhället i stort. De formella lagarna uttrycker en del av samhällets normsystem, andra finns nedlagda i traditioner, seder och bruk.¹⁰ I följande text kommer genusnorm syfta på de handlingsregler som omgivningen meddelar genom någon form av socialt tryck. Det visar sig när en person följer eller bryter normen genom belönande eller bestraffande reaktioner.

Dikotomi

Dikotomier är konstruerade motsatsförhållanden, alltså två ömsesidigt uteslutande kategorier. Det som är kvinnligt är inte manligt och vice versa. Genusvetenskapen problematiserar och ifrågasätter konstruktionen av manligt och kvinn-

ligt som dikotomier. Det vill säga att de hålls isär via dessa motsatsförhållanden. Genom att acceptera manligt och kvinnligt som dikotomier förstärks skillnader och likheter nedtonas.¹¹ De är alltså sociala och kulturella konstruktioner som reflekterar manligt som motsatsen till kvinnligt och homosexualitet som motsatsen till heterosexualitet.¹²

Queer

Kommer från queerteorin som är förknippad med två betydande bidrag till samhällsvetenskaplig teoribildning. Det första är ett ifrågasättande av sexuell identitet som en personlig egenskap och som grund till politiska rörelser. Det andra bidraget är ett konstaterande att fenomenen heterosexualitet, homosexualitet, kvinna och man betraktas som relationer mellan olika slags socialt konstruerade sanningar och maktförhållanden. Inte som någonting givet och konstant. Exempelvis kan en queeranalys av heterosexualitet blottlägga hur detta som fenomen är organiserat och förmedlat, hur det skapar sociala orättvisor, hur det ger upphov till bestämda tillåtna kroppar och kön samt hur det lyckas (och ibland misslyckas) dölja sin föränderliga, socialt skapade status och framstå som ett naturfenomen. HBTQ är en i Sverige vedertagen akronym för homosexuella, bisexuella, transpersoner och queerpersoner.¹³

9 Nationalencyklopedin. *Socialkonstruktivism*.

10 Bergström, L. *Norm*

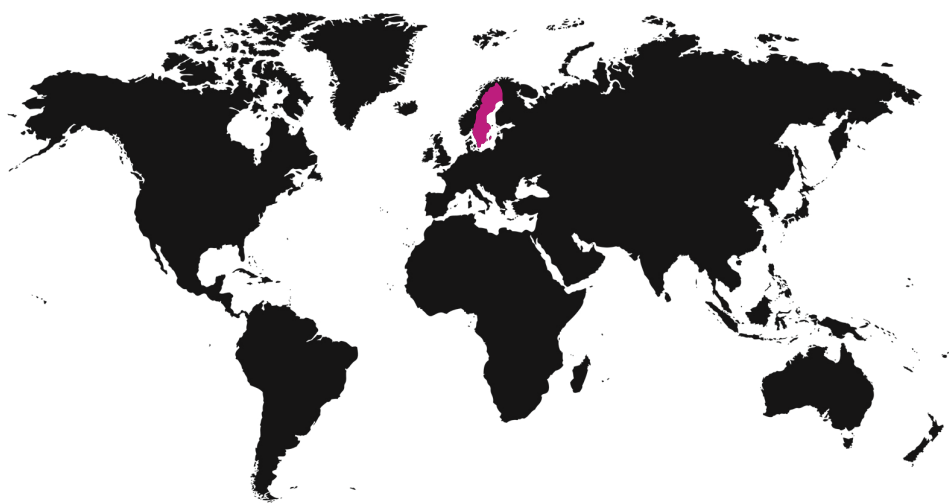
11 Andersson, Birgitta. *Risk*. s 37

12 Nordstedt, Maria. *Att skapa dikotomier och bibehålla genusordningar*

13 Nat. sekretariatet för genusforskning. *HBTQ*

Läsanvisning

1. Kontext
Hur hållbarhet kan kopplas samman med jämställdhet och arkitektur
2. Jämställdhet
En redogörelse av genusbegreppet samt jämställdheten inom arkitektyrket och byggbranschen
3. Rum
Stadens rum och hur dess koppling till genussystemet
4. Skärningspunkter
En undersökning av skärningspunkter där sambandet mellan rum och genus exponeras.
5. Reflektioner
Slutsatser och fria reflektioner om ämnet och arbetets gång

1. Kontext

Hur hållbarhet kan kopplas samman med jämställdhet och arkitektur

- 1.1 Jämställdhet - en förutsättning för social hållbarhet
- 1.2 Ur ett intersektionellt perspektiv
- 1.3 Kan arkitektur verkligen förändra någonting?

1.1 Jämställdhet - en förutsättning för social hållbarhet

Drömmen om ett bättre liv kan sammanfatta många skäl till varför människor söker sig till städer. Man kan säga att staden har varit ett befrielseprojekt för kvinnor, ett sätt att komma ifrån seglivade patriarkala och förtryckande strukturer.¹⁴ Kvinnor har än idag större benägenhet än män att flytta in till städer, lockade av möjligheten till försörjning, utbildning, kultur och självständighet.

År 2008 passerade den urbaniserade delen av mänskligheten 50 procent, samtidigt som världens befolkning nådde 7 miljarder. Stadsbefolkningen förväntas att dubblas inom 40 år och världens totala befolkning växa till 10 miljarder.¹⁵ Då kommer 70 procent av världens befolkning att leva i stadsmiljöer. Detta innebär att framtidens städer kommer att vara den huvudsakliga platsen för mänskligt liv och stadens rum den kanske mest betydelsefulla livsmiljön. Detta gör att dagens, och framförallt gårdagens, syn på arkitektur och planering kommer att behöva genomgå en transformation. Vi tror därför att arkitekter och planerare behöver kunskap om hur människor använder stadens rum för att kunna utforma livsmiljöer som fungerar för alla.

Framtidens arkitektur och stadsplanering diskuteras idag frekvent ur ett hållbarhetsperspektiv. Det har fastslagits på många olika arenor det väsentliga i att använda hållbara, miljövänliga material och att kunna beräkna den byggda miljöns livslängd. Att ta tillvara, vårda och att med eftertänksamhet använda jordens resurser har funnit en

trygg plats i skapandet av dagens idealstad.¹⁶ På senare år har hållbarhetsdiskussionen även kommit att innesluta den sociala aspekten av hållbarhet och vikten av en social utveckling som främjar lika villkor för alla, även när det kommer till ett så materiellt område som den byggda miljön.

Social hållbarhet ingår i det tredelade hållbarhetsbegreppet tillsammans med ekonomi och ekologi, men den sociala hållbarheten anses ofta vara svårare att omsätta i exakta formuleringar och mätbara variabler. Därför blir den också mer komplicerad att greppa och omsätta i handling eller använda i praktiska planeringssituationer.

PBL 1 kap. 1 § Denna lag innehåller bestämmelser om planläggning av mark och vatten och om byggande. Bestämmelserna syftar till att med beaktande av den enskilda människans frihet främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktig hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.

Plan- och bygglagens portalparagraf slår fast att jämlikhet och sociala levnadsförhållanden är en viktig fråga även för de som bygger hus och planlägger mark. En tolkning är att den byggda miljön har en del i skapandet av jämlikhet och social hållbarhet.

En tolkning är att den byggda miljön har en del i skapandet av jämlikhet och social hållbarhet.

Hållbarhetsbegreppet har definierats och omdefinierats många gånger. En vanlig definition kommer från Brundtlandkommissionen som skrevs på uppdrag av Förenta nationerna år 1987. I den definieras hållbar

14 Larsson, Anita och Jalakas, Anne. *Jämställdhet nästa*, s 24

15 SCB. *Internationella översikter*

16 Tunström, Moa. *På spaning efter den goda staden*, s 33

utveckling som en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov. Samt, att begreppet tar sin utgångspunkt i en helhetssyn på människors och samhällens behov, förutsättningar och problem. Den bärande principen är att ekonomiska, sociala och miljömässiga förhållanden och processer är integrerade – de är varandras förutsättningar och stöd.¹⁷ Denna vida förklaring av ämnet innebär att social hållbarhet inte ska förstås som ett isolerat begrepp eller i konflikt med de andra aspekterna av hållbarhet.

Att jämlika levnadsförhållanden också innebär jämställdhet mellan kvinnor och män kan nog de flesta hålla med om. Så långt förstår vi att jämställdhet är en förutsättning för social hållbarhet. Men på vilket sätt kan social hållbarhet anses relatera till rumslighet och arkitektur?

Så långt förstår vi att jämställdhet är en förutsättning för social hållbarhet.

Social hållbarhet kan förstås som ett perspektiv vilket handlar om en möjlig framtid och kan ses som ett orienterande begrepp som anger en riktning snarare än en konstant. Därmed inte sagt att social hållbarhet inte också i sig har ett centralt värde. Detta värde kan vara att miljöer, stadsdelar och städer har en tillfredsställande funktion, att segregationen är liten och att livet fungerar godtagbart för invånarna.¹⁸ Det betyder alltså att rum, städer, arkitektur och allt som inramar det mänskliga livet ska fungera ungefär lika bra för alla. Sören Olsson, professor i socialt arbete vid Göteborgs Universitet, beskriver social hållbarhet genom två perspektiv. Det första är ett välfärdsperspektiv. Det

innebär att alla människor ska ha rätt till en viss standard och miljö samt att fördelningen av resurser ska upplevas någorlunda rättvis.¹⁹ Det andra perspektivet handlar om ett samhälles problemlösningskapacitet. Problem av olika slag uppstår i alla miljöer. En väsentlig hållbarhetsaspekt är att det finns en kapacitet att lösa de problem som uppstår. Genom att kombinera dessa två delar menar Sören Olsson att ett tillstånd som är socialt hållbart kan uppnås. När det gäller den byggda miljön kan man förstå dessa perspektiv som att alla ska ha lika tillgång till stadens rum. Att staden ska fungera bra för alla som bebor den men också att om ojämlig tillgång till staden uppstår, om den byggda miljön inte fungerar tillfredsställande för alla, ska detta kunna lösas på ett bra sätt.

När vi tittar på hur hållbar utveckling generellt diskuteras handlar det ofta om relationen mellan två enheter. När den enes framgång bygger på den andres utnyttjande brukar omdömet bli att det inte är hållbart. Om en verksamhet, stad eller nation utnyttjar naturresurser för ekonomisk vinning och genom detta försvårar för jorden ska fungera lika bra i framtiden så är det ohållbart. Detta brukar också beskrivas som att det ekologiska fotavtrycket är för stort.²⁰

Följdaktligen borde en verksamhet, stad eller nation som systematiskt underprioriterar vissa människors möjligheter i en stad och därigenom gör det svårt för dem att ta del av samhället på lika villkor vara lika ohållbar. Eftersom jämställdhet handlar om att män och kvinnor ska ha samma rättigheter, skyldigheter och representeras lika i väsentliga

En byggd miljö som inte är utformad för att lyfta jämställda erfarenheter inte är hållbar.

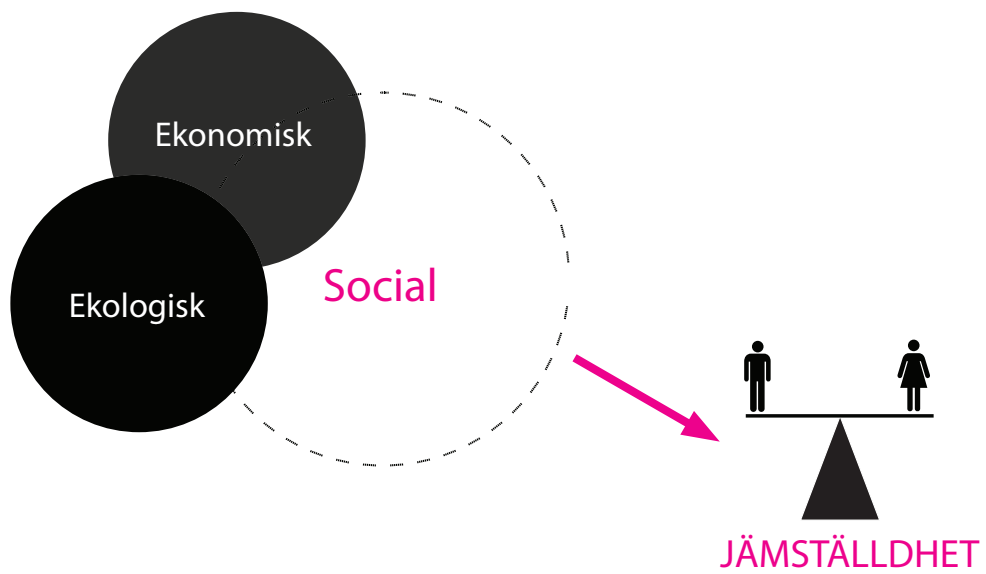
17 Regeringen. *Att lära för hållbar utveckling*, s 32
18 Olsson, Sören. *Vad betyder social hållbarhet?* s 2

19 Olsson, Sören. *Vad betyder social hållbarhet?* s 2
20 Olsson, Sören. *Vad betyder social hållbarhet?* s 2

delar av samhället kan man säga att ett samhälle som inte är jämställt inte heller är hållbart. Att en byggd miljö som inte är utformad för att lyfta jämställda erfarenheter inte är hållbar.

Gertrud Åström, samhällsvetare med flera offentliga utredningar kring jämställdhet bakom sig menar att frågan om social hållbarhet är lika viktig som klimatfrågan och att det inte är någon tvekan om att jämställdhet och social hållbarhet är begrepp som hänger ihop. Hon menar att i grupper där bristen på jämställdhet är tydlig är det också väldigt tydligt att den sociala situationen är ohållbar.²¹ Social hållbarhet kan argumenteras för ur en rättviseaspekt eftersom det innehåller allt ifrån social rättvisa, deltagande och resursfördelning till mänskliga rättigheter och inkludering. Det innebär att jämställdhet är, liksom jämlikhet, en förutsättning för allas rätt till alla rum och jämlika levnadsvillkor.

*Jämställdhet är, liksom
jämlikhet en förutsättning
för allas rätt till alla rum
och jämlika levnadsvillkor*

1.2 Ur ett intersektionellt perspektiv

För att försöka förstå vad en ojämlik och ojämsställd miljö är och vad som utgör grunden för detta kan begreppet intersektionalitet användas.

Intersektionalitet är ett samhällsvetenskapligt begrepp som syftar till att synliggöra situationer av förtryck som skapas i skärningspunkten för maktrelationer.²² Det intersektionella perspektivet har sin

utgångspunkt i USA där den framväxande feminismen också började problematiseras. Den tidens feminism ansågs främst representera en vit medelklass och kopplade inte samman genus med andra grunder för diskriminering.²³

Det intersektionella perspektivets utgångspunkt är att om jämställdhet mellan kvinnor och män ska åstadkommas är det nödvändigt att bekämpa flerfaldig diskriminering.

Det uppmärksammar hur diskriminering på grund av kön samspelar med andra maktordningar och diskrimineringsgrunder som etnicitet, religion, funktionshinder, ålder, sexuell läggning och könsöverskridande identitet. Alla dessa aspekter är alltså grunder för diskriminering, men det intersektionella perspektivet visar hur des-

Intersektionalitet är ett samhällsvetenskapligt begrepp som syftar till att synliggöra situationer av förtryck som skapas i skärningspunkten för maktrelationer

Uppmärksammar hur diskriminering på grund av kön samspelar med andra maktordningar och diskrimineringsgrunder som etnicitet, religion, funktionshinder, ålder, sexuell läggning och könsöverskridande identitet.

sa diskrimineringsgrunder kan samverka och i vissa fall förstärka varandra. Könsdiskriminering och etnisk diskriminering är ett exempel där vi kan se det ske.

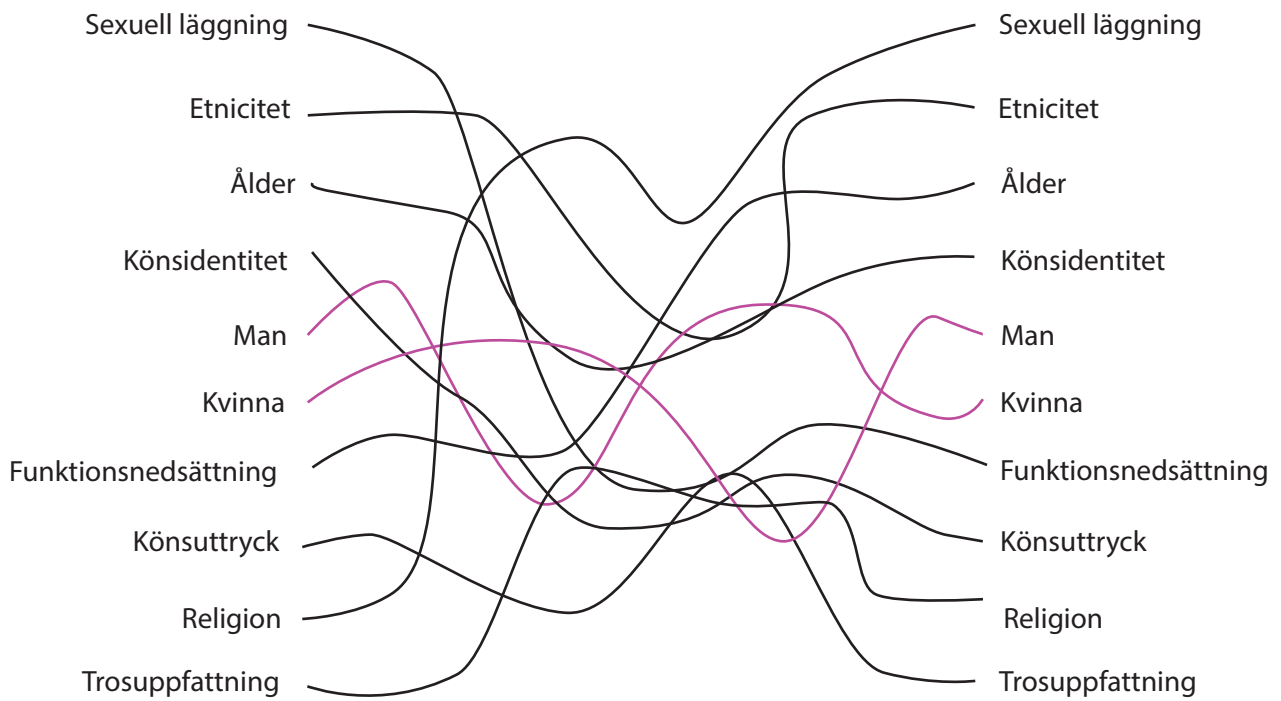
Intersektionalitetsstudier är numera ett vanligt inslag inom genusvetenskap och feministisk teoribildning och bör inte ses som en övergripande teori, utan snarare som ett analytiskt hjälpmedel eller begrepp, som inte strävar efter att rangordna identitetskonstruktioner utan efter att synliggöra hur olika maktordningar är sammanflätade på olika nivåer, såsom den politiska, den representationella, eller den strukturella nivån. Ett intersektionellt perspektiv ställer frågor om hur makt och ojämlikhet vävs in i uppfattningen om identitet. Genom att hävda att det finns flera maktordningar som är beroende av varandra öppnar ett intersektionellt perspektiv för att upplösa gränser mellan olika sociala kategorier för att rikta uppmärksamheten på hur de samverkar.²⁴

Könsrelationer anses, lika lite som klass, etnicitet eller sexualitet inte vara tillräckliga för att förklara hur ojämlikhet uppstår eller på vilket sätt makt utövas. Sociala skillnader fränsett genus, kan ha en avgörande roll i bemötandet av människor, detta eftersom det nu istället är andra sociala faktorer som avgör maktförhållanden personerna emellan.

Illustrationen till höger visar hur människors levnadsvillkor inte skapas inom ramarna för en kultur, en könsordning eller en klasshierarki utan av flera.

22 Nationella sekretariatet för genusforskning. *Intersektionalitet*
23 Friberg, Tora. *Speglingar av rum*, s 13

24 Nationalencyklopedin. *Intersektionalitet*

1.3 Kan arkitektur verkligen förändra någonting?

Det finns olika åsikter kring vilken betydelse som kan tillskrivas den byggda miljöns utformning och funktion. Vissa anser att en form i sig inte kan vara varken jämställd, feministisk eller normkritisk, utan att det är processen bakom som har en alternativ form och att det är detta som ger utslag i stadsmiljön. Men det går ändå inte att komma ifrån att de fysiska ramarna för vardagslivet kommer att påverka vilka vi träffar, var, hur ofta och i vilken typ av rum. En annan, kanske kompletterande åsikt kan därför vara att jämställdhet är en politisk ambition och arkitektur kan anses vara ett politiskt instrument.

De fysiska ramarna för vardagslivet kommer att påverka vilka vi träffar, var, hur ofta och i vilken typ av rum

Det här kan vi kanske se tydligast i diskussionen kring segregation. 2011 gav Sveriges arkitekter ut "Bostad och Politik - ett debattinlägg från Sveriges Arkitekter". Där argumenterar de för att olika stadsdelar och bostadsområden erbjuder helt olika villkor att delta i samhället och att den byggda miljön alltså bidrar till utanförskap för de som bor i de områden som har sämst förutsättningar. Men också att integrationen kan främjas av fysisk planering och stadsförnyelseåtgärder som motverkar att grupper eller delar av staden utestängs eller marginaliseras. Där argumenteras det för att stadsdelar som byggts som isolerade öar kan ges bättre samband med omgivningen genom ny bebyggelse i mellanrummen och nya intressanta stadsstråk. Dessutom att kompletteringsbygga kan medverka till att

integrationen kan främjas av fysisk planering och stadsförnyelseåtgärder som motverkar att grupper eller delar av staden utestängs eller marginaliseras

luckra upp en enartad bebyggelsestruktur och därmed medverka till nya bebyggelsemönster och stadsstrukturer som attraherar nya grupper och därmed befrämjar integration.²⁵

På samma sätt kan vi resonera kring jämställdhet i byggd miljö. Att vi kan naturligtvis säga att staden tillhör alla lika mycket och i strikt juridisk mening också mena det. Men staden är också fylld av gränser. En del är synliga och andra osynliga och många av dessa är satta av gårdagens stadsbyggande. Även om de inte längre är uttalade lever de kvar och påverkar, ofta på ett omedvetet plan, vårt sätt att leva och röra oss.²⁶

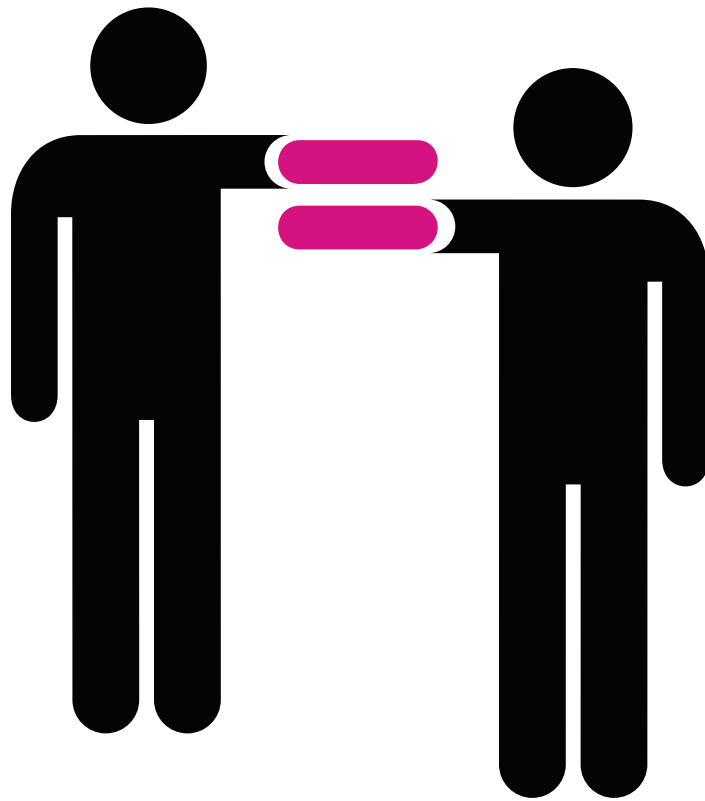
Nej, arkitektur kanske inte kan få människor att tänka annorlunda och byggnader kan förmodligen inte göra att människor lever mer jämställda liv. Men den byggda miljön har ett ansvar att erbjuda samma tillgång till staden för män och kvinnor för att på så sätt skapa förutsättningar för att kunna leva jämställda liv. Sedan skiljer det sig vilken mening man lägger i arkitekturen. Är det en fråga om konst, teknik eller politik? Förmodligen allt samtidigt. Men vi tror också att arkitektur speglar samtiden. Att det är därför vi kan ta oss in i historisk arkitektur och förstå saker om hur samhället såg ut när den formgavs och byggdes. På samma sätt ska vi nu försöka ta oss in i samtida arkitektur för att se vad den kan säga oss om samhället vi lever i idag.

den byggda miljön har ett ansvar att erbjuda samma tillgång till staden för män och kvinnor för att på så sätt skapa förutsättningar för att kunna leva jämställda liv

25
26

Sveriges Arkitekter. *En bostad för alla*, s 7
Larsson, Anita och Jalakas, Anne. *Jämställdhet nästa*, s 16

2. Jämställdhet

En redogörelse av genusbegreppet samt jämställdheten inom arkitektyrket och byggbranschen

- 2.1 Genus och genussystemet
- 2.2 Arkitekterna och jämställdheten
- 2.3 Jämställdhetsargument
- 2.4 Erfarenheter eller behov?

2.1 Genus och genussystemet

När jämställdhet diskuteras kommer ofta begreppet genus upp. Att förstå genusbegreppet är en förutsättning för att förstå hur normer och maktstrukturer har betydelse för jämställdheten i samhället.

Genus är ett analytiskt begrepp som används för att markera sociala och kulturella dimensioner av begreppet kön.²⁷ När vi använder begreppet genus i det här arbetet så

är det för att synliggöra att genus, den socialt konstruerade könstillhörigheten, är någonting som skapas av olika saker i samhället. Kulturella, traditionsbestämda mönster, ideal och media är exempel på dessa medskapare. Även ramarna för vår mänskliga samvaro, den byggda miljön, staden och de rumsliga förutsättningar som gör att vi rör oss, lever eller beter oss på vissa sätt kan anses vara medskapare av den socialt konstruerade könstillhörigheten.

Kunskapen om genus hjälper till att blottlägga hur samhället systematiskt tillskriver kvinnor och män olika egenskaper utifrån de föreställningar vi har om vad det innebär att vara kvinna eller man i ett visst samhälle, vid en viss tidpunkt. Vårt fokus i det här arbetet är vad det innebär att vara kvinna i Sverige, idag. Problemet med att bli tillskriven olika egenskaper

Genus är ett analytiskt begrepp som används för att markera sociala och kulturella dimensioner av begreppet kön.

Kunskapen om genus hjälper till att blottlägga hur samhället systematiskt tillskriver kvinnor och män olika egenskaper utifrån de föreställningar vi har om vad det innebär att vara kvinna eller man i ett visst samhälle

baserade på samhällets föreställningar är att det formar maktrelationer som tenderar att underordna kvinnor som grupp, medan mannen historiskt sett har utgjort normen för det mänskliga.²⁸ Detta påverkar samhällsplaneringen och den byggda miljön, inte minst då vi, när vi pratar om att *planera för människan* fortfarande i många fall missar att förstå komplexiteten och diversiteten som finns inbyggt i begreppet människa. När

en universalmänniska verkar åsyftas är denna ofta byggd på vår bild av den normativa människan inklusive ett personlighetsregister och attribut som tillhör den manliga normen. Robert W Connell sa "Varje gång vi talar om en kvinna eller en man hänvisar vi till ett jättelikt system av tolkningar, förutsättningar, undertoner och anspelningar som har ackumulerats under hela vår kulturs historia".²⁹ Ett exempel där vi kan se hur stadsplaneringen har utgått från en manlig norm är att studier av kollektivtrafiken visar att den i stor utsträckning utgår från mäns rese-mönster, trots att det till största delen är kvinnor som reser kollektivt. Detta innebär att kollektivtrafiken svarar mot behovet hos dem som inte reser med dem.³⁰ Att planera för människan blev i detta fall alltså att planera för mannen.

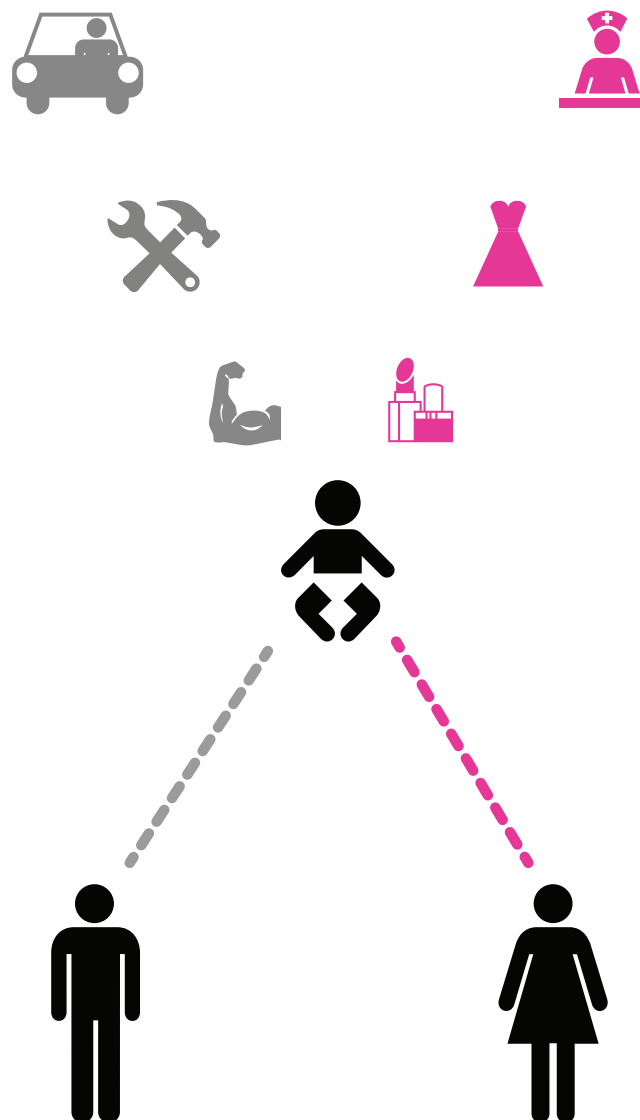
För att undvika att hamna i dessa situationer kan man använda genusbegreppet och den genusvetenskapliga kunskapen och genom den möjliggöra diskussioner

När en universalmänniska verkar åsyftas är denna ofta byggd på vår bild av den normativa människan inklusive ett personlighetsregister och attribut som tillhör den manliga normen

28 Boverket. *Att stärka tryggheten i stads- och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv*
29 Larsson, Anita och Jalakas, Anne. *Jämställdhet nästa*, s 56
30 Andersson, Birgitta. *Rått*, s 34

om egna och andras föreställningar samt sätta in dem i ett vidare perspektiv, både historiskt och samhälleligt.³¹ Genom genusbegreppet kan konstruktionen av kvinnligt och manligt som dikotomier problematiseras. Att de ses som dikotomier innebär att de hålls isär via motsatsförhållanden. Bråkiga pojkar och tysta flickor är ett exempel på en sådan uppdelning. Om kvinnligt och manligt accepteras som dikotomier förstärks skillnader och likheter nedtonas.

Att manlig och kvinnligt ses som dikotomier innebär att de hålls isär via motsatsförhållanden. Bråkiga pojkar och tysta flickor är ett exempel på en sådan uppdelning

31 Lunqvist, Helén. *Ojämsställdhetens miljöer*, s 29

Kulturgeografen och genusvetaren Birgitta Andersson, är en av de som menar att det är viktigt att skilja genusvetenskap från jämställdhetsarbete då det första hänvisar till ett vetenskapligt forskningsfält och det senare är ett politiskt projekt. Hon menar att genusforskningen ger kunskaper som kan omsättas i handlingar, på så vis kan genusvetenskap skapa grund för en politik vars mål är ett jämställt samhälle.³² På samma sätt kan vi se att genusvetenskapen kan ge oss kunskaper som kan omsättas i handlingar när det kommer till en jämställdhetsambition inom arkitektur och planering.

Den som var först med att lansera begreppen genus och genussystem i Sverige var Yvonne Hirdman, professor i historia. Enligt henne skapar och upprätthåller varje samhälle ett ordningssystem där kvinnor och män tillskrivs olika uppgifter, roller och positioner. Hon menar att genussystemet bygger på två principer, köns isärhållande och manlig överordning.³³

*Genussystemet bygger
på två principer, köns
isärhållande och manlig
överordning*

Isärhållandet innebär att män och kvinnor, och det som anses manligt respektive kvinnligt, hålls isär och ses som varandras motsatser. Detta medför att kvinnor och män återfinns på olika arenor i samhället. Vi kan se denna uppdelning tydligt när vi tittar på arbetsmarknaden i Sverige. (figur 2.1)³⁴ Där ser vi hur män och kvinnor befinner sig i olika sektorer, vård och teknik till exempel. Men vi kan också se denna uppdelning inom den traditionella synen på arkitektur och rum. Att det privata rummet är det kvinnliga och det offentliga är manligt är en koppling som

lever kvar sedan lång tid tillbaka trots att samhället i sin helhet har genomgått stora förändringar.³⁵ Den manliga överordningen som är genussystemets andra del yttrar sig bland annat i att det män gör historiskt har betraktas som mer värdefullt. Att de tjänar mer pengar, sitter i fler styrelser och är chefer i större utsträckning än kvinnor.

32 Lunqvist, Helén. *Ojämsställdhetens miljöer*, s 37

33 Andersson, Birgitta. *Risk*, s 35

34 SCB, *På tal om kvinnor och män*, s 62

35

Andersson, Birgitta. *Risk*, s 18

2.2 Arkitekterna och jämställdheten

Hur genussystemets över- och underordning ser ut varierar i omfattning och styrka med sammanhanget och det gör också isärhållningen. Men strukturen innebär att både män och kvinnor nästan alltid värderar det män gör som mer värdefullt än det kvinnor gör. Det menar Anita Larsson, docent i arkitektur och forskare inom genus och fysisk planering. Hon menar att genusperspektivet inte bortser från att det finns vissa biologiska skillnader mellan män och kvinnor, som till exempel olika fysisk styrka. Men att de flesta av de upplevda skillnader mellan kvinnor och män som är av betydelse för samhällsplaneringen är baserade på dagens föreställningar om vad som anses lämpligt för kvinnor respektive män att göra och vilka platser de bör uppehålla sig på.³⁶ Vi kommer att ta detta resonemang längre senare i arbetet men först kan vi titta på hur det ser ut med genussystemet i arkitektrollen. Kan vi se genussystemets struktur även inom en bransch som har klappat sig på axeln för att ha ökat sitt kvinnliga deltagande markant de senaste åren?

Det faktum att det idag finns många fler kvinnliga arkitekter än för ett par decennium sedan används ofta som ett argument för att branschen har kommit långt i sitt jämställdhetsarbete. Detta synsätt antyder att kvinnligt deltagande är ett bevis på en jämställdheten i en bransch och har kritiserats då det anses vara en otillräcklig analys. Birgitta Andersson, kulturgeograf och genusvetare är en av de som menar att det finns både en kvalitativ och en kvantitativ del av jämställdhetsarbetet. Den kvantitativa delen innebär en jämn könsfördelning mellan kvinnor och män i olika fält.

Både män och kvinnor värderar nästan alltid det män gör som mer värdefullt än det kvinnor gör.

Om det finns mer än 60 procent kvinnor i en grupp så är den, enligt det kvantitativa synsättet kvinnodominerad och tvärtom. Det handlar alltså till stor del om att räkna antalet kvinnor och män i olika situationer.³⁷

Det finns både en kvalitativ och en kvantitativ del av jämställdhetsarbetet.

Den kvalitativa aspekten av jämställdhetsarbetet handlar snarare om att se bakom antalet och att istället fokusera på hur kvinnor och mäns kunskaper, erfarenheter och värderingar tas till vara och får berika och påverka utvecklingen inom alla områden i samhället.³⁸

Den kvantitativa delen innebär en jämn könsfördelning mellan kvinnor och män i olika fält.

Det kvantitativa jämställdhetsarbetet kan anses vara lättare att få igenom än det kvalitativa. Många tycks se en jämställd könsfördelning inom arkitekturbranschen som ett självklart jämställdhetsmål och att när detta är uppnått har branschen blivit jämställd. Det här synsättet gör att arkitektbranschen slipper reflektera över vilka mer eller mindre dolda maktstrukturer som kan finnas, hur de påverkar vilka roller kvinnor och män tar eller får på kontoret, vad produkten av arkitekternas arbete blir

Den kvalitativa delen handlar om att fokusera på hur kvinnor och mäns kunskaper, erfarenheter och värderingar tas till vara och får påverka utvecklingen inom alla områden i samhället

37
38

Andersson, Birgitta. *Risik*, s 27
SCB. *På tal om kvinnor och män*, s 1

Domkyrko Forum i Lund
Carmen Izquierdo

och hur deras kunskap värderas.

Idag utexamineras fler kvinnliga än manliga arkitekter. Men fortfarande heter det ibland "kvinnlig arkitekt" som om enbart begreppet arkitekt inte innebär att det kan vara en kvinna. Det här kan vi se exempel på när Tidskriften Rum varje år publicerar en maktlista som listar årets mest inflytelserika inom arkitektur och design. På topp tio finns tre kvinnor och på hela listan på 100 personer finns 29 kvinnor. De tre högst placerade får alla epitetet kvinna i sin beskrivning. På plats fyra kommer Monica Von Schmalensee "en av svenskt näringslivs 125 mäktigaste kvinnor", på plats åtta finns Catherina Fored, "en av arkitektursveriges starkaste kvinnor". På plats tio finns Monica Förster, "Sveriges största kvinnliga formgivare".³⁹ Det här är ingen empirisk undersökning och gäller inte hela branschen men sänder ändå en signal om vilken roll kvinnor förväntas ha och hur dessa tre inte finns inom den rollen. Vi kan säga att detta är en del i genussystemets isärhållning. Genussystemets andra del, över- och underordningen kan vi se inom arkitekturbranschen på att fler manliga än kvinnliga arkitekter har chefspositioner (figur 2.2)⁴⁰ och tjänar mer pengar (figur 2.3)⁴¹ och vinner fler priser (figur 2.4)⁴²

Den kvalitativa delen av jämställdhetsarbetet är svårare att undersöka och till fullo förstå med mätbara variabler. Det definieras av frågor som vilken kunskap som premieras högst, vilken norm som är den dominerande och vilka belöningar som väntar när man närmar sig den normen. För att få en hint om vad den här belöningen kan handla om har vi tittat på vilken typ av arkitektur som premieras i Sveriges största arkitekturtävling. Kasper Salinpriset

har delats ut 49 gånger. 77 arkitekter har namngetts som upphovsmän och sex av dessa har varit kvinnor. När Carmen Izquierdo fick priset för Domkyrkorådet i Lund 2012 var det första gången i historien en kvinna stod som ansvarig arkitekt bakom den byggnad som fick Kasper Salin-priset. (figur 2.4).

Jämställdhet handlar inte om att alla människor ska vara exakt lika. Jämställdhet handlar om lika värde och att kvinnor och män genom liknande levnadsvillkor delar många erfarenheter. Oavsett hur lika eller olika vi är på grund av kön, eller andra faktorer som kan ha betydelse, till exempel etnicitet och ålder, är målet lika rättigheter, möjligheter och skyldigheter inom livets alla väsentliga områden.⁴³

När vi diskuterar potentiella vinnare i arkitekturtävlingar handlar det alltså inte om att kvinnors projekt borde vinna fler tävlingar bara för att de har kvinnliga avsändare utan om att kunna synliggöra en struktur som tillåter eller uppmuntrar att en viss typ av kunskap /estetik/ framställande premieras över en annan. Detta helt beroende på vilken som är den förhärskande normen i samhället. Om medlemmar i en jury är uppväxta, utbildade och verkar inom en samhällsstruktur som i stort premierar en manlig norm så kan följaktligen deras föreställningar om rätt och fel, bra och dåligt vara påverkade eller genomsyrade av detta.

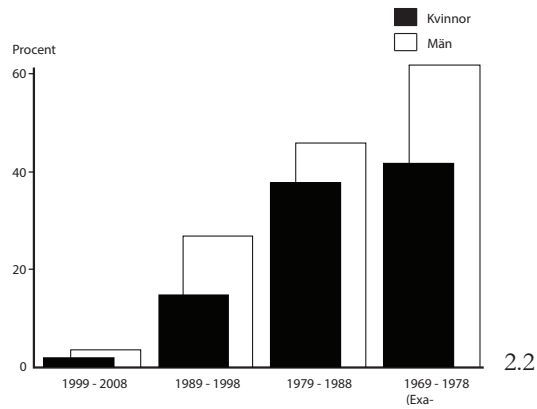
39 Tidskriften Rum, *Maktlistan*

40 Sveriges arkitekter, *Kvinnorna är flest men MÄNNEN REGERAR*

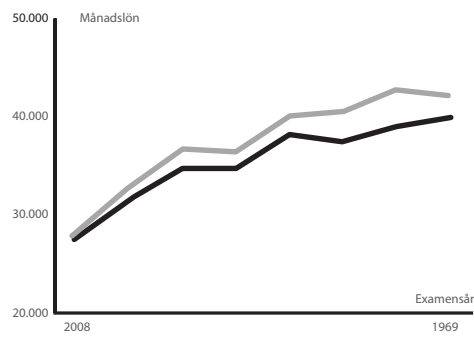
41 Sveriges arkitekter, *Kvinnorna är flest men MÄNNEN REGERAR*

42 Sveriges arkitekter, *Kasper Salin-priset*

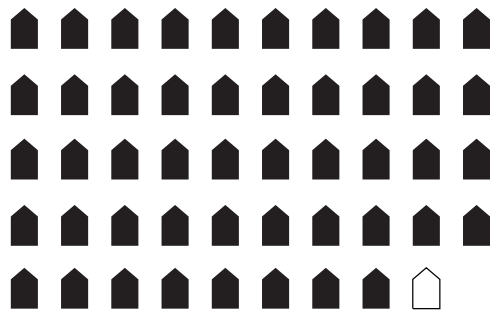
43 Andersson, Birgitta. *Risik.* 1998 s.29

Chefspositioner på arkitektkontor år 2010.

Kvinnors löneutveckling svart
mäns löneutveckling grå

Andelen kvinnor som stått som ansvariga arkitekter för vinnande Kasper Salin-pris.

2.3 Jämställdhetsargument

Jämlikhet och jämställdhet är alltså förutsättningar för social hållbarhet och en genusanalys är nödvändig för att förstå hur alla lager av diskrimineringsgrunder samverkar och i vissa fall förstärker varandra. Men för att kunna omsätta denna kunskap till strategier och praktiska tillvägagångssätt ska vi titta lite mer på vad jämställdhetsarbetet innehåller och vilka olika argument som finns för att arbeta med jämställdhetsfrågor, generellt i samhället och specifikt inom arkitektur och planering. Det övergripande nationella målet för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Till det övergripande målet är fyra delmål uppställda. De är:

1. En jämn fördelning av makt och inflytande. Kvinnor och män ska ha samma rätt och möjlighet att vara aktiva medborgare och att forma villkoren för beslutsfattandet.
2. Ekonomisk jämställdhet. Kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om utbildning och betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut.
3. Jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet. Kvinnor och män ska ta samma ansvar för hemarbetet och ha möjligheter att ge och få omsorg på lika villkor.
4. Mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet.⁴⁴

Det finns olika anledningar att arbeta för jämställdhet och dessa kan beskrivas som jämställdhetsargument. Nu följer en redogörelse för rättvise-, resurs- och intresseargumentet och hur de kan användas. Rättviseargumentet utgår från tanken om att alla människor har samma rättigheter och

skyldigheter. Kvinnor och män ska ha lika stor makt, lika mycket lön och lika stor möjlighet att påverka samhället. Allt annat är orättvist.⁴⁵ Detta kan härledas till FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och alla människors lika värde.⁴⁶ Jämn fördelning av kvinnor och män är alltså enligt detta argument en principfråga.

Resursargumentet utgår från att kvinnor är en resurs som kan tas till vara. Resursargumentet ser kvinnor som annorlunda än män och att kvinnor därför kan tillföra saker till en diskussion, ett projekt eller en process.

lika många, eller fler kvinnor än män är bättre på att lyssna in eller är mer noggranna. Risken med det här resonemanget är att kvinnor, både som brukare och arkitekter får stå för särintressen tillsammans med andra grupper som inte upptas av den förhärskande gruppen. Bland dessa kan vi ofta hitta invandrare, äldre och handikappade. De blir därmed

Rättviseargumentet utgår från tanken om att alla människor har samma rättigheter och skyldigheter. Kvinnor och män ska ha lika stor makt, lika mycket lön och lika stor möjlighet att påverka samhället

Resursargumentet i sin tur utgår från att kvinnor är en resurs som kan tas till vara. Resursargumentet ser kvinnor som annorlunda än män och att kvinnor därför kan tillföra saker till en diskussion, ett projekt eller en process exempelvis. I arkitekturbranschen kan detta innebära att man tycker att ett kontor som har

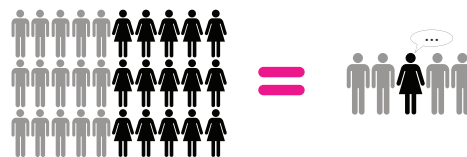
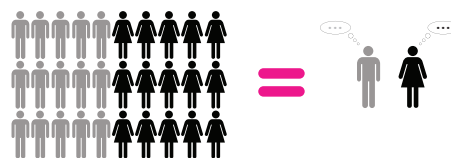
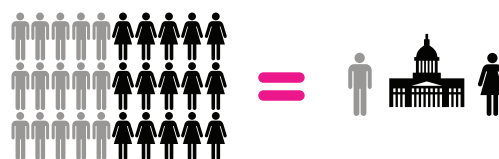
⁴⁵
⁴⁶

Andersson, Birgitta. *Rättviseargumentet*. 1998 s.26

FN:s allmänna deklaration av de mänskliga rättigheterna 2012

en resurs till det som anses vara normen.⁴⁷ Medan rättvise- och resursargumenten utgår ifrån tanken att kvinnor har en kompletterande funktion tar intresseargumentet fasta på att kvinnor och män har olika levnadsvillkor vilket i sin tur leder till olika livserfarenheter och intressen. Därför kan män som grupp aldrig representera kvinnor som grupp.⁴⁸ Detta behöver i sig inte betyda att kvinnor är en homogen grupp som alltid är överens med varandra men däremot att kvinnor kan ha ett gemensamma erfarenheter som gör att de också får ett gemensamt intresse att forma ett visst område, i det här fallet den fysiska miljöns utformning på ett sätt.

Intresseargumentet tar fasta på att kvinnor och män har olika levnadsvillkor vilket i sin tur leder till olika livserfarenheter och intressen. Därför kan män som grupp aldrig representera kvinnor som grupp.

47 Andersson, Birgitta. *Risiké*. 1998 s.26
 48 Andersson, Birgitta. *Risiké*. 1998 s.26

2.4 Erfarenheter eller behov

En kritik mot resursargumentet är att när man gör kvinnor till en resurs innebär det implicit att det redan finns en färdig form för kvinnor att vara resurs till.⁴⁹ En liknande argumentation är den om vem som är norm och vem som har avvikande behov. Anita Larsson menar att jämställdhetsdiskussionen idag ofta kretsar kring behov. Vad behöver kvinnor för att deras vardag ska fungera? vad har funktionsnedsatta för specialbehov? vad behöver gamla för specifika åtgärder? Exempelvis har Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) anslutit sig till den Europiska organisationen CCREs stadgar om hur kommuner och landsting ska arbeta med jämställdhet. Deras publikation "The european charter for equality of women and men in local life" signalerar en planering som bygger på tanken om att män och kvinnor har olika behov som behöver tillgodoses.⁵⁰

*"The specific needs of women and men, in relation for example to employment, access to services and cultural life, education and family responsibilities, based on relevant local and other data, including the signatory's own gender assessments, are properly taken into account."*⁵¹

Om vissa grupper tilldelas särskilda behov blir de även indirekt gjorda till något som står utanför normen, det som

När vissa grupper tilldelas särskilda behov blir de även indirekt gjorda till något som står utanför normen, det som är "normalt".

är "normalt". De som anses behöva speciella åtgärder och har särskilda behov kan vara kvinnor, funktionsnedsatta, hbtq-personer, barn, äldre och invandrare. De som då blir kvar som den generella människan som inte har

några särskilda behov är en minoritet av vita, medelålders, svenska, hetrosexuella män. Men en funktionsnedsatt människa blir inte handikappad förrän brister i miljön uppstår.⁵² Om denna grupp vore den som satte villkoren för sin miljö skulle dessa problem inte uppstå lika ofta.

Om man utgår från dagens olikheter mellan kvinnor och män och beskriver de som uttryck för skilda behov så riskerar man att cementera den ojämställdhet som finns idag. Eftersom det antyder att kvinnors behov skulle skilja sig från mäns även i framtiden. Därför är det viktigt att istället identifiera kvinnor och mäns traditionella erfarenheter och använda termer som synliggör dessa erfarenheter utan att könskoda dem.⁵³

För att förtydliga dessa olika synsätt kan vi ta ett exempel från Gatukontoret i Karlskoga. Vid ett jämställdhetsprojekt analyserade gatukontorets personal snöröjningen i kommunen. Ett område som för många kan tyckas vara könsneutralt. Men när de tittade närmare på vem det är som använder bil- respektive gång- och cykelvägar insåg de att prioriteringen får olika konsekvenser för kvinnor och män. Den som var ansvarig för snöröjningen på kommunens mark kom snart fram till att ringleder och bilvägar röjdes först, ofta sent om nätterna när vägarna främst användes av ett fåtal långträdare. Sist av allt röjdes gång- och cykelvägar. Man insåg att traditionellt mansdominerade domäner hade prioriterats i Karlskogas snöröjning, till exempel arbetsplatser med övervägande män

Om man utgår från dagens olikheter mellan kvinnor och män och beskriver de som uttryck för skilda behov så riskerar man att cementera den ojämställdhet som finns idag.

49 Andersson, Birgitta. Risk. 1998 s.26

50 CCRE, Charter for Equality of women and men in local life 2006 s.26

51 CCRE, Charter for Equality of women and men in local life 2006 s.26

52 Larsson, Anita och Jalakas, Anne. Jämställdhet nästa, 59

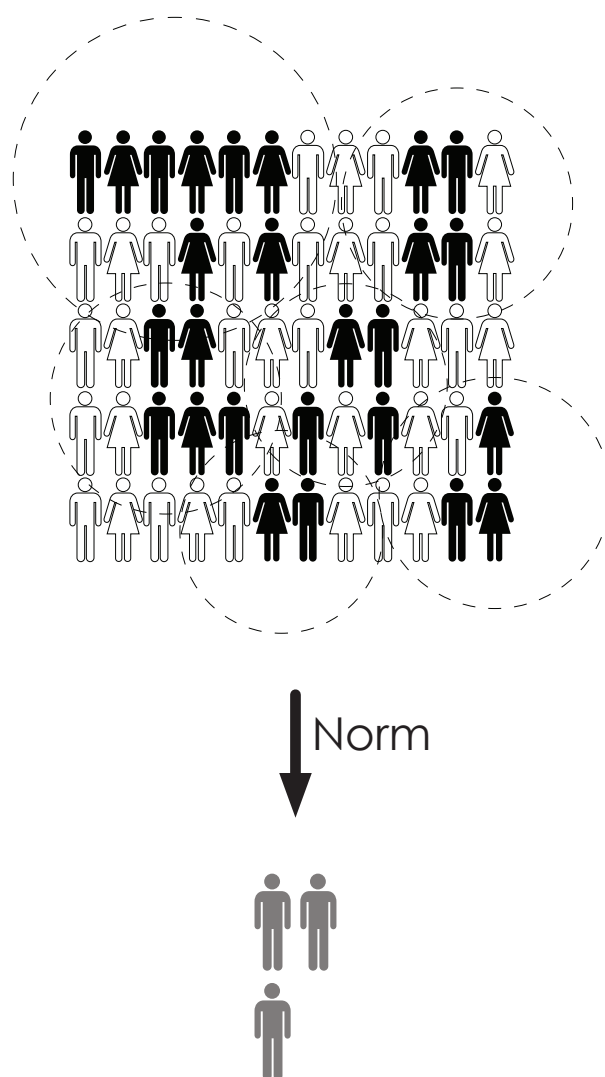
53 Larsson, Anita och Jalakas, Anne. Jämställdhet nästa, 48

anställda. Detta var inte någon medveten nedprioritering av kvinnors transportsätt eller resmål, verksamheten följde bara den tradition för snöskottning som man haft i årtionden. Idag arbetar gatukontoret annorlunda. Gång- och cykelvägar samt busshållplatser har högre prioritet än bilvägar eftersom det är svårare att ta sig fram som gående eller på cykel i tio centimeter snö jämfört med bil. Särskilt märkbar är skillnaden för den som drar en barnvagn, använder rullator eller rullstol.

Förskolor prioriteras allra först i snöröjningen, före sex på morgonen, eftersom det är dit föräldrar åker innan de tar sig till jobbet. Därefter prioriteras större arbetsplatser, såväl kvinnodominerade som mansdominerade. Sen är det dags att ploga gång- och cykelstråk till skolor, när eleverna börjar röra på sig⁵⁴

Om detta skulle ha formulerats eller gjorts på grund av att kvinnor behöver skottade gång- och cykelvägar till förskolan så vore det att cementera den stereotypa bilden av kvinnan som huvudansvarig för barn. Även om kvinnor idag generellt tar större ansvar för den typen av resor än män. Men om det görs för att underlätta för människors vardagsliv och transportsätt och att det är förskolan som behöver vägarna skottade. Då har man utgått från en traditionellt kvinnlig erfarenhet, lyft upp den och gett den prioritet i planeringen utan att bestämma vem det är som ska hämta eller lämna barnen på förskolan i framtiden.

Detta stämmer bättre med målet för jämställdhetsarbetet som är att vi skall kunna leva våra liv utan att begränsas av stereotypa föreställningar om vad män och kvinnor ska och bör göra.

Oerliker Park

Landskapsarkitekt:

Schweingruber Zulauf GmbH
Landschaftsarchitekten BSLA

3. Rum

Stadens rum och hur dess koppling till genusystemet kan förstås

- 3.1 Jämställdhet och makten över rummet
- 3.2 Arkitektur som utmanar normer

3.1 Jämställdhet och makten över rummet

När vi har försökt se sambandet mellan stadens utformning och risken att vi reproducerar eller förstärker stereotypa genusnormer har vi förstått att den byggda miljön i stort kan anses förkroppsliga de normer och ideal som var rådande vid dess planeringstillfälle. Bostaden har blivit ett hett politiskt ämne i Sverige. Många menar att vi inte bygger tillräckligt många bostäder i Sverige idag.⁵⁵ Konsekvensen

Det ansvar som samhället tidigare haft för bostadsbyggandet finns inte kvar. Det mesta har överlåtits till marknaden, som inte klarat av att bygga med den variation som behövs.

av Erik Linn "Byggandets slutna rum" beskriver han hur det industriella bostadsbyggandet är på stark frammarsch igen. Han menar att även om den senare tidens samhällsbyggnadsdiskussion har kretsat kring hållbart och funktionsblandat stadsbyggande så riskerar det monofunktionella bostadsbyggandet att ta överhand. Detta menar han, eftersom makten över bostadsbyggandet har stegvis förflyttats till marknaden att ta hand om.⁵⁶

Sveriges Arkitekter skriver i sin publikation Bostad och Politik att bostadspolitikerna har nedrustats. Bostadsbyggande sker i dag i allt väsentligt på marknadens villkor och utifrån människors köpkraft och betalningsförmåga. För människor med svag köpkraft, och för människor som har andra bostadsbehov än de som varit historisk norm,

finns få alternativ. Det ansvar som samhället tidigare haft för bostadsbyggandet finns inte kvar sedan 20 år tillbaka. Det mesta har överlåtits till marknaden, som inte klarat av att bygga vare sig med den variation som behövs eller i den omfattning som är nödvändig. Det måste finnas ett större bostadspolitiskt mål än en forcerad produktion av bostäder.⁵⁷

Enligt Kvinnors Byggforum, ett riksomfattande nätverk med kvinnor inom byggbranschen, riktar sig byggföretagen in på byggande och slutleverans och inte den tidiga processen. Det är samhället som skjuter till en kontrollapparat där samråd, bygglov och slutbevis ingår. De menar vidare att arbetet idag är inriktat på att så snabbt som möjligt komma igång med byggandet. Arbetet dessförinnan med de mjuka värdena, anses kostnadskrävande och fördröjande. De menar att detta är vådligt eftersom att det är i det tidiga skedet som hela värdegrunden läggs för

När man idag säger byggprocess avses egentligen bygg och inte process.

god gestaltning, ekonomi och förvaltning. Det viktiga skedet hyser också den så viktiga demokratiska processen. Ylva Larsson, arkitekt och fd. ordförande på Kvinnors Byggforum menar att när man idag säger byggprocess avses egentligen bygg och inte process. Att byggföretagen fokuserar på att komma igång och bygga så fort som möjligt och inte behöver ta hänsyn till de sociala konsekvenserna i så stor utsträckning.⁵⁸

Sveriges civil- och bostadsminister Stefan Attefall (KD) beställde 2012 en utredning som går under namnet Byggkravsutredningen och vars särskilde utredare, Björn Hedlund i december 2012 lämnade över det nya

55 Sveriges Arkitekter, *En bostad för alla* 2011 s.7
56 Tidskriften Arkitektur 6-2012, s. 50-57

57 Sveriges Arkitekter, *En bostad för alla* 2011 s.7
58 Larsson, Barbro. *Bygga på kvinnors kunskap*, 2004 s.159

betänkandet ”Ökat bostadsbyggande och samordnade miljökrav – genom enhetliga och förutsägbara byggregler”. Utredningen föreslår att kommunala särkrav ska förbjudas genom en så kallad stoppbestämmelse i plan- och bygglagen. Det innebär att samma krav på energiförbrukning ska ställas på byggnader oavsett var i landet de uppförs. Förslaget välkomnas av bostadsministern som ser möjligheter till lägre kostnader, bättre miljö och ett ökat byggande av bostäder. ”Jag är fast besluten att göra allt för att minska byggkostnaderna och öka bostadsbyggandet. Utredningen gör en intressant analys av de höga kostnaderna med olika kommunala tekniska särkrav”⁵⁹. Skillnaden är att där arkitekturbranschen efterfrågar mer variation i uppförande, uttryck och användning så efterfrågar byggföretagen mindre.

Makten över byggandet i Sverige förflyttas stegvis från arkitekter och planerare till de stora byggföretagen

Om vi från detta drar slutsatsen att makten över byggandet i Sverige stegvis förflyttas från arkitekter och planerare till de stora byggföretagen så kan också risken vara att

det tidiga skedet blir lidande. En viktig kritik mot att skynda på beslutsprocessen för att forcera bostadsbyggandet och att planeringsarbetet anses fördröjande och kostsamt är att det är här de långsiktigt viktiga besluten tas. Det är i det tidiga skedet som värdegrunden läggs för bruksvärdighet, god gestaltning, ekonomi och förvaltning.⁶⁰

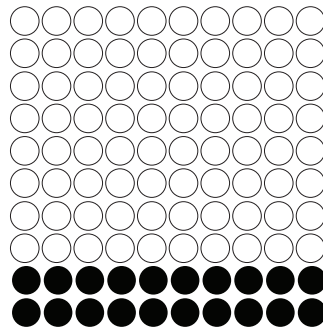
Om vi tittar på hur det ser ut med den kvantitativa jämställdheten inom de största byggföretagen på den svenska marknaden ser vi en annan bild än när vi förut tittade på arkitektkontorens fördelning mellan

Hur kan en så ojämslidd branch som byggbranschen bygga miljöer för en jämställd framtid?

kvinnor och män. I Sveriges Byggindustriers ledning finns det inga kvinnor (figur 3.3)⁶¹. Andelen kvinnor i styrelser och ledningar i det stora bygg- och anläggningsföretagen är 18%. (figur 3.1, 3.2)⁶² Nu kan vi börja ana problematiken med jämställdheten och makten över rummets utformning om makten över byggandet mer och mer flyttas över till de stora byggföretagen. Hur kan en så ojämslidd bransch bygga miljöer för en jämställd framtid?

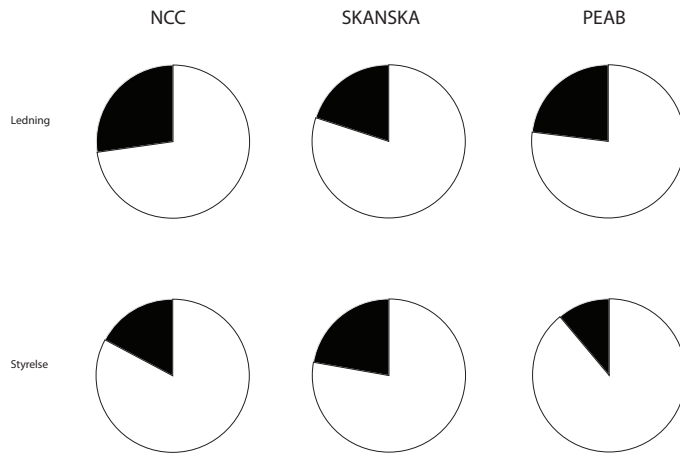
59 Fastighetstidningen, *Enhetliga byggregler ska öka bostadsbyggandet* 2012
60 Larsson, Barbro. (red) *Bygga på kvinnors kunskap*, 2004 s.104

61 Sveriges Byggindustrier. Styrelse 2012
62 Sundling, Janne. Ännu fler gubbar i byggföretagens topp. 2013

Andelen kvinnor i styrelser och ledningar i det stora bygg- och anläggningsföretagen år 2012. Kvinnor svart, män vit.

3.1

3.2

Andel kvinnor/män i ledning och styrelsepositioner. Kvinnor svart, män vit.

3.3

Sveriges byggindustriens styrelse, 100% män.

Kan arkitekter och planerare anses ha en normerande syn på slutkonsumenten eller användaren av byggnader/miljöer?

När vi går igenom de stora byggbolagens säljmaterial ser vi tydligt vem som är tänkt att vara kunden. I bostadsprojektet Brf Slottsportalen, ett projekt som PEAB lanserar för 2014, är 26 av 32 bilder livsstilsbilder (se bilder)⁶³ Först femte bilden visar projektet. Lina Bo Bardi född 1941 i Italien, kom till Brasilien 1946. Hon var en arkitekt, politisk aktivist, designer och curator

”Architecture is a process — a social and material one. Architecture proceeds in a world of cultural and social forms. In talking about the cultural determinants of architectural form, we must question who or what culture has the power to control the production and subsequent the use of built form, and how they do so.”

Ahrentzen, Sherry. *The F-word in architecture*, s 92

3.2 Arkitektur som utmanar normer

Det finns vissa historiska exempel men inte många projekt idag som kan anses ha en uttalad feministisk eller normkritisk ambition. Lina Bo Bardi's ombyggda kulturhus SESC Pompei i Brasília är ett exempel på en byggnad som har beskrivits som normbrytande. Vi har tittat närmre på det exemplet samt Eileen Grays villa E1027 och hyreshuset Athena i Örebro. Dessa projekt har alla ifrågasatt rådande norm när de byggdes. E1027 designades inte med en traditionellt uppdelad planlösning utan här sattes istället sängen i centrum. Athena-husen planerades, ritades och byggdes av kvinnor på kvinnors kunskap.

SESC Pompeia, Lina Bo Bardi

bland mycket annat. För henne var det inte nog att rita en fysisk struktur. Hon blev erkänd för att sätta människor i fokus i projekten på riktigt.⁶⁴ Brasilien hämtade sig fortfarande från modernismens genomfart som satt stora spår i landet. Huvudstaden Brasília planlaggd av Oscar Niemeyer som det kanske mest extrema exemplet. Nu såg Sao Paulo ett nytt arkitektoniskt landmärke växa fram i São Paulo. Det var Centro de Lazer Fábrica da Pompeia (Pompéia Factory Leisure Centre), numera mer känt som SESC Pompéia. Inte ett kulturhus utan ett "leisure house".

Sedan 1920 talet hade en cylinderfabrik funnits i den stora fabriksbyggnaden. Precis i stil med de brittiska fabriker som var dess förlaga. Mellan 1977 och 1982 omvandlades det till ett leisure centre. SESC Pompéia blev framgångsrikt och innehåller nu teatrar, sporthallar, en simhall, rekreationsytor, restauranger, gallerier, verkstäder och mycket annat. Bo Bardis första steg var att argumentera för att den gamla fabriken inte skulle rivas, som planerat. Att den redan användes informellt och fyllde några av de funktioner som planerades för det nya centret tex grillning och teater.

"And it was precisely at this moment, in this environment, that SESC Pompéia arrived, making waves across the still waters. It was a form of architecture that evaded easy classification. Strange? Ugly? Out of scale? Brutal, but also delicate? It was certainly something that seemed beyond the possible universe, unattainable by the hands of contemporary architects. It was a bomb, a shock." - Säger Marcelo Ferraz *Brasiliansk arkitekt och kollega till Lina Bo Bardi.*⁶⁵

När Katja Grillner, professor i kritiska studier i Arkitektur tillfrågades av Nationella sekretariatet för genusforskning

om feministisk arkitektur så kom den forna fabriken på tal. Enligt Katja Grillner utgick Bo Bardi från hur fabriks skelettet redan användes av barn och unga, och byggnaden omskapades med människors behov i centrum. Hon menar alltså att inte just arkitektens fysiska form är feministiskt utan sättet på vilken den kom till. Normkritiken i det här fallet ligger i det förflyttade maktförhållandet som innebar en reform i vilka vinnarna och vilka förlorarna var.⁶⁶ I SESC Pompeias fall var det Bo Bardis intention att vinnarna skulle vara de som redan använde utrymmet. Att de skulle få bättre möjligheter att göra just det.⁶⁷

Bo Bardi var en av få arkitekter som hade en förmåga som innebar att med skicklighet och fantasi översätta allmänhetens önskan till god form. Hon inte bara sa, utan satte verkligen människan i centrum. Tack vare detta uppnådde hon med SESC saker som arkitekter ofta hoppats på men sällan lyckas med, samexistens mellan hög och låg kultur, schack, fotboll och balett, av gamla och unga, ambitiös arkitektur och vardagsliv.

65 The Guardian, *Lina Bo Bardi: buildings shaped by love* 2012

66 Lina Bo Bardi: Together, *The Making of SESC Pompéia* by Marcelo Ferraz

66 Nat. sekretariatet för genusforskning. Arkitekt som utmanar hierarkier 2012

67 The Guardian, *Lina Bo Bardi: buildings shaped by love* 2012

Athena Bostäder, Athena Experiment AB

Athenahuset byggdes inför bomässan BO92 i Örebro. Unikt för detta projekt var att ägare, byggherre, förvaltare och konsulter alla var kvinnor. Husen utformades för "individuellt formad gemenskap" med ledord som, gemenskap och trygghet, trivsel och skönhet, omsorg och praktiskt boende samt ekologiskt medvetet vardagsliv.⁶⁸

Husen består av 30-34 hyreslägenheter uppdelade på två hus i fem våningar. Husen är utformade som stjärnhus för att ge ljusa trapphus och lägenheter med tre fönsterfasader. Varje lägenhet delar "farstukvist" med sin granne, där kan man ställa barnvagn, ha ytterskor eller brevlåda. Varje lägenhet har balkong eller tillgång till uteplats. Alla lägenheter och gemensamma utrymmen har anpassats för rörelsehindrade för att möjliggöra ett livslångt boende. Gården har utformats för samvaro och gemensam skötsel.

Planeringen har utgått från kvinnors erfarenheter och kunskaper. Stor vikt har lagts vid detaljer som handlar om att förenkla och höja kvaliteten på vardagslivet. Exempel är att ha ett fönster ovan köksbänken, höj- och sänkbar arbetsbänk, sopsorteringsutrustning, vägghängd inredning i badrummen. På frågan om det är typiskt kvinnligt att lägga vikt vid det sociala svara Eva Kåverud, ansvarig arkitekt för projektet i ETC från 2011 "-Jag vet inte om det är kvinnligt eller mänskligt. Men det här var något vi saknade i de hus som fanns. En möjlighet att mötas. Det är ju fortfarande så att kvinnor spenderar mer tid i hemmet eftersom de tar hand om barnen och jobbar deltid mer än männen. Då är det kanske viktigare för kvinnor att lära känna sina grannar."⁶⁹

Vad är det då som utmanar normen med detta projekt? För tjugo år sedan var det märkvärdigt att en grupp kvinnor

ansvarade helt för ett bygge, det är det förvånande nog än i dag. En av anledningarna till att det byggs så ensidiga bostäder som saknar omtanke om de gemensamma ytorna tror Eva Kåverud är att det fortfarande är få kvinnor på beställarsidan i byggbranschen. Hälften av dagens arkitekter är kvinnor, men deras idéer får inte genomslag hela vägen. En annan förklaring är att dagens samhällsklimat inte gynnar gemenskapen och närheten.⁷⁰

Det här är ett projekt som har medvetet och uttalat lyft fram kvinnors traditionella erfarenheter och har visat hur en normkritisk process kan leda till en annan typ av rumslig gestaltning.

68 Larsson, Barbro (red). *Bygga på kvinnors kunskap*, 2004 s.104

69 ETC Örebro. *Kvinnor byggde hus för möten* 2011

70

ETC Örebro. *Kvinnor byggde hus för möten* 2011

Här kan vi se tvättstugan som istället för att ligga i källaren som de vanligtvis gör ligger på på andra våningen. Vi ser också på bilderna ovan entren som fått en semiprivat zon som man möter innan man kommer ut på gatan.

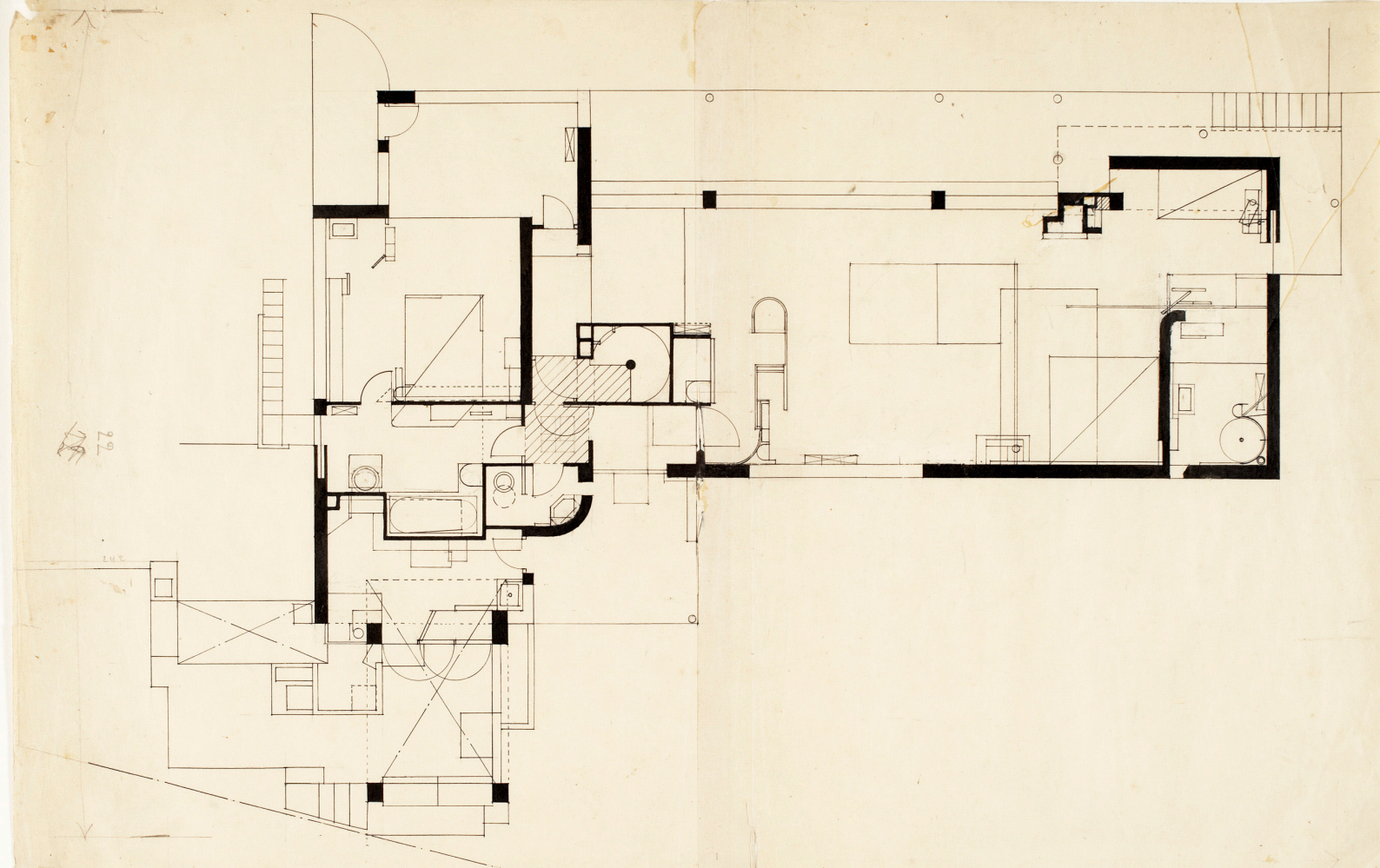
E1027, Eileen Gray

Eileen Gray ritade år 1924 E1027, ett fritidshus på Franska rivieran tillsammans med sin man Jean Badovici. Namnet kommer från E för Eileen, 10 för Jean (J är tionde bokstaven i alfabetet), 2 för Badovici och 7 för Gray.

Gray var från början möbeldesigner men skapade med E1027 ett svar på modernismens syn på byggnaden som en maskin. Hon menade istället att huset skulle designas efter det liv som levdes innanför dess väggar. Det skulle vara nått ändringsbart och organiskt. Hon lekte med tanken på ett hem i ständig rörelse där inget var vad man vid första anblicken trodde.

Arkitekten Le Corbusier sägs ha beundrat E-1027 så mycket att han byggde sig en egen stuga, Le Cabanon, alldeles intill. I slutet av 1930-talet gjorde han också, av okänd anledning och mot Grays vilja, flera stora väggmålningar på E-1027, vilka återfinns än idag.⁷¹

På detta sätt är E-1027 inspirerande, hon utmanade rådande norm när hon ritade detta flexibla hus. Det fanns få traditionstyngda rum där man kunde förutse vad som skulle hända. Istället placerade hon tex sängen centralt i det stora samlingsrummet.

4. Skärningspunkter

En undersökning av skärningspunkter där sambandet mellan rum och genus exponeras.

- 4.1 Introduktion
- 4.2 Privat/publik
- 4.3 Tid/rum
- 4.4 Hem/identitet
- 4.5 Form/rörelse

4.1 *Introduktion*

Skärningspunkter kan i det här arbetet förstås som punkter där sambandet mellan genus och rum exponeras. Det kan vara platser där de traditionellt kvinnliga respektive manliga erfarenheterna tas tillvara på skilda sätt. Men det kan också vara rum där människor rör sig olika beroende på deras erfarenheter och socialt föreskrivna roller.

Vi har använt Handen centrum i Haninge att testa vår analysmetod på.

Handen, Haninge

Med sina 77000 invånare är Haninge kommun en av Stockholms största kranskommuner. 1970 hade Haninge 45 000 invånare men har fördubblat sin storlek på trettio år. Det strategiska område som är fokus i det här projektet är lokaliserat strax norr om Handens pendelstation i Handen centrum. Handen är ett delområde och kommuncentrum i Haninge kommun på Södertörn och i Stockholms län. Bebyggelsen ingår i tätorten Stockholm.

I närheten av pendelstationen har en storskalig bebyggelse växt fram främst under 1970 talet. I centrala Handen finns ett stort inomhusköpcentrum med ett sextiototal olika butiker och restauranger. När man anländer till Handen är det köpcentrumet som står för det första intrycket och är mycket dominerande på platsen. Detta trots att det finns många andra funktioner på platsen i betydligt mer småskaliga lokaler. Det andra dominerande elementet i Handen centrum är de stora parkeringsytorna samt Nynäsvägen som är en central väg som delar området i två delar. En del med bostäder och en kommersiell del.

Det är lätt och bekvämt att ta sig fram med bil i området. Den goda framkomligheten och bekvämligheten för biltrafik innebär att andra typer av värden är bortprioriterade i Handen centrum. Miljön för fotgängare och cyklister, innergårdar, stadsmiljön och känslan av trygghet på offentliga

gator nattetid är exempel på andra urbana värden som får stå tillbaka för bilplaneringen i Handen centrum. Det stora shoppingcentret gör att området är ett blandat centrum där många av storstadens urbana kvaliteter finns. Speciellt ur en kommersiell synpunkt. Men där finns även service som vårdcentral och skolor.

I det här arbetet valde vi att titta på Handen centrum för att ha en konkret plats att diskutera och lyfta våra idéer kring. Handen centrum innehåller mycket av den problematik som har kommit att bli intressant i det här arbetet. Skarpa gränser mellan privata och offentliga rum, den dominerande biltrafiken och den goda pendlingsmöjligheten för att nämna några. Vid ett eventuellt stadsutvecklingsprojekt på en sådan här plats tror vi att det är bra att använda många olika sätt att analysera platsen och att den här typen av jämförelseanalys är en bra väg att gå för att diskutera frågor om trafik och bostäder på ett nytt sätt.

Bostads- och hyresrättslägenheter

Parkeringsdäck

Köpcentrum

Tömt kommunhus

Köpcentrum

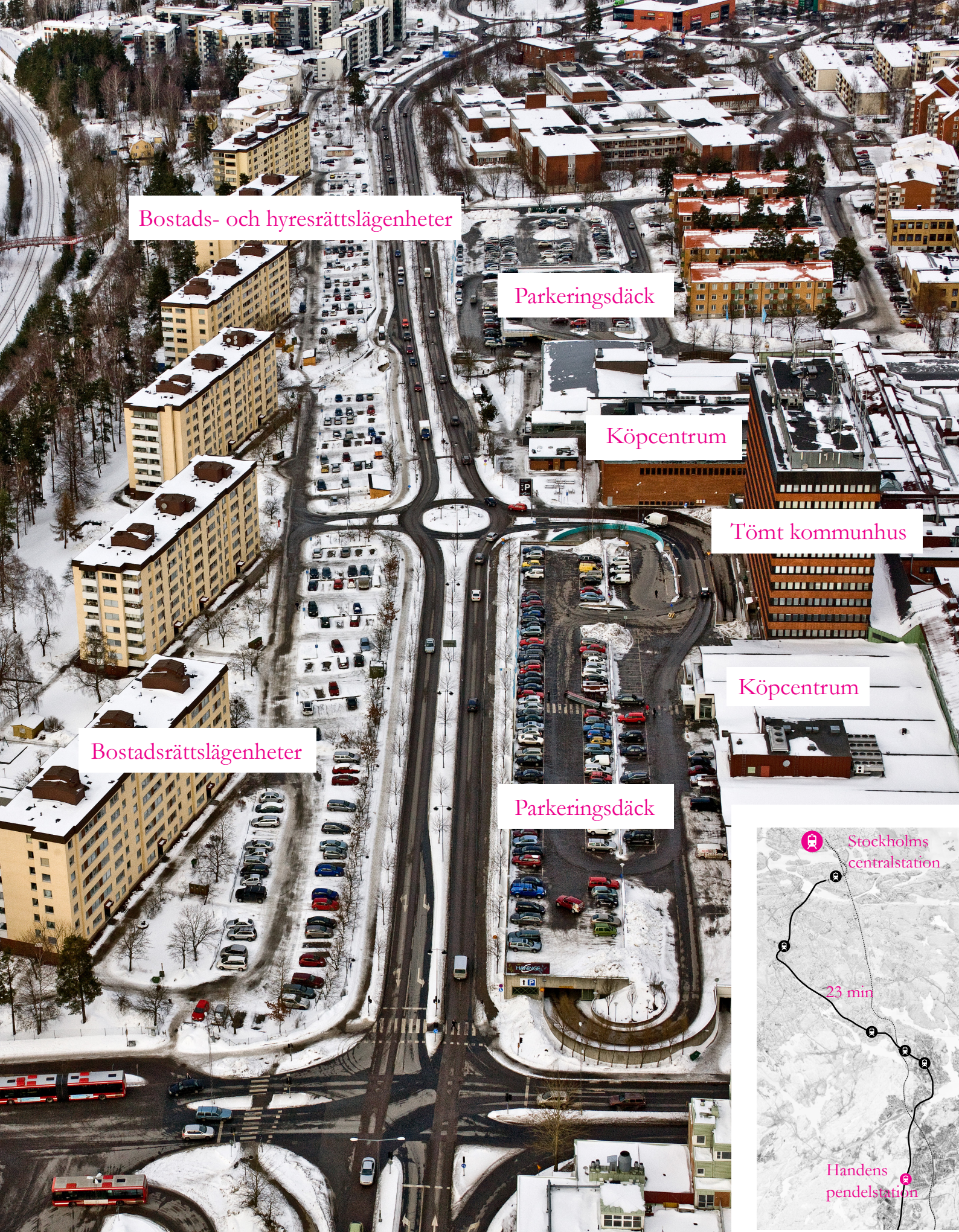
Bostadsrättslägenheter

Parkeringsdäck

Stockholms centralstation

23 min

Handens pendelstation

4.2 Privat / publik

VM-Husen i Örestaden, Köpenhamn

Arkitektkontor: Plot

Skärningspunkt

Finns det traditionstyngda föreställningar och uppfattningar om vilka platser som är lämpliga för kvinnor respektive män? Tittar vi tillbaka i historien så kan vi se hur det offentliga rummet har begränsats för kvinnor och det privata istället varit kvinnornas sfär. Detta är seglivade föreställningar men vi kan ana spår av dessa kvar i vårt medvetande. Vi har till och med begrepp för denna relation i vårt språk då en kvinna kan vara antingen gatflicka eller hemmafru beroende på rumsligt sammanhang.

Vi förstår hur det offentliga rummet än idag begränsas för kvinnor på sättet de kan komma att ifrågasättas vid våldtäktsfall. Att det kan finnas en attityd som menar att kvinnan inte skulle ha befunnit sig på den offentliga platsen från första början.⁷² En uppfattning är alltså att vissa rum, under vissa av dygnets timmar inte är lämpliga för kvinnor och unga kvinnor uppmanas därför att inte gå hem själva när det har mörknat. Ur ett jämställdhetsperspektiv är det, förutom att kunna delta i arbetslivet och politiken på lika villkor viktigt att kunna röra sig i offentliga rummet på lika villkor och att ha rätten att slippa skyddas. Helt enkelt om att vara likvärdiga medborgare i den offentliga sfären.⁷³ Alla Sveriges invånare ska idag ha samma juridiska rätt att vistas på offentliga platser men denna typ av attityd eller beteende kan göra att alla inte känner att de har rätt att befinna sig där på lika villkor. Både kvinnor och män blir utsatta för våld och hot om våld i det offentliga rummet men en betydande skillnad mellan hur män och kvinnor påverkas av detta i offentligheten är i vilka rumsliga begränsningar det skapar. När kvinnor förhåller sig till en risk att råka ut för våld påverkar det möjligheterna att röra sig fritt i det offentliga rummet (figur 4.2, 4.3)⁷⁴. Det behöver alltså inte vara rädsla som är rätt begrepp för vad som avses utan

en typ av rumslig riskkalkylering. Detta begrepp beskriver rättvist den rådande situationen utan att cementera bilden av kvinnor som oroliga.⁷⁵ Dessutom är kvinnor mycket sällan är förövaren både när det gäller våld och hot om våld, både i bostaden och på offentlig plats. Det har gjorts flera olika försök att få bukt med den ojämlika rätten till det offentliga rummet under dygnets alla timmar. Utökad kameraövervakning och ökad belysning i stadsmiljöer som upplevs som otrygga har implementerats i ett flertal trygghetsprojekt. Kritiken mot dessa projekt är ofta att de kommer in på slutet av en planeringsprocess eller som snabba lösningar i ett redan färdigt stadsbyggnadsprojekt. Samt att dess själva upplägg har varit att minska kvinnors rädsla när denna formulering inte är relevant. Rimligtvis borde ju målet vara att minska mäns våld. Eller som riksdagens jämställdhetspolitiska mål är formulerat.

*Mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet.*⁷⁶

Alla grupper uppenbarar sig i offentligheten, gör anspråk på och använder den offentliga platsen i enlighet med dess socialt föreskrivna roller.⁷⁷ Genusperspektivet kan innebära att utmana normer i form av invanda rutiner som att belysa en gångtunnel av trygghetsskäl. Därför argumenterar man ofta för att detta resonemang borde komma tidigare i arbetet och finnas med som strategiskt hänsynstagande i översiktsplaneringen.

Det privata rummet har å andra sidan traditionellt varit nära förknippat med kvinnans roll och erfarenheter. Hemmet har ansetts vara där kvinnan arbetar och uttryck som "kvinnans plats är i köket" signalerar hur den

72 Weisman, Leslie Kanés. *Discrimination by Design*, s 69

73 Andersson, Birgitta. *Risk*, s 69

74 SCB. *På tal om kvinnor och män*, s 85

75 Andersson, Birgitta. *Risk*, s 69

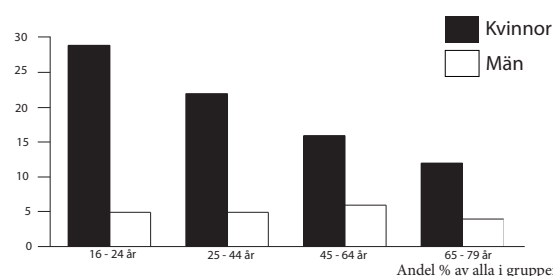
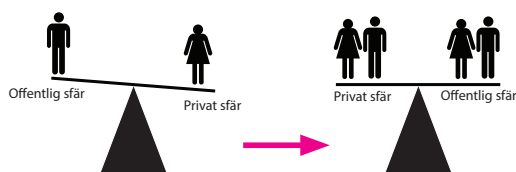
76 Regeringen. *Jämställdhetspolitikens inriktning*, s 9

77 Weisman, Leslie Kanés. *Discrimination by Design*, s 67

traditionella kvinnorollen och hemmet är nära förknippat. Detta resonemang har en religiös anknytning och är hämtat från religionens tankesystem. Luther hävdade att kvinnans kallelsegärning skulle utföras i hemmet och mannens i det offentliga.⁷⁸

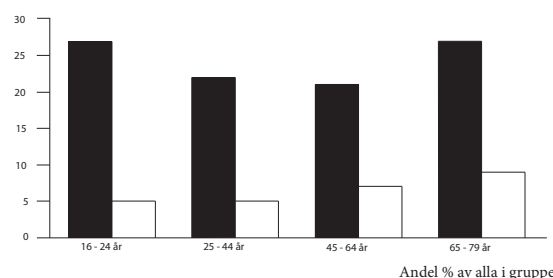
Detta djupt förankrade tankesystem är en del av förklaringen till att det tagit lång tid för kvinnor att erövra en plats i offentligheten. Förändringar av den privata bostaden har setts som medel för att möjliggöra för kvinnor att delta i samhällslivet på lika villkor som män.⁷⁹ Vi kan inte se denna uppdelning på samma sätt idag men ana att vissa av dessa föreställningar lever kvar. Bland annat på grund av att kvinnor, än idag har generellt större ansvar för arbetet i hemmet.

Jämställdhet i byggd miljö kan alltså handla om att knyta samman den privata sfären med livet i det offentliga och att ge dem likvärdig status. Att planering för ett jämställt samhälle förutsätter att det väger jämnt i vågskålen mellan kvinnor och mäns traditionella erfarenheter och alltså mellan den offentliga och privata sfären (figur 4.1).⁸⁰

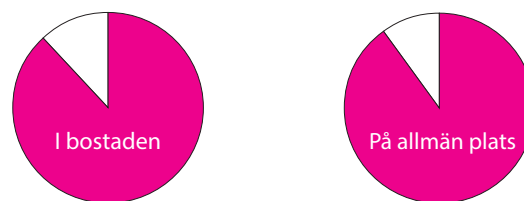
Personer som mycket eller ganska ofta väljer en annan väg eller färdväg på grund av oro att utsättas för brott efter ålder år 2011. Andel % av alla i gruppen

4.1

Personer som känner sig otrygga vid utevistelse sen kväll efter ålder år 2011. Andel % av alla i gruppen

4.2

■ Manlig förövare
□ Kvinnlig förövare

Personer 16-79 år utsatta för misshandel efter plats

4.3

78 Larsson, Anita och Jalakas, Anne. *Jämställdhet nästa*, s 27
79 Lunqvist, Helén. *Ojämställdhetens miljöer*, s 47
80 SCB. *På tal om kvinnor och män*, s 85

Analys och strategi i tre skalor

Bostaden

Det privata rummet, hemmet har ofta debatterats i samband med kvinnors frigörelse. Förändringar av bostaden sågs som medel för att möjliggöra för kvinnor att delta i samhällslivet på lika villkor som män när politiken började erövra området som rör hemmet på 1930 talet. I hemmen fanns kvinnor och då blev både hemmen, bostaden och kvinnor föremål för politiska målsättningar.⁸¹ Är det inte så att frågor som rör hemmet och dess omsorg anses vara kvinnliga områden än idag? I många av dagens konventionella bostäder är det privata rummet det innanför lägenhetsdörren och utanför trapphusets entré möter antingen en innergård eller en gatsituation. Trapphuset fungerar då som ett rum där möten kan uppstå med människor man inte känner men även, och kanske huvudsakligen sina grannar. Vi kan kalla det en typ av halvprivat rum. Det är halvprivat för att en del av det privata får en utpost i offentligheten.

Övergången mellan privat och halvprivat fungerar ofta bättre i ett hus med färre våningar och färre lägenheter per trapphus där det är större chans att man känner igen de man träffar i trapphuset. I högre hus där fler lägenheter delar på samma trapphus eller i hus med odefinierade entrésituationer kan det bli svårare att skapa denna buffertzonen mellan den privata och den offentliga sfären inuti byggnaden.

Om det privata länge har setts som ett traditionellt kvinnligt område och det offentliga som en traditionellt manlig sfär så skulle en fysisk upplösning mellan dessa gränser kunna vara ett alternativ till dagens, i många fall stängda dörrar mellan det privata och det offentliga rummet. Om tre lägenheter delar på ett våningsplan kan det finnas ett halvprivat så kallat för-rum där det finns förråd, man

förvarar barnvagnar eller har gemensam återvinning. Det kan också vara ett sätt att skapa ett mini-grannskap inuti huset. Det kan vara svårt att ha en relation med alla sina grannar i ett stort hus men om det är tre lägenheter som har ett för-rum kan dessa vara lättare att lära känna. Detta rum behöver inte vara stängt och funktionsbaserat, det kan också vara ett rum vars enda funktion är att vara en vacker entrésituation. Den här typen av entrésituation är en idé som användes i Athenabostäderna på sid. 58.

Närmiljö

När ytterdörren till trapphuset går igen och man befinner sig utomhus så möter många direkt det offentliga rummet. I vissa fall finns en buffertzonen som kan kallas halvoffentlig. Det är en zon där man fortfarande är hemma men ändå på en plats där man kan bli sedd och hörd av grannar och andra som rör sig i grannskapet. När vi går ut ur bostaden och när vi kommer hem använder vi närmiljön. Det blir ännu en transit från offentligt till privat. På så vis blir närmiljön den kanske viktigaste länken mellan det privata och det publika och därför en viktig rumslig komponent.

En halvoffentlig plats kan också signalera till utomstående att de får vistas på platsen, men på de boendes villkor. Att de ses och hörs av de boende i grannskapet. Dessa rum kan vara ett sätt att hitta tillhörighet till närmiljön. Känslan av att komma in på gården som ett första steg och in i trapphuset som ett andra steg. Det här är ingen ny företeelse utan byggnader kring en innergård har länge varit ett stadsbyggnadsideal. Men i många av de bostadsområden som finns idag finns ändå inte denna halvoffentliga zon utan än en gång stängs dörren mellan det privata och det offentliga.

I närmiljön kan man argumentera för att det ökar känslan av trygghet att ha fler halvoffentliga och halvprivata rum i en gårdsmiljö. Gården blir på så sätt en del av ens boende

81 Lunqvist, Helén. *Ojämsställdhetens miljöer*, s 47

och inte bara en transportsträcka mellan hemmet och andra ställen.

Dessa rum kan vara både horisontella och vertikala miljöer. På marken kan det exempelvis röra sig om att skapa rumsligheter som påminner om traditionella rum med väggar som kan bestå av byggnader eller växtlighet. Byggnadens själva struktur eller organisering kan också användas för att skapa dessa rum. Antingen genom att den skapar en rumslighet på marken eller att fasaden används som ett halvprivat rum. I exemplet till höger, urbana villor av Hauschild+Siegel architecture har flera olika ytor använts som tillsammans bildar olika typer av halvoffentliga rum. Den långa spiraltrappan längs fasaden gör att ett visst mått av offentlighet också nuddar den annars ganska privata balkongen.

Staden

Att leva i en fysisk miljö som snarare hindrar än underlättar för oss att klara de uppgifter som måste utföras varje dag är ett livsvillkor som kvinnor generellt lever under i större utsträckning än män och detta bidrar till att upprätthålla den rumsliga ojämställdheten.⁸² Det våldsamma samhället kan inte lösas av arkitektur eller planering men den fysiska miljöns utformning kan anses ha betydelse både för hur många brott som begås och hur orolig man är för att utsättas för brott. Tre faktorer har identifierats som områden som utmärker trygga eller säkra platser. Det är att veta var man befinner sig och åt vilket håll man ska gå, att se och synas, att höra och höras och att kunna springa efter hjälp om det skulle vara nödvändigt.⁸³

Forskning har visat att kvinnor själva tar ansvaret för att minimera riskerna att drabbas av sexuellt våld genom

82 Lunqvist, Helén. *Ojämställhetens miljöer*, s 45

83 Lunqvist, Helén. *Ojämställhetens miljöer*, s 46

att undvika potentiellt farliga rum. De gör det utifrån en "tyst" kunskap om var, när och på vilket sätt det offentliga rummet är otryggt. Den tysta kunskapen har inhämtats i socialiseringen till kvinna.⁸⁴ Män lär sig att de är starka, kvinnor lär sig att de är svaga. Män aktiva, kvinnor passiva. Allt detta är medskapare till hur vi agerar och vilken plats vi tar i det offentliga rummet. Många kvinnor känner inte igen sig i beskrivningen som rädda men kalkylerar ändå med risken att råka ut för våld, vilket skapar begränsningar i deras vardagliga liv. Mer riktigt är det att beskriva det som att kvinnor förhåller sig till/kalkylerar med en risk, upplevd eller reell, att drabbas av hot/våld av en man. Detta kan inrymma rädsla men också känslor av ilska eller maktlöshet.⁸⁵

Kvinnors enskilda beslut blir här ett mönster. Att undvika platser, välja vägar som upplevs som säkra, att röra sig snabbt gör tillsammans större eller mindre avtryck i det vardagliga livet och flera offentliga rum blir i praktiken inte tillgängliga för kvinnor. I synnerhet inte nattetid.

När vi förhåller oss till kvinnors erfarenheter av den offentliga miljön vid en planeringssituation eller en designutmaning så är det lätt hänt att det är en aspekt som kommer i sista hand och när ett projekt redan är färdigplanerat. Då kan de miljöer som anses otrygga utrustas med god belysning eller kameraövervakning. Men om kvinnors erfarenheter ska få större tyngd vid skapandet av offentliga miljöer så gäller det istället att inte skapa de miljöer som kan upplevas som otrygga från första början. Eftersom gångtrafikanter känner sig mest otrygga i det offentliga rummet så bör de prioriteras vid en planeringssituation. Deras vägar ska vara de genaste och längs dem ska funktioner som är öppna även nattetid placeras. Det ska finnas alternativa vägar att

ta och man ska kunna navigera.

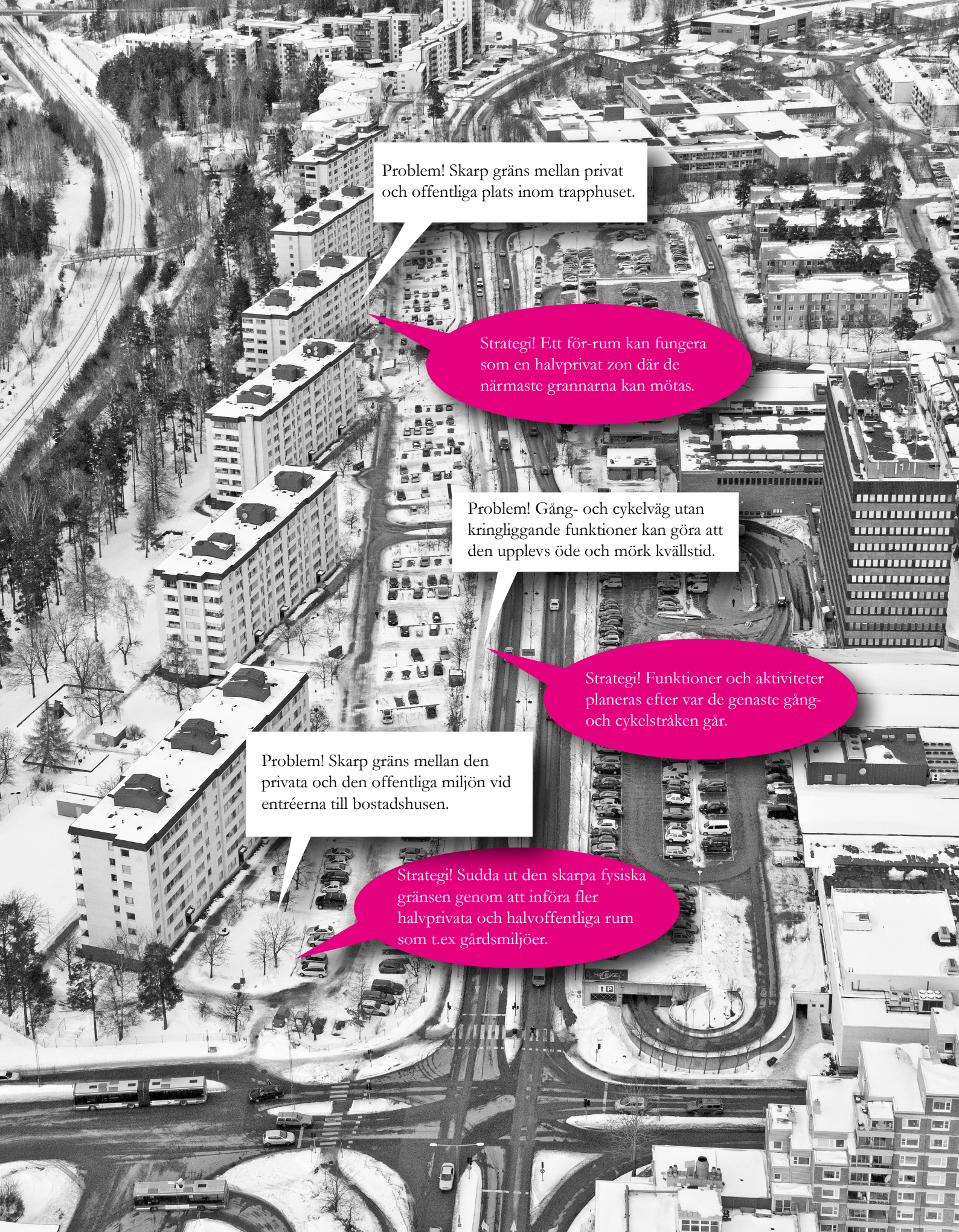
Det gäller därför att tänka på denna aspekt redan från början. Att detta måste vara med i det strategiska arbetet med översiktsplanering och vara en utgångspunkt när nya projekt planeras.

I Handen centrum

I Handen centrum ser man tydligt gränsen mellan det privat och offentliga rummen. Området domineras av offentliga parkeringsplatser vilket leder till att det saknar halloffentliga rum utomhus. Det går en lång gång- och cykelväg längs med Nynäsvägen. Den kan upplevas monoton och bristen på kringliggande funktioner gör att den känns öde kvällstid. Bostäderna saknar gårdar och det gör att när man lämnar hemmet kliver man direkt ut i offentlig miljö. De yteffektiva trapphusen ger ingen möjlighet till halvprivat sfär.

84 Andersson, Birgitta. *Risk*, s 46

85 Andersson, Birgitta. *Risk*, s 55

Problem! Skarp gräns mellan privat och offentliga plats inom trapphuset.

Strategi! Ett för-rum kan fungera som en halvprivat zon där de närmaste grannarna kan mötas.

Problem! Gång- och cykelväg utan kringliggande funktioner kan göra att den upplevs öde och mörk kvällstid.

Strategi! Funktioner och aktiviteter planeras efter var de genaste gång- och cykelstråken går.

Problem! Skarp gräns mellan den privata och den offentliga miljön vid entréerna till bostadshusen.

Strategi! Sudda ut den skarpa fysiska gränsen genom att införa fler halvprivata och halvoffentliga rum som t.ex gårdsmiljöer.

4.3 Tid/rum

Skärningspunkt

Uppfattningen om tid ligger långt fram i människans medvetande medan uppfattningen om rum ligger långt bak. Det menar Tora Friberg, kulturgeograf med tvärvetenskaplig inriktning, vid Linköpings universitet. Ofta blandas tid- och rum samman och rumsproblem uppfattas då som tidsproblem. Rummet uppfattas som något fast och opåverkligt, men tid och hur vi använder den som påverkligt. Vi kan till exempel säga att tiden är kort när det egentligen är avståndet som är långt.⁸⁶ Våra vardagliga rum innehåller bostaden, arbetet, vardsagsservice, vägar, kollektivtrafik och målpunkter. Deras placering blir således kritisk i förhållande till vilken tid vi använder på att nå, och navigera mellan dem.

Vi använder både vårt rum och vår tid olika beroende på flera olika faktorer. Kvinnors erfarenheter av tid och rum ser generellt sett annorlunda ut än mäns på ett antal punkter. Främst när det kommer till den tid vi lägger på arbete och vilken typ av arbete som avses.

Kvinnor arbetar deltid i större utsträckning än män (figur 4.6). Trots att de flesta vill arbeta heltid (figur 4.4). Många kvinnodominerade yrken erbjuder inte heltidsarbete men en stor anledning är också att långt fler kvinnor än män vårdar barn och hem under resten av dygnets timmar. För ett deltidarbete lönar det sig ofta inte att pendla till en annan ort och om man även är ansvarig för hem och barn är det opraktiskt att vara långt borta om någonting händer. På så sätt kan det splittrade rummet leda till ett splittrat vardagsliv.⁸⁷ Man kan alltså dra slutsatsen att många kvinnors rum ofta är definierat och avgränsat när det gäller hur man väljer att organisera sitt vardagsliv.

Det kanske mest platsbaserade arbetet, det i hemmet, som

vi kan prata om som det obetalda arbetet och den tid vi lägger på det varierar också. Generellt kan man säga att kvinnor lägger ner mer tid på det obetalda arbetet i hemmet men mindre tid än de gjorde för tio år sedan (figur 4.5).

I början av förra seklet reste en vuxen person i Sverige i genomsnitt mindre än 1 km per dag. Idag är den siffran ca 45km. Detta innebär en ökning på flera tusen procent på ungefär 100 år. Det går alltså att prata om ett skifte i människans uppfattning om rum.⁸⁸ Det rum människan använder till vardags har blivit större och man förväntas kunna ta arbete på annan ort genom nya och förbättrade pendlingsmöjligheter.

Bilden av den rörliga och flexibla människan stämmer dåligt överens med bilden av den deltidarbetande föräldern som även har ansvar för att hämta och lämna barn och därför inte kan utnyttja de förbättrade resesätten. Rummet är för denne mer en konstant fysisk struktur och tiden följer denna. I parförhållanden går det på så sätt att se hur den enes utökade rum blir den andres begränsade rum. Den tid den ena lägger på resa, lägger den andra på annat. Ena parten pendlar långa sträckor till sitt arbete. Den andra får således ansvar för platsbundna uppgifter och det obetalda arbetet i hemmet.

86 Lundkvist, Helén. *Ojämsställdhetens miljöer*, s 32

87 Lundkvist, Helén. *Ojämsställdhetens miljöer*, s 32

88 Lundkvist, Helén. *Ojämsställdhetens miljöer*, s 57

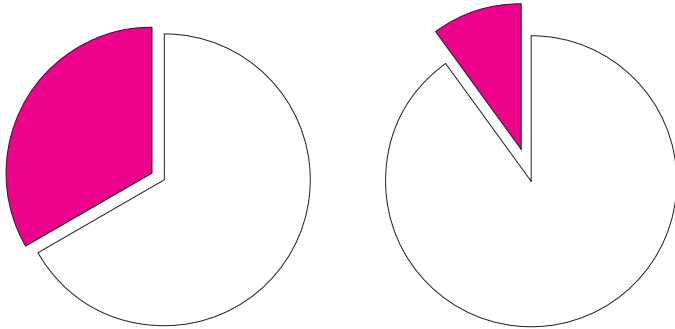
76%

Föräldradagar uttagna av kvinnor

24%

Föräldradagar uttagna av män

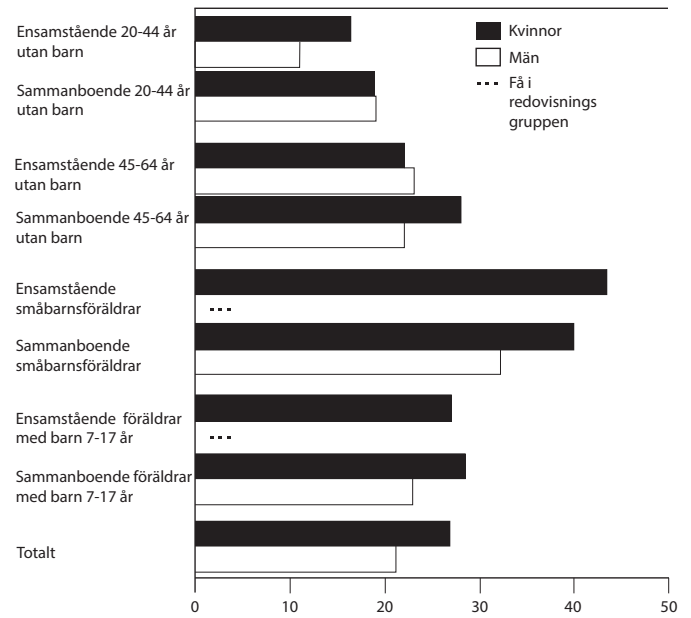
Källa: SCB
4.7

En tredjedel av de sysselsatta kvinnorna och en tiondel av de sysselsatta männen arbetar deltid, år 2011.

Källa: SCB

4.6

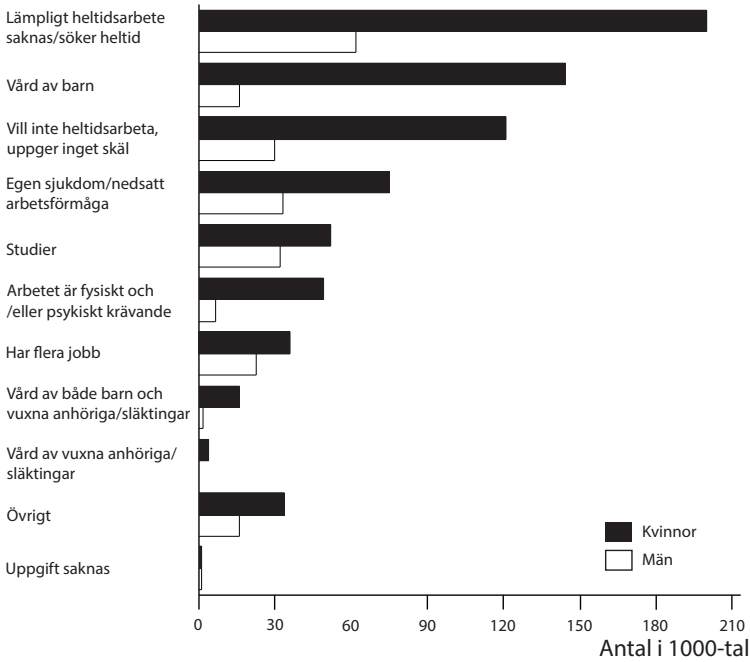
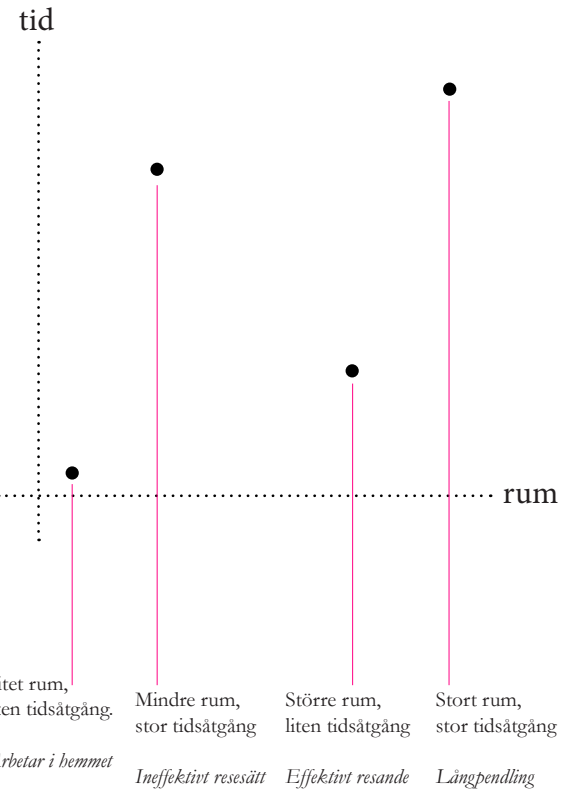

Tid för obetalt arbete för personer 20-64 år efter livscykel år 2010-11. (Timmar per vecka)

Källa: SCB

4.5

Hur relationen kan se ut i vardagen:

Orsak för deltidarbete för personer i åldern 20-64 år, år 2011.

Källa: SCB

4.4

Analys och strategi i tre skalar

Bostad

På 1970-talet kom slagord som "Kvinnor och barn bor mest" som syftade på att kvinnor och barn tillbringar mer tid i bostaden och baserades på vetenskapen om att kvinnor oftare var hemma med barn eller skötte hemarbetet. Än idag tar kvinnor ut 76% av föräldradagarna och står för en större del av hemarbetet (figur 4.7 och 4.5).⁸⁹ På så vis kan vi fortfarande skymta hur bostaden är ett rum som har en del i skapandet av våra förutbestämda roller och förväntningar. Bostaden idag är uppbyggd kring att någon vårdar den och de flesta bostäder är dessutom uppbyggda på samma sätt med samma krav på kök och badrum exempelvis. Man kan säga att de kommer med vissa rumsliga förväntningar. Idag förvärvsarbetar både män och kvinnor ungefär lika mycket och mindre tid går åt till arbetet i hemmet. Kvinnors obetalda arbete har minskat med en timme på tio år och mäns har ökat med åtta minuter.⁹⁰ Det innebär att ingen i hushållet har tid att ta hand om bostaden på det sätt som den kanske kräver.

Detta problem har försökts lösas från politiskt håll genom att effektivisera den tid vi har. Det kan vara genom städhjälp, färdiglagad mat, matkasse, tvätteri, postorder, läxhjälp, trädgårdshjälp eller fönsterputs. Frågan är om detta inte bara reproducerar en föreställning om vem som ska göra vad istället för att utmana den. Eftersom det fortfarande finns en snedfördelning vad gäller ansvaret för det obetalda arbetet så kan man dra slutsatsen att vi här har förväxlat ett rumsproblem med ett tidsproblem och att istället för att försöka effektivisera tiden med dessa hjälpmedel som ofta innebär att andra kvinnor städar för de som har råd, behandla detta som ett rumsproblem och effektivisera rummet istället. Det vi faktiskt kan påverka med olika medel för att få det moderna hemmet att bättre

möta den jämställda familjen. Arkitektur kanske inte kan påverka vem som gör arbetet, men det kan vara en del i att reformera vilket arbete som behöver göras.

Det finns inga snabba lösningar för att få bukt med den ojämsställda fördelningen av arbetet i hemmet. Men ett alternativ till det sätt på vilket vi planerar och bygger idag skulle kunna vara att de gemensamma ytorna får en större vikt och ha en större roll i bostaden och på det sättet effektivisera rummet som dessa hemsysslor ska utföras i. Några sätt för att effektivisera rum skulle kunna vara att de viktiga funktionerna i bostaden är lättstädade, tillgängliga, åtkomliga, att ansvaret är gemensamt mellan en grupp grannar eller att dessa funktioner är samlade på ett ställe. Därför föreslår vi gemensamma funktioner i bostadshuset som kan samnyttjas för att underlätta hemarbetet för vem det än är som kommer att göra det i framtiden.

Dessa samnyttjade funktionerna kan vara tvättstuga, verkstad, storkök, grovingång, studierum, kontor, datorrum, förråd, matkällare med frys, lektrum och liknande. Att utföra dessa uppgifter, vare sig det är kvinnor eller män som ska stå för det, ställer krav på hur den fysiska miljön är utformad så att det är bekvämt, enkelt och smidigt.

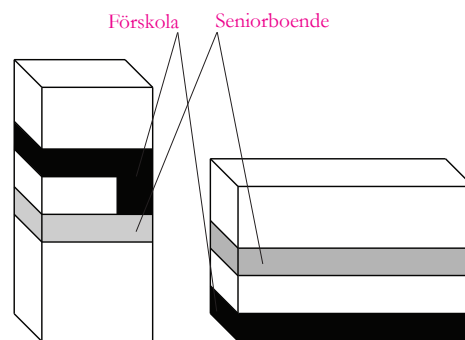
Närmiljö

Jämställdhetsarbete handlar mycket om att lyfta upp vardagslivets erfarenheter. Närområdet är starkt förknippat med vardagens sysslor och de funktioner som alla människor behöver ha tillgång till för att få vardagen att gå ihop. Som ett symptom på att vi ibland omformulerar rumsliga avstånd som brist på tid uttrycker många människor att de har svårt att få ihop det så kallade vardagspusslet tidsmässigt och menar därför att de inte har tid att ta sig mellan de

89 SCB, *På tal om kvinnor och män*, s 39

90 SCB, *På tal om kvinnor och män*, s 40

olika funktioner som vardagslivet består av. Detta påverkar i större grad kvinnors upplevelser av rummet eftersom de gör fler inköpsresor⁹¹ och har ansvar för barn i större utsträckning än män. Men utgångspunkten är att det ska vara enkelt för vardagslivet att gå ihop, vem det än är som ska navigera mellan samhällets olika funktioner. Om vi tänker oss att planeringen utgår från ett slags idealvärld eller framtidsscenario som beskriver hur människor lever eller vad de gör på olika platser så är det rimligt att denna framtidsvision inte gör skillnad på vem som ska göra de olika sysslorna utan utgår från att en specifik syssla alltid kommer att finnas och att någon kommer att behöva göra den.

Stadsplaneringen har länge separerat olika funktioner och bildat så kallade sovstäder vars huvudsakliga funktion är försörjning av bostad. Inte bara sällanköpshandel utan också vardagliga funktioner som livsmedelsbutiker och apotek flyttar ut till externa köpcentrum utanför städer. Men inte åt samma håll där det redan finns bostäder utan ofta till orörd mark där bilen är det enda eller det smidigaste transportmedlet för att ta sig dit.

Statistiskt underlag som visar att kvinnor generellt nyttjar kollektivtrafiken till större del än män och därför inte tjänar på den runsliga separering av funktioner som har pågått under lång tid, som de som använder bil mer.⁹² Man kan därför säga att funktionernas separering uppmuntrar till bilåkning och förstärker normen om den bilburna människan som navigerar med bil bland stadens funktioner och därför inte lägger ner lika mycket tid på att ta sig mellan dem. Vi kan också kartlägga hur stadens rum används olika under olika tid. Bostadsområden på natten och shoppingcenter under dagen. Detta kan hjälpa till att förstå hur stadens funktioner relaterar till tid och varför

91 SCB. *På tal om kvinnor och män*, s 39

92 SCB. *På tal om kvinnor och män*, s 39

användningen av tid är rumslig. För att låta vardagens nödvändiga funktioner komma närmare bostaden och på så vis erbjuda en smidigare organisering av vardagslivet bjuds närmiljön både in i området men framförallt in i bostadshuset. På så vis blir själva byggnaden en del av närmiljön. Dessa funktioner kan vara sådana som flera kan nyttja, som ett seniorboende men de kan också vara sådana som sköts av de boende själva, som föräldrakooperativ. Vi kan se det som en typ av närhetsprincip eller förlängt hem. Det blir ett sätt att minska, eller iallafall utmana de rumsliga problem som gör att vardagslivet inte går ihop för många. Tanken om funktionsblandning diskuteras ofta idag och blandstaden är ett samtida samhällsbyggnadsideal.

Stad

När vi färdas i och mellan våra städer idag så gör vi det på olika sätt. Resorna vi gör mellan arbetet och hemmet är ofta en stor del av den tid vi spenderar i stadens offentliga rum och en stor del av vårt vardagsliv går ut på att organisera vårt rum så att det passar den tid vi har. Vi gör vissa val i vardagslivet beroende på tid och rum. Ett föräldrapar med lång restid till jobbet kan besluta sig för att förkorta sin arbetstid för att inte behöva lämna sitt barn på förskolan för länge. Det är en direkt effekt på hur rum påverkar tiden vi lägger på arbete.

Idag kan man vara bosatt i en kommun, arbeta i en annan och ha ett fritidshus i en tredje. Barn kan gå i skola i andra änden av staden eller kommunen och barnens fritidsaktiviteter kräver ofta skjutsning. Det rum vi lever vårt vardagsliv i har utökats markant för både män och kvinnor, men nedan kommer förklaras varför rummet generellt utökats mest för män.⁹³ Av olika skäl är vi idag beredda att resa längre sträckor till arbetet, eller snarare, många är

beredda att ha längre resväg till jobbet för att kunna bo där de vill.⁹⁴ Kvinnor och män gör ungefär lika många resor, men män reser betydligt längre varje dag. Många kvinnodominerade arbetsplatser ligger generellt närmare bostaden än mäns. Därför är mäns resande i högre grad än kvinnors förknippat med arbete, medan kvinnors resande innehåller en högre andel inköps- och serviceärenden. Allt detta uppenbarades i det arbete SIKA (Statens institut för kommunikationsanalys) gjorde när de fick i uppdrag att utveckla olika etappmål för ett jämställt transportsystem. Det framkom också att kvinnor gör betydligt fler resor för att lämna och hämta barn. Män gör omkring 25% färre hämtningar och lämningar. För tjänsteresor är bilden den motsatta. Både tiden som det tar oss att nå olika rum, själva resandet likväl som resans mål, varierar.

Många städers och kommuners politiska mål innehåller regionförstoring för att öka sin attraktivitet. De politiska målen med regionförstoring är ofta att befrämja tillväxt genom ökad rörlighet på arbetsmarknaden. Det går här att utläsa en norm som säger att det idag är viktigt att kunna vara rörlig och flexibel. Det visas tydligt inom de arbetsmarknadspolitiska målen som fokuserar på att öka matchningen mellan sökande och de som söker arbetskraft.⁹⁵

Detta bidrar i praktiken till att en arbetssökande får var beredd på att flytta eller resa långa sträckor för ett arbete. Detta tydliggörs i arbetsförmedlingens villkor för att få rätt till ersättning vid arbetslöshet. Där står det att den arbetssökande måste vara beredd att ta ett arbete även om det innebär dagpendling. Hen måste även vara beredd att flytta med sin familj om arbetet anses lämpligt. Kritiken mot regionförstoringar är att det är inte alla som tjänar

93 Larsson, Anita och Jalakas, Anne. *Jämställdhet nästa*, s 110

94 Larsson, Anita och Jalakas, Anne. *Jämställdhet nästa*, s 110
95 Regeringskansliet. *Mål och budget för arbetsmarknadspolitiken*

på det. Som högutbildad är det ofta värt att resa för ett intressant jobb med högre lön. För lågutbildade eller de som arbetar inom ett yrke där det inte är lika stora löneskillnader mellan arbetsplatser är chansen inte lika stor att man tjänar så pass mycket mer att det lönar sig att ha bil eller pendlarkort. Dessa arbeten är till exempel inom vård och omsorg och som vi såg i ett tidigare kapitel är dessa ofta kvinnodominerade.⁹⁶

Regionförstoring och ökad geografisk rörlighet i form av långpendling kräver att någon annan utför det obetalda omsorgsarbetet. Hittills har det till största del handlat om kvinnor, vem det blir i framtiden är inte givet mot bakgrund av kvinnors ökande examensuttag från högskolestudier och den sakta ökning vi kan se i hur många föräldradagar män tar ut.⁹⁷ Det bidrar också till att den part som tar det huvudsakliga ansvaret för familjen får stå tillbaka karriärmässigt men också blir mer rumsligt bunden.

När avstånden ökar begränsas vår möjlighet att cykla eller gå och vi blir beroende av bil eller kollektivtrafik. Även om tjänstesektorn är den enskilt största sektorn på svensk arbetsmarknad, är majoriteten sysselsatta inom vård och omsorg och det är ett arbete som kräver att man är på plats (figur 2.1). Många har promenad eller cykelavstånd till jobbet och använder inte mer än 20 minuter för resan till arbetet enkel väg. Om fler kvinnor ska börja pendla på ett sätt som brukar tillskrivas män, har jämställdhetspolitiken inte förändrat så mycket i grunden, normen för att delta på arbetsmarknaden är fortfarande traditionellt manlig, vilket innebär långa dagar borta från hemmet och att någon annan utför det omsorgsarbete som behöver utföras.⁹⁸

96 Friberg, Tora. *Rörlighet pendling och regionförstoring för bättre kompetensförsörjning*, s 9

97 Lundkvist, Helén. *Ojämsställdhetens miljöer*, s 13

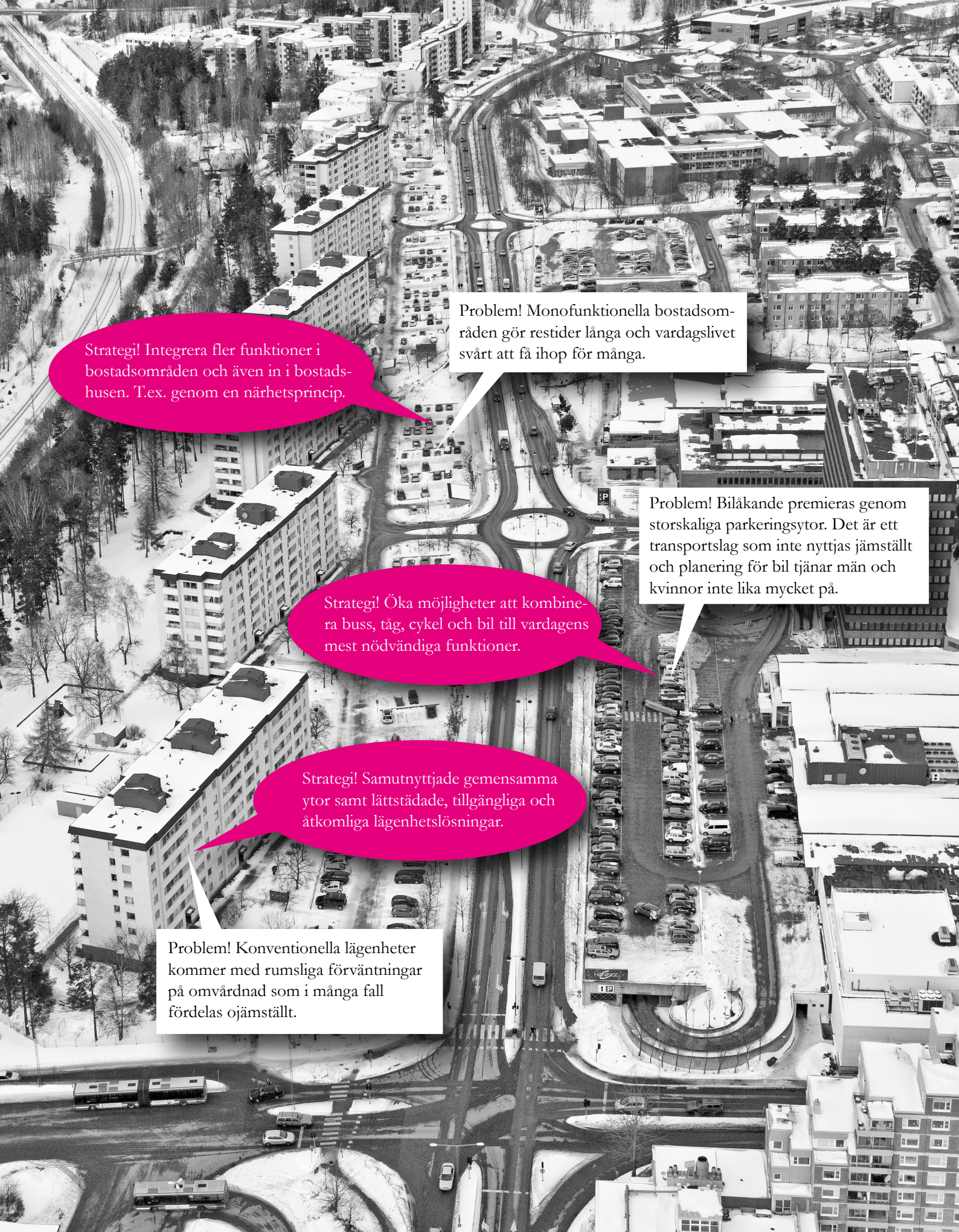
98 Jönsson, Scholten. *Rörlighet pendling och regionförstoring för bättre kompetensförsörjning*, s 13

Bjerget, Köpenhamn 2008
BIG

Om fler kvinnor hade bil skulle det måhända leda till ökad jämställdhet i resandet men knappast till ett hållbart samhälle. Bilens användning bör därför minska snarare än öka. Istället bör möjligheterna att kombinera cykel, alternativt gång och i vissa fall bil, med kollektivtrafik förbättras. Men det strategiska och övergripande arbetet bör här alltid syfta till att skapa gena och lättillgängliga gångvägar, cykelleder, busslinjer och bilvägar till de funktioner som är viktiga för att vardagslivet ska gå ihop. Det kan vara förskola, matvarubutik, apotek, fritidsaktiviteter eller träningsanläggningar.

I Handen centrum

Handen centrum är starkt präglad av bilåkande som primärt transportslag. Bilen tar stor plats i stadslandskapet som innehåller väl tilltagna gator, parkeringshus och stora markparkeringar. Stadsdelen är blandad på så sätt att där finns både bostäder och kommersiella funktioner inom området. Det som däremot saknas är en integrering av offentliga, icke-kommersiella eller kommersiella funktioner i bostadsområdet och tvärtom. Nynäsvägen och de stora parkeringsplatserna fungerar dessutom som barriär genom området idag och gör att det mentala avståndet mellan områdets olika funktioner känns stort. I området finns buss och pendeltåg vilket främjar pendling, men undermåliga gång- och cykelvägar och långt mellan övergångsställen för de som rör sig i området under dagen, alltså de som arbetar i butikerna, på vårdcentralen eller i skolan. Bostäderna är konventionellt utformade. Det finns vissa gemensamma lokaler men ingen av dessa är specifikt utformad för att samnyttjas mellan grannar som t.ex öppen förskola, gemensamt kök eller liknande.

Strategi! Integrera fler funktioner i bostadsområden och även in i bostadshusen. T.ex. genom en närhetsprincip.

Problem! Monofunktionella bostadsområden gör resor långa och vardagslivet svårt att få ihop för många.

Strategi! Öka möjligheter att kombinera buss, tåg, cykel och bil till vardagens mest nödvändiga funktioner.

Problem! Bilåkande premieras genom storskaliga parkeringsytor. Det är ett transportslag som inte nyttjas jämnt och planering för bil tjänar män och kvinnor inte lika mycket på.

Strategi! Samutnyttjade gemensamma ytor samt lättstädade, tillgängliga och åtkomliga lägenhetslösningar.

Problem! Konventionella lägenheter kommer med rumsliga förväntningar på omvårdnad som i många fall fördelas ojämnt.

4.4 Hem/identitet

Skärningspunkt

Formar bostaden vårt sätt att leva eller formar vårt sätt att leva bostaden? Hur ser den relationen ut, och skulle den kunna se annorlunda ut? Om vi inte kan forma vår livsmiljö efter vårt sätt att leva så argumenterar vissa att vi istället kommer att forma vårt sätt att leva efter vår livsmiljö.⁹⁹ Genom att titta på bostaden, det allra mest privata rummet, dess planlösning och rumsliga funktion kan vi resonera kring vad den säger oss om samhället och vårt förväntade levnadssätt. Just för att den är så nära kopplad till vårt privatlivs organisering och våra relationer är det tänkvärt att sätta bostadens rum i en samhällelig kontext.

Bostaden speglar samhällets organisering, våra tidsideal och livsstilsnormer. Idag lever vi i mångt och mycket i ett annat samhälle än det som var dominerande när den rationella lägenheten fick sitt genomslag.¹⁰⁰ Våra hem idag är organiserade på mer eller mindre likadana sätt, kök, badrum, vardagsrum, matsal/matplats och sovrum. Dessa utrymmen kräver skötsel. Gardiner ska tvättas, mattor dammsugas, rum inredas osv. Traditionellt sett är det hemmafrun som sköter dessa sysslor.¹⁰¹ Hur fungerar det då när både mannen och kvinnan arbetar med betalt arbete? Det har visat sig vara svårt för män och kvinnor att dela lika på det obetalda arbetet. Kan hemmets organisation ha något med det att göra? Går det att utforma bostäder som inte bär med sig en historia av att "kvinnans plats är i hemmet"? Som vi kan se i statistiken (figur 4.8) verkar tanken om att kvinnor ska göra mer i hemmet fortfarande föras vidare till våra barn.

Det finns nya normer vad gäller arbete, livsstil och relationer mellan människor. Det heteronormativa parförhållandet kan ifrågasätts som det enda dominerande livsval och

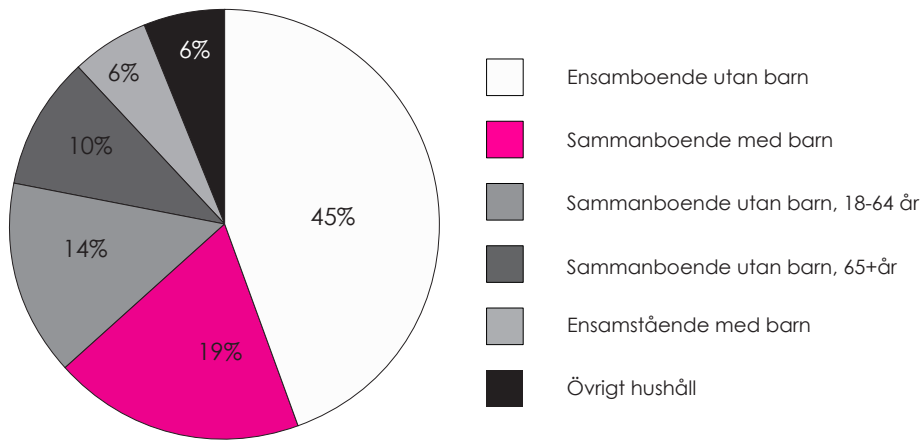
alternativa livsstilar har uppkommit som fodrar andra sätt att se på bostadens organisering, men som inte kan anses ha gett avtryck på bostadsproduktionen i någon vidare mening (figur 4.9). Merparten av de lägenheter som produceras idag är till synes stöpta i en form som både säger någonting om hur vi förväntas organisera vår vardag och att vi alla förväntas göra detta på samma sätt. Skulle man till och med kunna hävda att dagens bostadsbyggande är lika likriktat som miljonprogrammet var? Med skillnad att dessa lägenheter endast byggs till dem som har råd att köpa.

I det här kapitlet tittar vi på de monofunktionella bostadsenkla som med sin konventionella planlösning nära intill dominerar dagens bostadsproduktion, hur dessa kan verka normerande och hur de påverkar hur vi ser på vårt vardagsliv. Med avstamp i detta utfomas sen designmässiga strategier för att utmana eller ifrågasätta denna stagnans.

99 Weisman, Leslie Kanes. *Discrimination by Design*, s 30

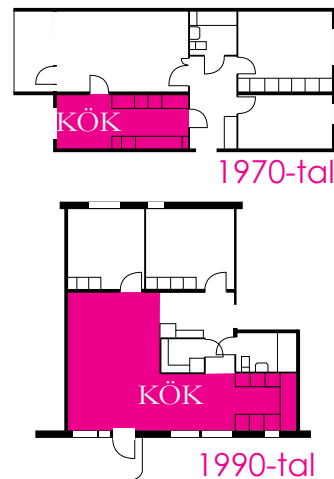
100 SCB, *På tal om kvinnor och män*, s 12

101 Rendell, Jane (red). *Gender Space Architecture*, s 268

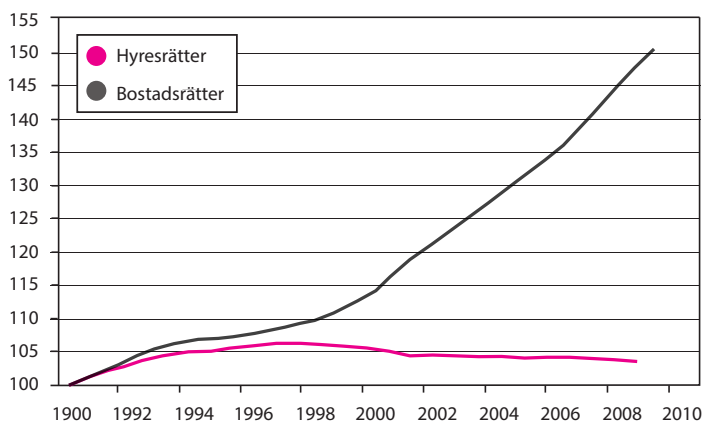

Hushållens sammansättning år 2010.
Källa: Boverket

4.9

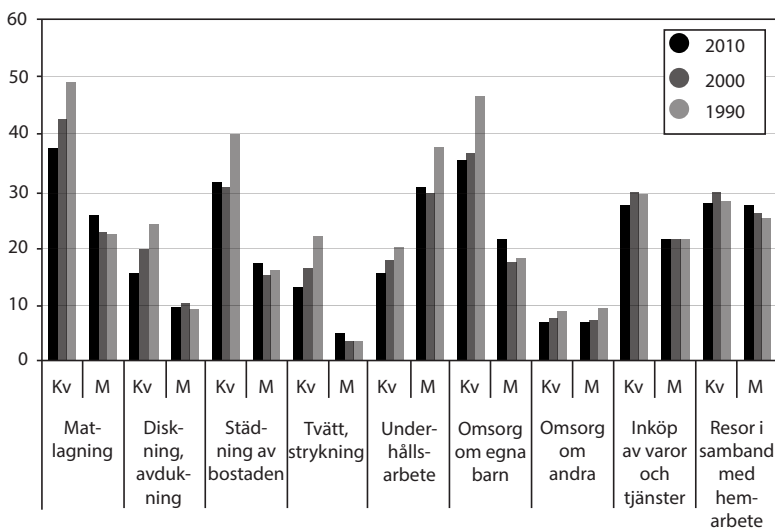
4.11

Bostadsrätternas och hyresrätternas förändring 1990-2008. Y-axeln visar index, där genomsnittet för landet år 1990 = 100.

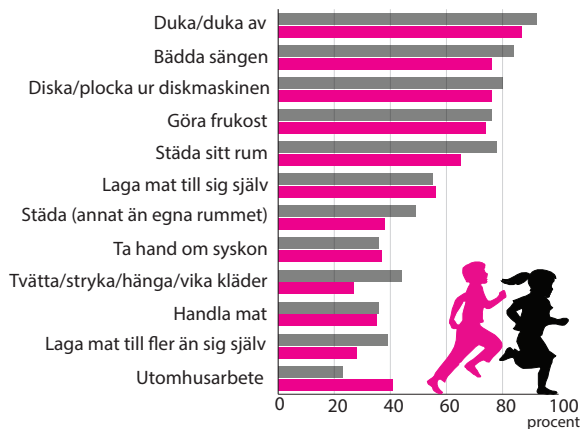
Källa: SCB

4.10

Genomsnittligtid för olika hemarbetsaktiviteter 2010, 2000 och 1990 Befolkningen 20-64 år.
Källa: SCB

4.12

Andel barn 10-18 år som hjälper till med olika hushållssysslor, år 2010/11.

Källa: SCB

4.8

Analys och strategi i tre skalar

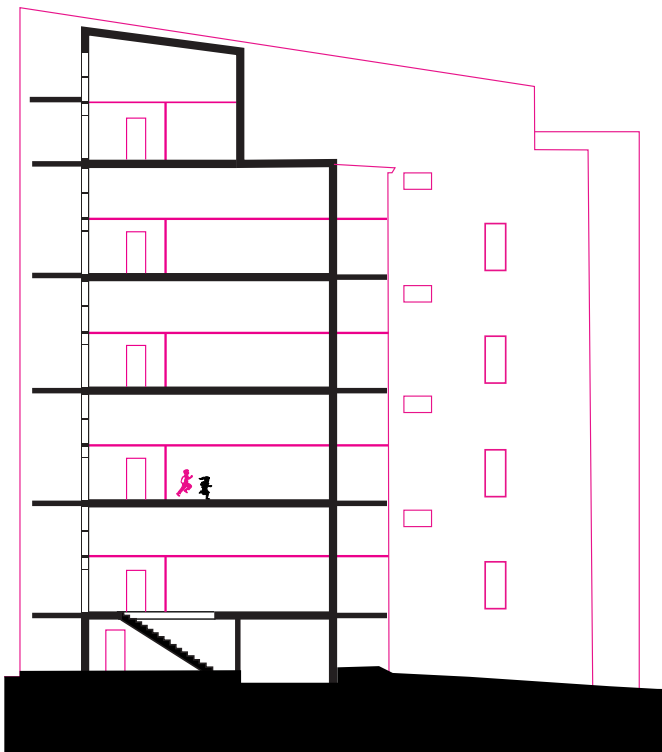
Bostaden

När vi tittar på vår boendemiljö. Vad ser vi då? Vi ser olika uttryck för tiden den byggdes. Frank Lloyd Wright ritade Malcom Willey house i Minneapolis med det "första" köket som inte var ett separat rum. Den öppna planlösningen som associerades med hans namn upphöjde gemenskapen inom familjen. Mödrar skulle därigenom inte separeras och isoleras från resten av familjen, som hushållerskor och andra tjänare hade varit, och barnens lek kunde övervakas.¹⁰²

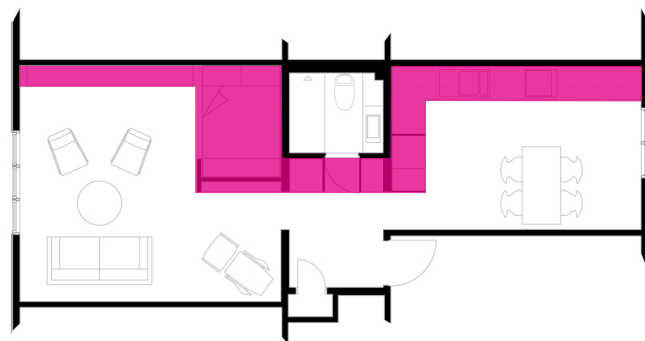
Denna förändring började slå igenom i stor skala på 90-talet när vi såg en förändring i hur våra bostäder planerades i Sverige. Köket skulle inte längre vara enskilt utan satt ihop med vardagsrummet, sk öppen planlösning. Dessa planer ser vi än idag (figur 4.11). Här ser vi exempel på två tidstypiska lägenheter. Den här nya mer öppna planlösningen verkar tyvärr inte haft någon påverkan på hur män och kvinnor delar upp det obetalda arbetet i hemmet (figur 4.12).

I dagens individanpassade samhälle kan vi se att vi ska köpa vårt boende. Det ska ha en öppen planlösning och vara ljus och fräscht (figur 4.10). Man har ett eget kök och egna funktioner och om man vill så kan man stänga dörren och vara helt avskärmad resten av huset. Den typiska rumsindelningen i en lägenhet har ett "master-bedroom" som är anpassat efter en dubbelsäng och om det finns fler sovrum så är det anpassade efter enkelsängar. Detta skulle antyda att de som bor i lägenheten är ett par som delar säng samt att den andra boende i lägenheten behöver ett mindre sovrum. Om två personer vill bo i samma lägenhet och ha tillgång till lika stora sovrum finns inte samma möjlighet att hitta en bostad idag. Det är ett exempel på hur planlösningen relaterar till hur vi väljer att ordna våra liv.

Man bör uppmärksamma att planlösningen relaterar till hur man väljer att organisera sitt liv och sin vardag. Att den inte är en konstant utan också socialt skapad enligt tidsnormer och ideal. Utreda vilka av lägenhetens komponenter som är viktiga att ha för sig själv och vilka kan samnyttjas. Vi ser ett behov av två typer av lägenheter. Det handlar om en flexibel och anpassningsbar lägenhet samt en mer fixerad typ av lägenhet. En flexibel lägenhet är möjlig att förändra med tiden. Nya familjekonstellationer eller ändrade ekonomiska förutsättningar kan vara orsaker till att dela en stor lägenhet till mindre enheter. I ett större sammanhang kan en stor lägenhet omvandlas efter behov till ett föräldrakooperativ (dagensavdelning), ett kollektiv boende osv. En fixerad lägenhet med liten möjlighet till förändring kan leda till att bostaden inte är en del av ens identitet. Ett svar på den traditionellt uppbyggda lägenheten där kvinnan varit hemmets manager och mannen försörjaren. Dessa lägenheter utformas enkelt men med genuina material som tål slitage.

Exempel på flexibla lägenheter:
 Tila, Helsingfors. Arkitekt Pia Ilonen, Talli Arkitekter.
 En femvånings byggnad, stål och betong. 39 enheter, vardera
 5m i takhöjd. Basytan varierar från 50m² till 100m². Det är
 möjligt att bygga loft. Den enda enhet som är permanent är
 badrummet.

Ett exempel på en fix lägenhet:
 Arkitekt Jonas Carlsson, CaseStudio.
 De vitigaste funktionerna i lägenheten är inbyggda.

Närmiljö

Begreppet boende inbegriper inte bara själva bostaden och dess utformning, utan också det som finns runt omkring bostaden och hur den står i relation till organiseringen av andra verksamheter.¹⁰³

Om alla bostäder i ett grannskap ser ut på ett visst sätt och säljs för liknande summa pengar så kommer de också rimligtvis resultera i att liknande typer av människor bosätter sig där. I andra länder har "social housing" varit en metod för att motverka denna utveckling men i Sverige har "social housing" fortfarande ett dåligt rykte.¹⁰⁴ Vad vinner man på att ha grannskapsenheter? Torget, gathörnet eller den gemensamma gården rymmer många möjligheter till möten och aktiviteter. Särskilt om den byggs för att kunna förändras vid behov.¹⁰⁵ Det handlar om korta, bekväma och säkrare vägar, naturliga träffpunkter, korta avstånd, god framkomlighet och utrymmen för gemensamma aktiviteter. Gemensamma aktiviteter och ansvarstagande kan också göra det möjligt för de boende att påverka sin boendekostnad. Utrymmen kan placeras så att man passerar även utan direkt avsikt att umgås och som utformas med omsorg inbjuder till möten och samvaro med grannarna. Det handlar inte bara om särskilda "gemensamhetslokaler" utan ännu hellre om trapphus, tvättstugor, förråd etc. Bra belysning - helst dagsljus - och bekväma sittplatser är grundläggande förutsättningar. Att dela förstukvist med sin granne, med plats för barnvagn, rullstol, ytterskor och brevlåda behöver inte vara enbart för de som bor i villa.

Genom att blanda upp lägenheterna som redan finns med andra boendetyper inom samma grannskap och inte som isolerade öar ökas variationen och utbudet av olika typer

av bostäder i ett område eller en stadsdel. Det skulle kunna göra att det blir lättare för människor att organisera sitt boende efter hur de vill leva och inte väljer att leva efter den mall som den konventionella bostaden erbjuder.

Stad

Vi ser att zoneringsen där funktioner skiljs från varandra som tex i bostadsområden. Med varierade lägenhetsstorlekar och blandade upplåtelseformer ökas utbudet av varierande bostäder inom en stad. Det ger fler människor möjlighet att hitta ett boende som passar sin livsstil. Att bostadsrätten är norm idag kan anses vara problematiskt ur en jämställdhetsaspekt eftersom det finns en ojämslidd tillgång till pengar. Därför kan hyresrätt, kollektivboende, byggemenskap osv vara sätt att arbeta mot den rådande normen. Det uppmuntrar till en blandning av både barn och äldre, människor med olika etnisk bakgrund, olika ekonomiska förutsättningar osv. Blandade upplåtelseformer kan ha många positiva effekter, bla har det betydelse för att ge en stabil efterfrågan på kommunal service, som förskolor och äldreomsorg.

103 Lundkvist, Helén. *Ojämsliddhetens miljöer*, s 47

104 Linn, Erik. *Byggandets slutna rum*, s 50-57

105 Larsson, Barbro. (red) *Bygga på kvinnors kunskap*, s 79

Exempel på grannskapsenheter med blandade boendeformer kv. Trevnaden, Malmö. Arkitekt Kanozi Arkitekter 170 hyreslägenheter planeras av MKB i Norra Sofielund. Kvarteret kommer rymma såväl flerbostadshus och radhus. Ett av husen planeras som ett kollektivhus, med olika gemensamhetslösningar när det gäller umgänge och service.

Exempel på blandade upplåtelseformer: Vallastaden, Linköping, Ritat av Okidoki Arkitekter. Förslaget "Tegar" innehåller många relativt små och smala fastigheter, vilket medför en tät bebyggelse med olika boendeformer.

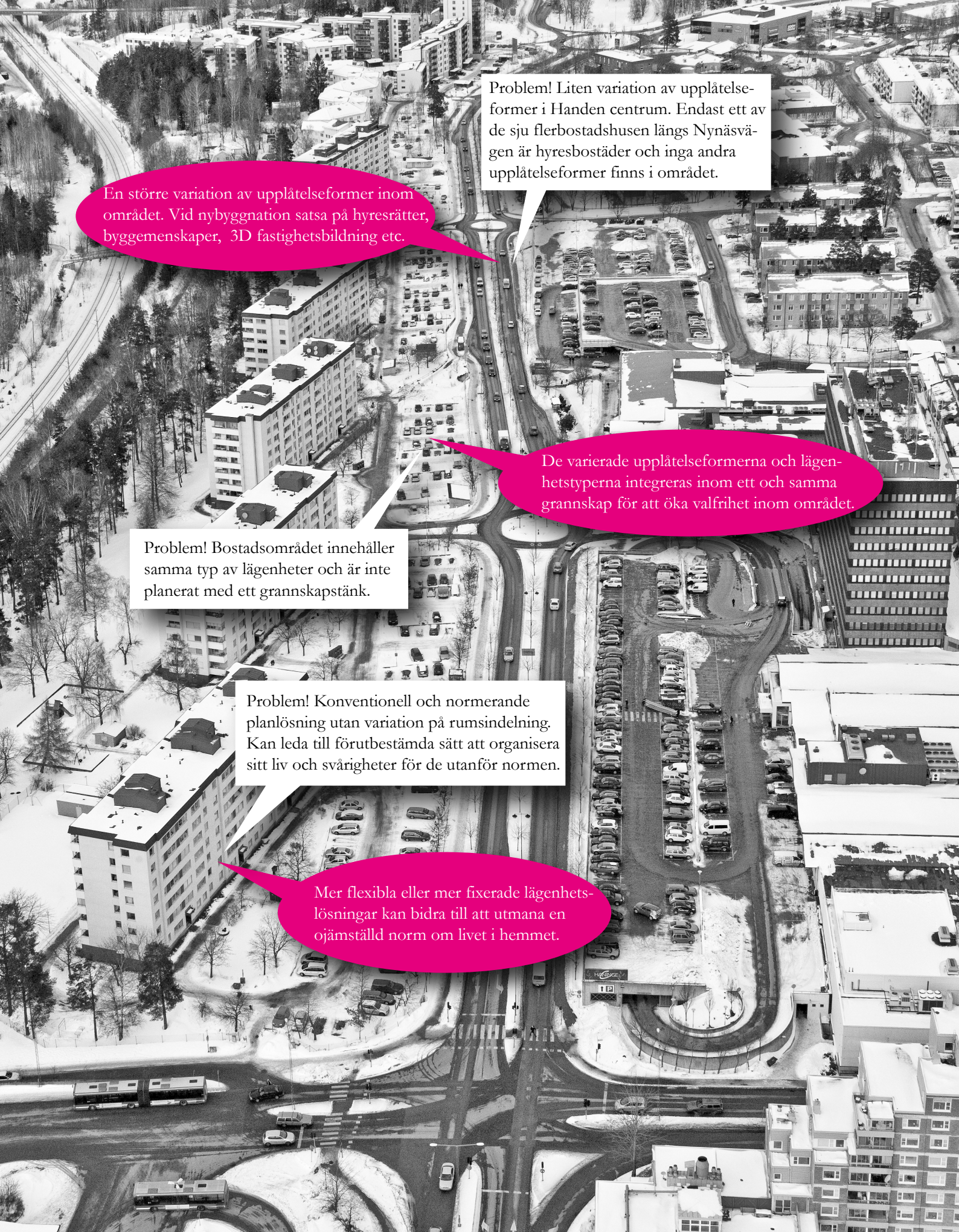
Vi kan inte bara blanda upplåtelseformer utan också arbeta med tredimensionellt delade fastigheter. Möjligheten att tredimensionellt dela in en fastighet beslutades av Riksdagen år 2004. Härigenom har det nu blivit möjligt att bilda ett nytt slag av fastigheter, vilka räknas både horisontellt och vertikalt. Lagändringarna innebär att fastigheter kan avgränsas så att exempelvis ett våningsplan i en byggnad kan utgöra en egen fastighet, att en volym ovanpå en byggnad kan avstyckas eller att ett parkeringsgarage under ett torg kan avskiljas.¹⁰⁶ På så sätt kan man även inom befintliga bostäder få olika upplåtelseformer. Att integrera upplåtelseformer som hyresrätter, bostadsrätter, äganderätter, byggemaskaper, kollektivboende.

Även arbeta med tre dimensionell fastighetsbildning så att man till och med kan ha flera upplåtelseformer i samma hus.

I Handen centrum

Bostäderna i Handen Centrum består till allra största del av bostadsrätter. Endast ett av flerbostadshusen längs det här utsnittet av Nynäsvägen innehåller hyresrättslägenheter. Det finns över huvud taget ingen större variation på upplåtelseformer i Handen Centrum. Kollektivboenden, byggemaskaper eller andra upplåtelseformer finns inte alls. Samtliga lägenheter längs Nynäsvägen byggdes under samma period och innehåller i stort sätt identiska lägenheter. De flesta är konventionellt planerade med ett ”master bedroom” och mindre sovrum som gör att de passar bra för barnfamiljer och är lämpliga för par som sover i samma säng. Det finns ett antal mindre enrumslägenheter med enkel planlösning i varje byggnad. Det skulle kunna vara ett exempel på en fixerad planlösning där ingenting kan förändras med hyresgästens behov eller rådande norm. Ingen

av lägenheterna har däremot en uttalat flexibel planlösning men om det är en bostadsrätt kan den som äger lägenheten slå ut väggar/ möblera som det passar för stunden. Lägenheternas funktion är inte flexibel eller föränderlig med tid utan planbestämmelsen säger att det ska vara bostad. En förskola eller ett litet seniorboende kan alltså inte rymmas i en av dessa lägenheter idag.

Problem! Liten variation av upplåtelseformer i Handen centrum. Endast ett av de sju flerbostadshusen längs Nynäsvägen är hyresbostäder och inga andra upplåtelseformer finns i området.

En större variation av upplåtelseformer inom området. Vid nybyggnation satsa på hyresrätter, byggemenskaper, 3D fastighetsbildning etc.

De varierade upplåtelseformerna och lägenhetstyperna integreras inom ett och samma grannskap för att öka valfrihet inom området.

Problem! Bostadsområdet innehåller samma typ av lägenheter och är inte planerat med ett grannskapstänk.

Problem! Konventionell och normerande planlösning utan variation på rumsindelning. Kan leda till förutbestämda sätt att organisera sitt liv och svårigheter för de utanför normen.

Mer flexibla eller mer fixerade lägenhetslösningar kan bidra till att utmana en ojämfäst norm om livet i hemmet.

4.5 Rørelse/form

ERIKS ERICSON
TERMINALEN

Skärningspunkt

Dagligt resande har under det senaste århundradet blivit en självklarhet för både män och kvinnor. Den som reser rör sig från en plats till en annan. När denna resa sker till fots upplever man vissa saker och när man färdas med bil kan det vara andra saker man ser, eller inte ser. Hastigheten är högre och längs vägar med mycket biltrafik kan skalan på den byggda miljön bli större. Ofta görs denna resa med en liknande upprepning, exempelvis när människor tar sig till och från arbetet. Även resan innehåller en rumslighet. Resandets rum kan vara bilen, perrongen, hållplatsen, pendelstationen, spårvagnen, bussen eller tågsvagnen. Men det kan också vara de gator, stråk och stigar som fotgängare och cyklister rör sig längs. Kan en genusanalys säga oss någonting om hur vi använder dessa rum och vilken roll de kan tänkas ha för jämställdheten i den byggda miljön?

I december 2001 antog riksdagen ett sjätte delmål för transportpolitiken: "Målet ska vara ett jämställt transportsystem, där transportsystemet är utformat så att det svarar mot både kvinnors och mäns transportbehov. Kvinnor och män skall ges samma möjligheter att påverka transportsystemets tillkomst, utformning och förvaltning och deras värderingar skall tillmätas samma vikt." I maj 2009 fattade riksdagen beslut om en revidering av de transportpolitiska målen. Jämställdhet blev då del av Funktionsmålet Tillgänglighet: "Transportsystemet ska vara jämställt, det vill säga likvärdigt svara mot kvinnors respektive mäns transportbehov. Arbetsformerna, genomförandet och resultaten av transportpolitiken ska medverka till ett jämställt samhälle".¹⁰⁷

Här formuleras alltså att transport och resande kan kopplas samman med jämställdhet och att kvinnor och män har olika behov av transportsystemet. Statens institut för

kommunikationsanalys, SIKA fick sedan i uppdrag att utveckla olika etappmål för ett jämställt transportsystem. De uttryckte då en ambivalens inför att lyfta fram just kvinnliga resebehov. De menade, precis i som vårt tidigare resonemang att det kan leda till att cementera kvinnors situation idag och låsa fast dem i traditionella stereotypa uppfattningar om kvinnliga- respektive manliga behov. Men de menar att det går att fastslå ett antal saker gällande kvinnor och mäns resemonster. Bland annat att män kör bil i betydligt högre utsträckning än kvinnor, medan kvinnor i högre utsträckning åker kollektivt eller färdas i bil som passagerare.¹⁰⁸ Det gäller för i princip alla typer av resor i staden men är allra tydligast vid arbetsresor och tjänsteresor.

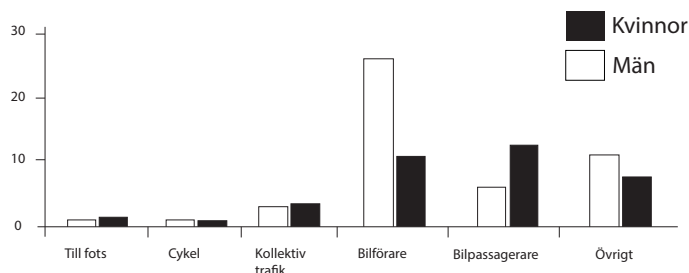
Resursfördelningen till väginvesteringar har inte undersökts ur genusaspekt, men kommunikationsforskaren Jonas Åkerman menar att väginvesteringar finansierade via skattemedel ofta innebär en omfördelning från sämre till bättre bemedlade personer eftersom snabba och dyra transportslag prioriteras. Resursstarka personer, till övervägande delen män, reser i genomsnitt snabbare och längre än resurssvaga både kvinnor och män.¹⁰⁹ Det är främst kvinnor som använder kollektivtrafik medan män kör bil i större utsträckning (se figur 4.1 och 4.2). Det verkar råda en enighet om att bilismens påverkan på 1900-talets samhällsutveckling har varit ansenlig och bilismen kan anses vara det transportslag som har gjort störst inverkan på stadsbyggandet än idag. Kan det betyda att mäns resande prioriteras?

Resevaneundersökningar visar också att det finns skillnader mellan hur män och kvinnor reser, och inte bara med vilket fordon de använder. Kvinnor har exempelvis fler

107 Regeringskansliet, *Transportpolitiska mål*

108 Larsson, Anita och Jalakas, Anne. *Jämställdhet nästa*, s 113
109 Lundkvist, Helén. *Ojämställdhetens miljöer*, s 61

98% av de som har tjänstebil är män

Daglig reslängd per person och dag uppdelad efter använt färdssätt, redovisat för män och kvinnor.

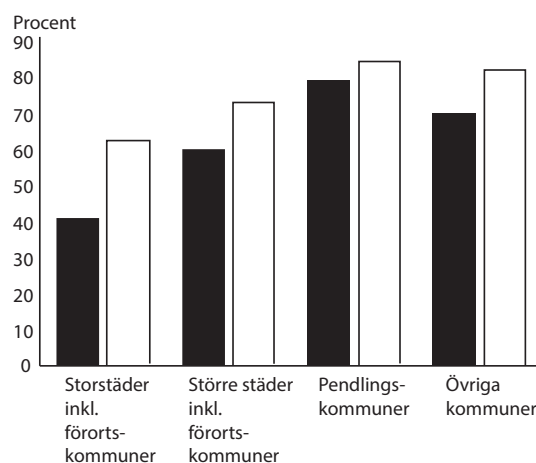
Källa: SIKÅ 2002

4.13

anhåller på sina resor till arbetet än vad män har. Eftersom vi vet att kvinnor använder sig av kollektivtrafiken i större utsträckning än män kan det vara intressant att studera den kollektiva trafikens rum och dess utformning. I dagsläget finns ingen forskning som visar varför kvinnor ändå väljer att använda kollektiva färdmedel, trots att de inte svarar mot deras resevanor i önskvärd utsträckning. Men man tror att det har att göra med flera faktorer. Att kvinnor inte har tillgång till bil kan vara en. Att kvinnor är mer positiva till kollektivtrafik för att de använder den mer än män, är en annan.¹¹⁰ Men hur ska vi då förhålla oss till detta ur en jämställdhetsaspekt?

Kollektivtrafikens attraktivitet bygger både på dess linjetäthet, strategiskt utplacerade hållplatser, smidiga tvärförbindelser men också att det är enkelt att ta sig till hållplatserna med andra transportsätt än bil.

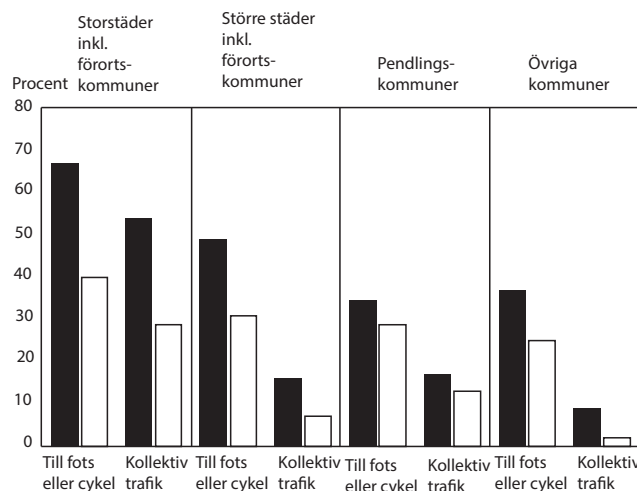
Att stadsplaneringens normer, de dominerande sätten att utforma den byggda miljön har stor betydelse för vilka liv vi lever råder det inget tvivel om, efter att ha studerat det här ämnet en tid. Att den också kan bidra till att befästa maktordningar och relationer mellan könen visar den amerikanska forskningen, som visat att det amerikanska sättet att planera funktionsuppdelat och bilberoende försvårat sociala förändringar medan den svenska förortsplaneringen istället underlättat för kvinnor att förvärvsarbeta.¹¹¹

Andel kvinnor och män i respektive kommungrupp som reser bil åtminstone någon del av sträckan till/från arbetet.

Källa: SCB

4.14

Andel kvinnor och män i respektive kommungrupp som färdas till fots eller med cykel respektive med kollektivtrafik åtminstone någon del av sträckan.

Källa: SCB

4.15

110 Lundkvist, Helén. *Ojämsställdhetens miljöer*, s 65

111 Lundkvist, Helén. *Ojämsställdhetens miljöer*, s 69

Analys och strategi i tre skalar

Bostaden

Även om det är skala bostad som avses här kommer denna del främst att beröra bostadshuset som byggnadskropp och vad den som närmar sig denna byggnad möter vid gatunivå. I många fall möter den som kommer gående odefinierade entréer och släckta fönster. I bostadskvarter utan någon större funktionsintegrering kan dessa gaturum upplevas som tråkiga, långa eller otrygga. De kan också anses vara utformade för ett färdssätt med en högre hastighet.

I många bostäder kan vi dessutom se hur det som ofta ges låg arkitektonisk kvalitet är gemensamma utrymmen som gårdsmiljön, trapphuset och tvättstugan. De är rum som flera i bostadshuset delar och därför kan det vara svårt ekonomiskt att säkra att just dessa delar ges en medveten formgivning. Men det är också i dessa rum möten i vår närmiljö sker och de är därför bostadens sociala rum. Både inom bostaden men beroende på dess placering kan denna sociala funktion även leta sig ut till gatumiljön.

För att göra stadsgator och stråk mer inbjudande för gång- och cykeltrafikanter placeras vissa av bostadens samlande funktioner i väl upplysta bottenvåningar. Dessa funktioner kan vara tvättstugor, verkstäder eller gemensamhetsutrymmen. Men det kan också vara smidiga och väl upplysta cykelförråd som ger flera effekter. Både att det blir enklare att ha cykel när man inte behöver vara orolig för att den ska bli stulen eller rosta, men också för att de som går förbi ska kunna titta in och se någon som pumpar däck eller hämtar/lämnar cykeln.

På bilderna till höger ser vi Tietgenkollegiet ritat av Lundgaard & Tranberg arkitekter. Där innehåller bottenvåningarna till exempel upplysta cykelförråd och tvättstugor som är tillgängliga över hela dygnet.

Närmiljö

Om fler kvinnor hade bil skulle det leda till ökad jämställdhet men knappast till ett hållbart samhälle. Anita Larsson, arkitekt och genusforskare menar att det idag finns enighet om att vi, av miljöskäl, i större utsträckning ska använda andra transportmedel än bilen. Att kvinnor skulle öka sitt bilåkande ses därför inte som en rimlig utveckling ur vara sig jämställdhet eller miljöperspektiv. Slutsatsen blir så att kollektivtrafiken måste göras så attraktiv att både kvinnor och män använder den.¹¹²

Om en ort med många pendlare har bra förbindelser med tåg eller buss är det viktigt att gång- och cykelvägar till stationen/stationerna är av hög kvalitet och att det finns gott om bra parkeringsplatser för cyklar i anslutning till buss och tåg, helst under tak.¹¹³ Men det bör också finnas parkeringsplatser för bilar som i vissa lägen kan vara det bästa eller enda alternativet. Även för den som inte pendlar till annan ort är alternativen till bilen viktiga. Resan måste så långt som möjligt upplevas som en helhet. Planeringen bör alltså inte leda till fragmentisering genom obehövsbyten och långa väntetider. Som bäst kan resan bli en stund välbehövlig avkoppling. Om resan med kollektivtrafiken ska upplevas bekväm och vara attraktiv så måste den vara utformad för alla. För de som är rörelsehindrad på något sätt, för de som tar sig fram med rullator, för den gravida eller den som har barn i barnvagn.¹¹⁴ Det här innebär att även utformningen av hållplatserna blir viktig. Dess funktion och formgivning.

För att sätta kollektivtrafiken i fokus och höja dess status sätts här hållplatserna i fokus. Detta genom att exempelvis

112 Lundkvist, Helén. *Ojämställdhetens miljöer*, s 68

113 Larsson, Anita och Jalakas, Anne. *Jämställdhet nästa*, s 120

114 Larsson, Anita och Jalakas, Anne. *Jämställdhet nästa*, s 121

utlysa arkitekttävlingar där busshållplatser utformas likt paviljonger inklusive vissa funktioner som toalett och rymliga cykelställ under tak. Detta gör att resan med kollektivtrafiken blir mer behaglig för alla och kanske kan göra att fler väljer detta transportsätt eller åtminstone att det blir mer bekvämt för de som redan gör det.

Nils Ericsson terminalen i Göteborg är ett exempel på en kollektivtrafiknod som har genom en genomtänkt arkitektonisk utformning lyft statusen på kollektivtrafiken. Arkitekten Niels Torp kopplade samman resecentret, ett långt och lågt huvudrum, med den äldre nygotiska stationsbyggnaden och knöt då samman trafiken av spårvagnar, bussar och tåg. Tillsammans med Göteborgs järnvägsstation och Centralhuset utgör den idag Göteborgs resecentrum. Terminalen utformades för att förhöja känslan av resan som något lustfyllt och han hade flygplatsers överskådlighet som mall för hur trafikanter skulle uppleva rummet. Det långa rummet delades upp i en rörelsezona och en möblerad uppehållszone i förbindelse med "gaterna" på Nils Ericsonplatsen med 18 dockningsplatser för bussar. Rätt genom den långa huvudbyggnaden skär det rum, "Tidpunkten", som är uppehållsytta för personal och central för information och biljettförsäljning. Byggnaden fick väggar och tak helt i glas och stål med en inredning av genomgående ljus ek och delar av granit.

Stad

Den offentliga platsen har redan uppmärksammats i det här arbetet som en viktig del av vardagen. Att den dessutom ofta uppfattas olika över dygnet beroende på genus och att människor med olika erfarenheter både använder den och ser olika saker när de tittar på den. Vissa ser hinder, andra ser en scen och ytterligare några ser eller upplever den som ett hot. En av utgångspunkterna att kvinnor och män socialiseras in i skilda köns- genusediteter lever sina liv på delvis olika sätt. Detta resulterar ofta i olika sorters kunskaper, kompetenser och erfarenheter. På samma sätt kan förflyttningar i det offentliga rummet se annorlunda ut för kvinnor och män.¹¹⁵

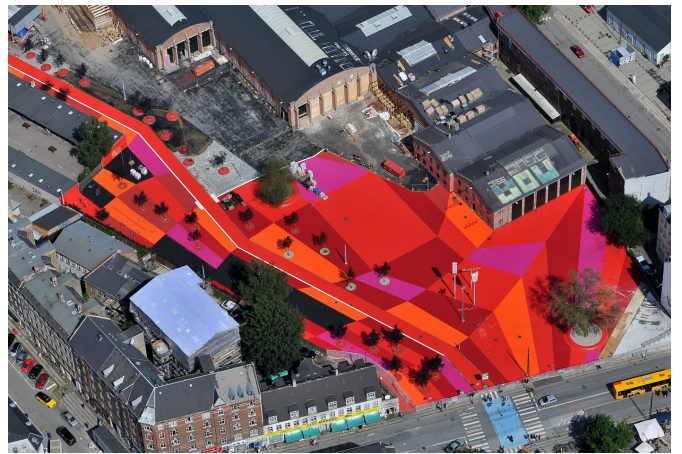
Mycket av vår offentliga miljö idag kan inte anses ha en genomtänkt formgivning utan mycket av den är obyggbara ytor eller säkerhetsavstånd. Likt skillnaden mellan skog och park kan det även vara skillnad på icke formgiven offentlig plats och den som har en genomtänkt utformning.

Att istället för att fokusera på den arkitektoniska utformningen av byggnader som används av ett fåtal skulle ett jämställdhets, eller kanske jämlikhetstänk och istället kunna handla om den offentliga platsen som arkitektur och de gående som dess invånare.

Att behandla den offentliga platsens utformning som ett arkitektoniskt element kan vara en del i att förstå vikten av den offentliga platsens roll i en stad.

Köpenhamn finns sedan 2012 ett intressant exempel på en plats som genom just tvetydighet lyckas hantera det komplexa sambandet mellan plats och identitet. Den danska arkitektbyrån Big har här – tillsammans med de tyska

115 Andersson, Birgitta. *Rått*, s 41

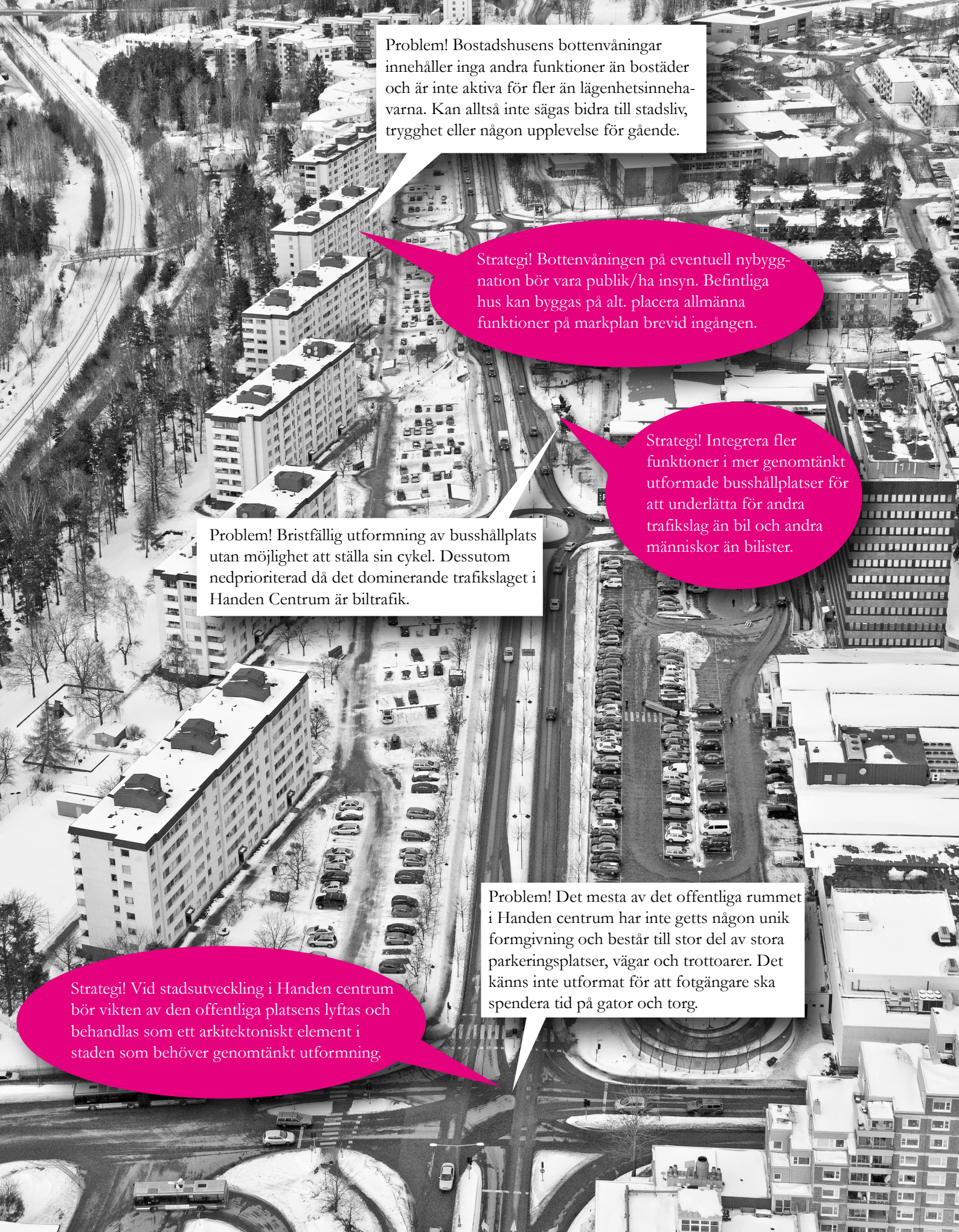

landskapsarkitekterna Topotek 1 och konstnärgruppen Superflex – ritat den så kallade Superkilen, ett omkring fyra hektar stort publikt parkstråk i den befolkningsmässigt heterogena stadsdelen Nørrebro. Det här projektet hade som målsättning att vara en ”integrationsmaskin”, där områdets mångfald bokstavligen formger platsen. Över 100 vardagsobjekt från de drygt 50 olika kulturer som finns representerade bland Nørrebros befolkning har placerats på platsen och förmedlar på så vis vardagserfarenheter från andra delar av världen. Människor av olika härkomst skall kunna relatera till objekten på ett eget vardagligt sätt, och invånarna har själva föreslagit vilka föremål de ville se på platsen. Oavsett utfall av denna satsning är det här ett exempel på hur den offentliga platsen har blivit ett arkitektoniskt element och inte bara ett ointressant och nedprioriterat rum för gångtrafikanter och cyklister.

I Handen centrum

Trafiksituationen i Handen centrum domineras av ett bil-landskap även om området också har den stora fördelen av att ligga nära en tågstation med 23 minuter resväg till Stockholm Central. I anslutning till pendelstationen finns bussförbindelser vilket är bra för alla de som inte kör bil. Det som däremot fattas för att röra sig inom området är attraktiva vägar för gång- och cykel. Bottenvåningarna på bostadshusen längs Nynäsvägen är stängda och mörka kvällstid. När shoppingcentret stänger på kvällen är hela stadslandskapet mörkt och kan upplevas öde för fotgängare och cyklister. Detta förstärks av det faktum att gång- och cykelvägen är placerad mellan stora parkeringsytor med ganska långa avstånd till olika aktiviteter. Dessutom finns inga busstationer där fler funktioner är integrerade som cykelförvaring, toalett eller liknande trots att Handen centrum är ett område som många pendlare rör sig igenom dagligen. Busshållplatserna består ibland av endast en skylt och ingen sittplats eller vindskydd. Inga andra extra funk-

tioner som cykelverkstad eller liknande finns lättillgängligt. Något som skulle kunna öka bekvämligheten för de som inte kör bil till vardags. Handen centrum är trots sitt pendlarläge inte en särskilt bekväm plats att röra sig på utan bil.

Problem! Bostadshusens bottenvåningar innehåller inga andra funktioner än bostäder och är inte aktiva för fler än lägenhetsinnehavarna. Kan alltså inte sägas bidra till stadsliv, trygghet eller någon upplevelse för gående.

Strategi! Bottenvåningen på eventuell nybyggnation bör vara publik/ha insyn. Befintliga hus kan byggas på alt. placera allmänna funktioner på markplan brevid ingången.

Strategi! Integrera fler funktioner i mer genomtänkt utformade busshållplatser för att underlätta för andra trafikslag än bil och andra människor än bilister.

Problem! Bristfällig utformning av busshållplats utan möjlighet att ställa sin cykel. Dessutom nedprioriterad då det dominerande trafikslaget i Handen Centrum är biltrafik.

Problem! Det mesta av det offentliga rummet i Handen centrum har inte getts någon unik formgivning och består till stor del av stora parkeringsplatser, vägar och trottoarer. Det känns inte utformat för att fotgängare ska spendera tid på gator och torg.

Strategi! Vid stadsutveckling i Handen centrum bör vikten av den offentliga platsens lyftas och behandlas som ett arkitektoniskt element i staden som behöver genomtänkt utformning.

5. Reflektioner

Slutsatser och fria reflektioner om ämnet och arbetets gång

Jämställdhet

Det finns ett stort samhällsproblem i hela världen. Det är ingen fråga om den saken. Enligt FN utför kvinnor 66% av allt arbete, äger 10% av världens samlade inkomst och äger mindre än 1% av världens samlade förmögenhet.¹¹⁶ Det grundar sig i en snedfördelning av ekonomisk och social makt. Det är lätt att glömma det när vi är i Sverige, men det här är vår hemmaplan och även om jämställdheten har gjort många framgångar på senare tid så finns det fortfarande mycket kvar att göra och för genusvetenskapen relativt outforskade områden. Den byggda miljön är ett av dessa områden. Vi har förstätt hur viktigt det är att inte dela upp kvinnor och mäns behov som om de vore naturligt givna. Problemet som vi ser det är där med inte att kvinnor och män är olika, har olika erfarenheter utan att det kvinnor och män gör värderas olika och vilka konsekvenser det har på den byggda miljön.

Genusforskningen har visat att människors genus inte helt går att skilja från deras sexualitet, etnicitet eller klass. Forskningen har också lyft fram att det finns större skillnader kvinnor sinsemellan, och män sinsemellan än mellan könen. Här framträder ett mer invecklat system där olika maktrelationer korsas, det intersektionella perspektivet. Vikten av att förstå hur olika maktrelationer förstärker varandra, men också att de utmanar, rubbar och förändrar varandra har varit viktigt att ha med i tanken även om vi fokuserat på genus. Det kan verka som att allting löses upp och blir väldigt vagt när inte handfasta verktyg delas ut, tex inom arkitektur som är så inriktat på resultatet och slutprodukten. Antingen ska ett hus stå på den eller den platsen och se ut så eller så. Det går inte att säga att det blir mer jämställt om huset står där och ser ut så och därför kan ett ämne som det här upplevas som väldigt abstrakt. När vi har

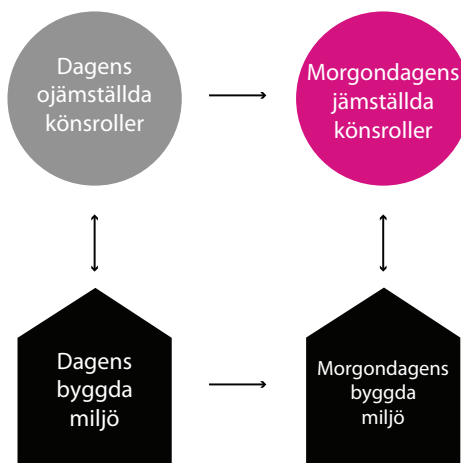
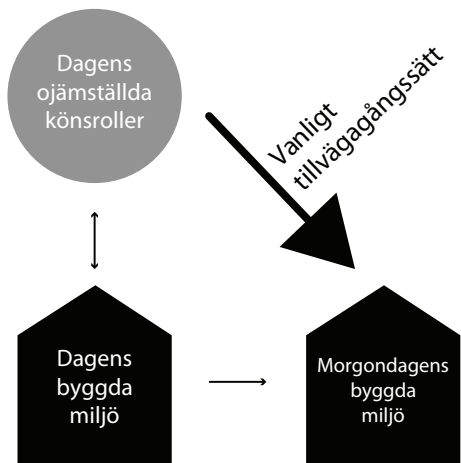
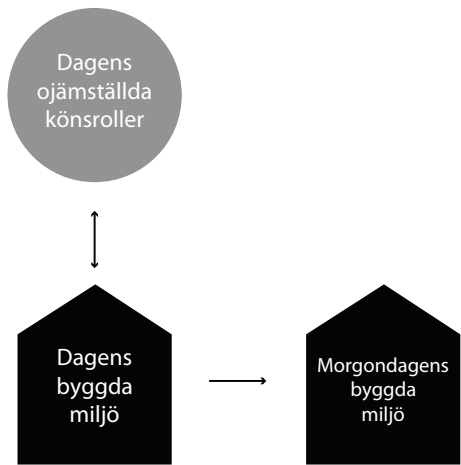
diskuterat det här arbetet med andra har ofta frågan uppstått ”men hur ska vi göra då?” vilket ju är bra och trevligt att kollegor vill veta, men svår att svara på. För det är väl inte så att det går att ställa sig utanför ett i grunden ganska ojämnt samhälle och svara att lösningen på den här typen av samhällsproblem skulle vara glasade bottenvåningar eller fler övergångsställen?

När man letar efter snabba lösningar på komplexa problem är man ute på djupt vatten. Vi tror att det är därför jämställdhetsfrågor i planeringsprocessen ofta begränsas till att handla om säkerhet och trygghet i det offentliga rummet. Sen att de frågorna kommer in så pass sent i processen att ramarna redan är satta och lösningen på människors otrygghet i stadsrummet blir att sätta upp lampor i en mörk park säger en del om jämställdhetsambitionen.

Arbetet

Vi vill tror att när man bygger så utgår man alltid från framtiden. Hur man vill att folk ska kunna leva eller vara i den miljön man bygger. Om vi utgår från ett samhälle som ser ut som det gör idag så planerar vi för en framtid där samhället ser ut som det gör idag. Det här kan förklaras med hjälp av Anita Larssons tankemodell (figur 5.1). Om vi vill ha ett jämställt samhälle så gäller det att relatera till en ny typ av idealstad samt att låta allas erfarenheter ta lika stor plats i arbetet med stadsutveckling. Det känns som att det börjar växa fram en vilja hos arkitekter och andra som arbetar med stadsutveckling att ta ett samhällsansvar. Det kan handla om miljöfrågor, tillgänglighet eller som för oss, jämställdhetsfrågor. Men för att kunna utveckla sin egen och i slutändan andras kunskap om ämnet har vi förstätt att det handlar mycket om att kunna ställa rätt frågor. Och för att kunna ställa rätt frågor behöver man en del kunskap. Därför kanske reformarbete börjar med en ambition att lära sig och aktivt söka ny kunskap. Om vi tittar på bostads-

116 UN women, *Kvinnors rättigheter*

5.1

politiken har makten över den byggda miljön mer och mer har flyttats från kommunerna, de som har som uppdrag att värna den hållbara utvecklingen, till de stora byggföretagen. Som vi såg i statistiken tidigare i arbetet finns där många homogent sammansatta grupper. Det finns säkert goda intentioner och ambitioner inom dessa grupper men frågan är om de ofta homogent sammansatta grupperna kan formulera de frågor som skulle behöva ställas?

Arkitektur

Arkitekter och planerare kan göra alla möjliga förändringar för att kvinnor inte ska känna sig otrygga i det offentliga rummet. Men vi kan inte bedöma om det kommer ge någon egentlig verkan eller om det bara är så att det stora problemet är de ohållbara könsroller människor tvingas in i och det maktsystem som gör att både män och kvinnor är oroliga och beräknar sin väg när de möter andra män på kvällen. Gör det här systemet att kvinnor alltid kommer kalkylera med risken att råka ut för mäns våld i det offentliga rummet? Iallafall tills de också får lika mycket makt och inflytande på sin sida.

Det leder in oss på vårt arbete och de skärningspunkter vi har tittat på. Vi har insett nu i efterhand att vi skulle kunnat varit mer visionära och fokuserat på den idealstad som vi som unga, kvinnliga, feminister skulle vilja se. Men vi märkte tidigt att risken då var att arbetet skulle ses som en utopi som inte skulle tas seriöst. Därför blev det slutgiltiga arbetet en kompromiss mellan våra erfarenheter och vår kunskap men med detta nya lager av kunskap, genusglasögonen. Vi har sagt flera gånger att vi helt klart fått nya genusglasögon. Men vi hade redan på oss våra arkitekt-/planerarglasögon och dom tog vi inte av oss.

Vi tror att på arkitekturskolan så utgår man ifrån arkitekturens och planeringens som ett könsneutralt fenomen. Som

vi har skrivit i arbetet leder det ofta till könsblindhet och det är någonting som vi tror stämmer väl gäller arkitektutbildningen. Det var därför det tog oss så lång tid att ta på oss "genusglasögonen". Vi hade inte, under vår utbildning lärt oss att analysera den byggda miljön ur ett genusperspektiv. Vi har lärt oss att ställa en massa "hur"-frågor som "hur möter det huset gatan?" och "hur kommer man in på den parkeringen?" men inte så många "vem"-frågor som "vem går längs den gatan?" och "vem ska parkera på den platsen?" och därför har vi inte kunnat förstå hur vi använder stadens rum olika.

Vårt arbete har kommit att handla mycket om vikten av att få vardagslivet att gå ihop. Men eftersom politiken på senare år har slagit logiken i stadsplaneringen för grannskap osv ur spel så kan vi inte garantera egentligen att det här kan göra att vardagslivet går ihop för någon. Eftersom man idag är helt fri att själv välja vilken skola, eller förskola ens barn ska gå på. Man går kanske inte på den vårdcentral som ligger närmast utan den som erbjuder kortast kö. Så de som har tid och möjlighet kan åka kors och tvärs för att få "det bästa". Men då måste vi tänka att det inte är de som är de viktiga att underlätta för. Utan de som inte har möjlighet att pussla ihop vardagslivet på det sättet utan kanske är mer platsbundna. Vi ser även att de som har möjlighet att resa, hämta och lämna på dagis på andra sidan stan osv också är förlorare i detta samhälle, tidsförlorare.

Detta har gjort att vårt sätt att analysera staden kanske inte egentligen är vad som är bäst för alla kvinnor utan snarare en grundkunskap om hur man undviker att prioritera en redan förfördelad grupp. Andra som planerar för gångtrafikanter och cyklister kanske skulle komma fram till samma sak. Likadant upprustning av miljonprogrammen innehåller ofta liknande strategier som de vi har arbetat fram. Bara att underlaget är olika.

Därför kan man se våra strategier som ett konkret diskussionsunderlag. Vi kan titta på vad dessa strategier som har en uttalad jämställdhetsambition och tänka att "Ja, men det här verkar ju faktiskt bra för alla". Eller kanske inte riktigt alla. Målet har varit att undvika dikotomier, vi och dem. Att bra för kvinnor måste per automatik vara dåligt för män är inte fallet. Det här arbetet har haft en genusanalytisk ambition men kommit att handla om hur kvinnliga erfarenheter kan tas tillvara bättre i den byggda miljön. Det vore intressant att se hur ett annat examensarbete skulle se ut, ett som fokuserade på mäns erfarenheter av den byggda miljön och utreder de på ett grundligt sätt. Skulle det likna vårt eller komma fram till helt andra slutsatser?

Det har varit en lärorik resa att arbeta med det här ämnet. Den kunskap vi har fått har öppnat ett nytt sätt för oss att analysera den byggda miljön. Vi har lärt oss att se saker som var dolda för oss förut och att ställa fler "vem-frågor" och det hoppas och tror vi att vi alltid kommer att fortsätta göra.

English summary

The aim with this master thesis has been to understand if there is a connection to be found between gender and space. The master thesis has served as a framework where a discussion about the connection between space and gender has claimed the same space as questions concerning materiality or traffic flows has got in both our earlier education. The overall question that was the starting point of our investigation was “Are there power relationships in the built environment that can be revealed through a gender perspective?” To get closer to answering this question we have also been trying to answer the following questions

Does gender affect the notion of space?
Does space influence the construction of gender?
Can a norm-critical analyze of the built environment be translated into strategic design?

To put this question in a global context we will start by looking at the concept of sustainability. Social sustainability is both a concept that indicates a wanted direction of the development. But it also has a more specific value. That value can be that the built environment has got a satisfactory function and that the life is acceptable for the inhabitants. Building and planning should therefor always strive for equal living conditions. The intersectional perspective can be a base for understanding the many shapes and forms of inequality that exists today. It explains how people have certain positions in the society depending on such aspects as gender, ethnicity, and age. These positions cannot be understood independently. Instead are peoples conditions a result of the power relations that are being formed by these positions combined.

When we look at gender equality we can see that there are both a qualitative and a quantitative aspect to understand. The first means to aim for as many men and women represented in all places in society. The latter is defined by what

knowledge that is rewarded, what norm is dominating and which rewards that waits when getting closer to that norm. In the field of architecture we can see how, in a quantitative perspective, more women than men are graduating as architects today. However, in a qualitative perspective we can see that the ones that are making the most money and winning most prices are still men.

There are different arguments for why one would like to work with gender equality. One that is often used when it comes to architecture and planning it the resource argument. The risk with this argument is that it often that woman is seen as a resource which means that they are a different from men and therefore can be a resource to them. A critique to this argument is therefore that when you make women into a resource it implicit means that there is a form to be a resource to. That is the norm and often consists of a small group of middle age men since elderly, children, and people with other ethnical background are often not included in the main prioritized group. The risk is that by pointing out women as a group they are being given certain attributes and needs which might lead to that unequal expectation on people depending on their gender are reproduced and cemented.

But to refer back to the intersectional perspective and avoid the separation of different groups it is, in this thesis, recommended to talk about experiences. One experience can be to feel unsafe in public spaces when it is dark. Another one can be to commute two hours per day. This is a way to get away from the stereotype expectations of people depending on their gender.

Many of these experiences are created and perceived in the built environment. We have investigated the urban environment through a gender perspective. This has been made by

identification and analyze of points of intersection where the connection between gender and space can be exposed or illustrated. They are exposed or illustrated in different ways, through using space differently, act differently in it or that space can come with certain built in expectations affects people differently.

The points of intersections that we have been looking at are between private/public, time/space, home/identity and movement/form.

If we look at the point of intersection between private and public we can see that one way that the gender system is manifested in the built environment is through traditional expectations of places that are suitable for men and women. If we look back in history we will soon discover that women always has had limited access to the public space. The private space has instead been the place for women. The traditional gender role for women and the most private space, the home, has always been closely connected. We can still see this division today in the way that more women than men are feeling insecure in public spaces, especially during evenings and nights.

The point of intersection between time and space we understand that we use both time and space differently depending on many things, gender is one of them. Especially when it comes to work, how much time we spend on work and what kind of work we are talking about. Women are still responsible for most of the unpaid work in the home. This means that women experience space differently in relation to time than men. We can see how women's space are more defined and limited than men since they are more bound to the area surrounding the home. Therefore the picture of the flexible human being that can be considered norm today is not corresponding well with the way many

women are living and working today.

The next point of intersection is between the notion of home and of identity. Today we are living in a different society then the one that was dominating when the rational apartment got its breakthrough. Our homes today are depending on someone to take care of them and it has proven to be hard for women and men to share the work that has to be done in the home. There are, or at least should be able to exist new ways of organizing one's life than the traditional family. Since if people cannot shape their homes and environment after the way they live, the risk is that they start to form their life to fit their homes or the environment that they live in.

The last point of intersection is the one where movement and form meet. We have investigated differences in how men and women are moving in the cities and what kind of travels they are making. Women are travelling by car to a smaller extent than men and have got more stops on the way to their main destination. With this fact as a background we can understand that the most prioritized means of transportation is one that is more used by men than by women. We can also see how even the transportation that women are using to a bigger extent than men are more shaped by the traditional ways that men transport themselves, from A to B with not many stops along the way. For all the points of intersection there is an investigation on different scales. On a city, neighborhood and housing scale. They are later transformed into strategies that in different ways meet or form options to the conventional way of building today.

This has been a way for us to grasp a new theoretical field that we have noticed a lack of in our education. It might seem that everything is being resolved and very vague when

no practical solutions are handed out. This seems especially true in such a practical field as architecture. We think that both in the architecture industry and in the university we are being taught to ask ourselves many “how-questions” but not many “who-questions” and that this is the reason why this master thesis had to happen before we could understand how the creation of our gender and the notion of space are related.

Källor

Tryckta källor

Ahrentzen, Sherry, 1996, *The F-word in architecture I: A Dutton, Thomas och Mann, Liam*(red). *Reconstructing Architecture: Critical Discourses and Social Practices*. Minnesota: University of Minnesota Press, 1996

Andersson, Birgitta. *Risk Om kvinnors erfarenhet och fysisk planering*. Linköping: Linköpings universitet, 2005

Boverket, *Att stärka tryggheten i stads-och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv –slutrapport*, Karlskrona: Boverket, 2010

Boverket, *Fastighetsindelning i tre dimensioner - men oförändrade regler om detaljplanering och byggande*. Upplaga: 1. Boverket, Publikationsservice, Karlskrona 2004

Council of European Municipalities and Regions, *The European Charter for Equality of women and men in local life*, Innsbruck: CEMR 2006

Forsberg, G, 2005, "Den genderiserade staden" I: Friberg, Tora, Listerborn, Carina, Andersson, Birgitta & Scholten, Christina (red) *Speglingar av rum. Om könskodade platser och sammanhang*. Stehag: Brutus Östlunds Förlag/Symposion.

Friberg, Tora (red). *Speglingar av rum - Om könskodade platser och sammanhang*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 2005.

Friberg, Tora. *Rörlighet, pendling och regionförstoring för bättre kompetensförsörjning, sysselsättning och hållbar tillväxt* Serie : VINNOVA Rapport VR 2010:08 Utgiven: Februari 2010 Utgivare: VINNOVA –Verket för Innovationssystem / Swedish Governmental Agency for Innovation System.

Larsson Anita och Anne Jalakas. *Jämställdhet nästa! Sambällplanering ur ett genusperspektiv*. Stockholm: SNS Förlag 2008

Larsson, Barbro. *Bygga på kvinnors kunskap*. Stockholm: AB Svensk Byggtjänst 2004

Lundkvist, Helén. *Ojämställdhetens miljöer*. Stockholm: Kommentus Förlag 1998

Martin, Brenda och Sparke, Penny (red). *Women's places : architecture and design 1860-1960*. London: Routledge, 2003

Norstedt, Maria. *Att skapa dikotomier och bibehålla genusordningar. En analys av tidningen Taras berättelse om kropp, kön och medelålder*. Lund: Sociologiska institutionen Lunds universitet, 2003

sitet, 2003

Rendell, Jane (red). *Gender Space Architecture An interdisciplinary introduction*. London: Routledge, 2000

Regeringen, *Att lära för hållbar utveckling, Betänkande av kommittén för utbildning för hållbar utveckling*, XBS Grafisk Service Stockholm 2004

Regeringen, *Jämställdhetspolitikens inriktning 2011–2014*, Stockholm, 2011

Statistiska Centralbyrån. *På tal om kvinnor och män, Lathund om jämställdhet 2012*, SCB-Tryck, Örebro 2012

Tunström, Moa. *På spaning efter den goda staden, Om konstruktioner av ideal och problem i svensk stadsbyggnadsdiskussion*, Intellecta Infolog, Källered 2009

Weisman, Leslie Kanes. *Discrimination by Design. A Feminist Critique of the Man-Made Environment*. Chicago: University of Illinois Press 1994

Webb

Boverket. 2013
<http://www.boverket.se/Planera/Sverigebilder2/Demografi-och-boendemonster/Hur-bor-vi/> (2013-05-17)

ETC Örebro. Kvinnor byggde hus för möten 2011
<http://orebro.etc.se/reportage/kvinnor-byggde-hus-f%C3%B6r-m%C3%B6ten> (2013-05-02)

FN 2013
<http://unwomen.se/kvinnors-rattigheter/fns-kvinnokonvention/> (2013-04-30)

Friends of E.1027. A brief history 2012
<http://www.e1027.org/index.php?/about/a-brief-history/> (2013-04-30)

Fastighetstidningen, Enhetliga byggregler ska öka bostadsbyggandet 2012
<http://www.fastighetstidningen.se/enhetliga-byggregler-kan-oka-bostadsbyggandet/> (2013-05-08)

FN. FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. 2012

- <http://www.fn.se/fn-info/vad-gor-fn/manskliga-rattigheter-och-demokrati/fns-allmana-forklaring-om-de-manskliga-rattigheterna/> (2013-04-15)
- Göteborg stad. S2020, Gertrud Åström, Brist på jämställdhet är socialt ohållbart 2012.
<http://goteborg.se/wps/portal/enheter/ovrigaenheter/s2020> (2013-05-05)
- HBT. Nationalencyklopedin. 2013
<http://www.ne.se/sok?q=HBT> (2013-04-05)
- Intersektionalitet. Nationalencyklopedin. 2013
<http://www.ne.se/sok?q=intersektionalitet> (2013-04-05)
- Janne Sundling, Ännu fler gubbar i byggföretagens topp 2013
<http://www.pavag.nu/8/nyheter/artiklar/2013-02-20-annu-fler-gubbar-i-byggforetagens-topp.html> (2013-05-01)
- Jämställ.nu Allt om jämställdhetsintegrering. Jämställd snöröjning i Karlskoga 2012
<http://jamstall.nu/blog/jamstalldhetipraktik/jamstalld-snorojning-i-karlskoga/> (2013-04-24)
- Jämställ.nu Allt om jämställdhetsintegrering. Intersektionalitet. 2012
<http://jamstall.nu/vad/intersektionalitet/> (2013-04-16)
- Jämställ.nu Allt om jämställdhetsintegrering. Jämställd snöröjning i Karlskoga. 2012
<http://jamstall.nu/blog/jamstalldhetipraktik/jamstalld-snorojning-i-karlskoga/> (2013-04-24)
- LINA BO BARDI: TOGETHER The Making of SESC Pompéia by Marcelo Ferraz 2012
<http://linabobarditogether.com/de/2012/08/03/the-making-of-sesc-pompeia-by-marcelo-ferraz/> (2013-04-03)
- L. Bergström, Norm. Nationalencyklopedin. 2013
<http://www.ne.se/lang/norm/271419> (2013-04-05)
- Mårbacka. Minnesgården 2012
<http://www.marbacka.com/minnesgarden.php> (2013-02-20)
- Nationella sekretariatet för genusforskning. Arkitekt som utmanar hierarkier 2012
<http://www.genus.se/meromgenus/teman/spelplats-staden/arkitekt-som-utmanar-hierarkier/> (2013-03-20)
- Nationella sekretariatet för genusforskning. Intersektionalitet 2012
<http://www.genus.se/meromgenus/ordlista/#intersektionalitet> (2013-03-19)
- Nationella sekretariatet för genusforskning. HBTQ 2012
<http://www.genus.se/meromgenus/ordlista/#intersektionalitet> (2013-03-19)
- Olsson Sören, Vad betyder social hållbarhet? 2012-09-01
<http://goteborg.se/wps/portal/enheter/ovrigaenheter/s2020> (2013-05-08)
- Queer. Nationalencyklopedin. 2013
<http://www.ne.se/lang/norm/271419> (2013-04-05)
- Regeringen. Mål och budget för jämställdhetspolitiken. 2012
<http://www.regeringen.se/sb/d/16278> (2013-04-05)
- Regeringskansliet, Transportpolitiska mål 2009
<http://www.regeringen.se/sb/d/11771> 2013-05-01
- Statistiska centralbyrån, Internationella översikter, Statistisk årsbok 2012
http://www.scb.se/statistik/_publikationer/OV0904_2012A01_BR_27_A01BR1201.pdf s.593
2013-05-01
- Sveriges arkitekter, Kvinnorna är flest men MÄNNEN REGERAR 2010
<http://www.arkitekt.se/s53952> (2013-03-20)
- Sveriges Byggindustrier. Styrelse 2012
<http://www.bygg.org/styrelse> (2013-05-02)
- Sveriges arkitekter, Kasper Salin-priset 2012
<http://www.arkitekt.se/salinpriset> (2013-04-10)
- SvD Kultur. Arkitektur som bryter mot normen 2007
http://www.svd.se/kultur/arkitektur-som-bryter-mot-normen_221207.svd (2013-04-13)
- The Guardian, Lina Bo Bardi: buildings shaped by love 2012
<http://www.guardian.co.uk/artanddesign/2012/sep/09/lina-bo-bardi-together-review> (2013-04-03)
- Tidskriften Rum, Maktlistan 2013
<http://www.tidskriftenrum.se/redaktionsbloggen/2013/02/maktlistan-2013/> (2013-05-08)

Tidskrift

Sveriges Arkitekter (2011), En bostad för alla?; Bostad och Politik Ett debatt inlägg från Sveriges Arkitekter, *Tidningen Arkitekten*, 2011: s7

Linn, Erik (2012) "Byggandets slutna rum" . *Tidskriften Arkitektur* 6-2012, s. 50-57

Bilder

Athenahusen: Google Streetview

E1027, 2011

<http://kaufmann-mercantile.com/eileen-gray/> (2013-04-25)

Peab, Brf Slottsportalen 2013

<http://www.peabbostad.se/Projekt/Stockholm/Brf-Slottsportalen/#tab-3> (2013-05-12)

Lina Bo Bardi 2013

<http://blog.espasso.com/lina-gio-the-last-humanists-at-the-architectural-association-school-of-architecture-in-london/#1> (2013-04-25)

(Bilder som saknar källa är tagna av författarna)

